Presented to Maulana Ahsan Mar...
by Hasan Abdulla, Rangoon
27

اِنَّ مِنَ الشِّعرِ لَحِکمَۃً وَاِنَّ مِنَ البَیَانِ لَسِحرًا

الحمد للہ کہ دیوان بلاغت عنوان فصاحت توامان نتیجۂ افکار سعدی زمان جامی لسان علامۂ روزگار
حضرت مولانا مولوی حاجی حافظ محمد علی صاحب متخلص بہ قاری [مرزاپوری؟] غازی پوری سلمہ اللہ و ادام اللہ برکاتہ

کلیاتِ قاری

مسمّٰی باسم تاریخی

اشراقاتِ دلِ قاری

سنہ ۱۳۴۸ھ

باہتمام محمد مقتدیٰ خان شروانی

در مطبع مسلم یونیورسٹی علی گڑھ ۱۳۴۹ھ ۱۹۳۱ء طبع گردید

فہرست مضامین

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

دیباچہ

حمد و نعت و منقبت را پایہ بیرون از بیاں — کے باندازِ زمیں آید فراخِ آسماں

چوں کنم وصفِ کلامِ قاریِ معجز نگار — بے زباں دل آمد و آمد چو بیدل زباں

نے بآن و نے باین یارا چو داری اے قلم — بہ بود اینک کہ پیچی سوئے دیباچہ عناں

غزل سرائیِ مدحت و ثنا برائے ناظمِ دیوانِ قضا و قدر واجب کہ بنائے عالم بر ارکانِ رباعیِ عناصر فرد گزاشتہ و در مثلثِ موالید انسانِ ضعیف البنیان را بعطائے خمسہٴ حواس از خاک بر افلاک بر افراشتہ و در ردیفِ حمد نعتِ بے منتہیٰ شاہ بیت قصیدہٴ رسالت را مناسب کہ مطلعِ وجود و شہود و مقطعِ صفوت و نبوت بودہ و باد و

صف

اُمیّت قافیہ سنجانِ عرب را قافیۂ سخن تنگ فرمودہ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

امابعد کمترین خاکسار سید قطب الدین فگار چشتی نیازی نظامی خادم آستانۂ چشتیہ نیازیہ غازی پور می گوید کہ بر ضمائرِ اربابِ بصائر نہفتہ نیست کہ جواہر زواہر الفاظِ منظوم حسنِ شاہدِ معنی را دوبالا می گرداند و موزونیٔ سخن رتبۂ کلام را تا چہا می رساند۔ ازینجاست کہ گفتہ اند۔ ع

خوش ست نثر و لے شانِ نظم افزون ست

طبیعتِ انسانی بہ استلذاذِ لذائذ نظم بیش از نثر مجبول ست و شنفتن و گفتن آں از حضرات انبیا و ائمۂ ہدا علیہم التحیۃ والثنا منقول۔ بر قول مشہور حضرت ابوالبشر علیہ السلام ناظم اوّلین ست چنانچہ حضرت امیر خسروؒ را ترانۂ افتخار چنین ست ؎

ما ہمہ در اصل شاعر زادہ ایم
دل باین محنت نہ از خود دادہ ایم

دیگرے می گوید ؎

آں کہ اوّل شعر گفت آدم صفی اللہ بود
طبعِ موزوں حجتِ فرزندیِ آدم بود

و عطائے ردائے مبارک در جایزۂ سخن و دعائے تائید بروح القدس در حق حسّانؓ از سرورِ عالم صلعم بپایۂ صحت رسیدہ و بہ تحسین حضرت نبوی صلعم جناب خاتم الخلفا

و دیگر فیض یابانِ مجلس صفا فزا اند شاہوار بسلک نظم کشیدہ۔ ازین ست کہ اکابر
علما و فحول اتقیا بندے از اوقات شریف خود را صرفِ این مشغلہ فرمودہ اند و
نکاتِ حکمت و رموزِ ہدایت بر حسبِ رغبت طبائع در پیرایۂ خط و خال شاہدان وانمودہ

خوشتر آں باشد کہ سرِّ دلبراں
گفتہ آید در حدیثِ دیگراں

در پردہ سخن زدن از آداب پند و موعظت ست و تعریض بر فزو کنایت عین بلاغت
لہٰذا باقتضائے آثار متقدمین و اقتدائے سلف صالحین قدوۂ اربابِ فضل و کمال
گام زن براہِ سعدیؒ و قدم فرسا بر جادۂ خسروؒ و جامیؒ، قاریِ شیریں زباں حافظِ
معجز بیاں حضرت استاذی برادر عم زادِ من کہ نام نامی شاں حاجی مولوی حافظ
محمد علی ست و تخلصِ شاں قادری، وطنش موضع سرولی عرف بہتیا ست
از مضافاتِ ضلع غازی پور حسبِ موزونیِ طبع فطری جواہر زواہرِ معانی را
بآب و تابِ الفاظ ترکیب دادہ اند۔ و دودمانش نسباً شیخ صدیقی ست سلسلۂ پدری
با خواجہ عبید اللہ احرار و سلسلۂ مادری بہ خواجہ سید بندہ نواز گیسو دراز می رسد و
حسباً از ہر نمط علو یافتہ۔ بیشترا افراد بعہد سلاطین ماضیہ و بزمانۂ گورنمنٹ انگلشیہ
بعہدہاے جلیلہ فائز و ممتاز بودند و ہستند و بصلۂ خیر خواہی از سرکار انگریزی خلعت ہاے
فاخرہ و جاگیرہا یافتند۔ و اباً عن جدٍ چناں کہ در علوم مشرقی کمال می داشتند

درین زمان هم بعلوم مغربی کامل دستگاه می دارند الحال بیشتر افرادِ خاندانی بدارج
بی اے و ام اے و ال ال بی فائز هستند۔ برادرزادهٔ ایشان مسٹر محمد یحییٰ
بیرسٹرایٹ لا جج و مجسٹریٹ ضلع در ریاست گوالیار و فرزند دلبند شان حاجی مولوی
محمد ابوالحسن بی اے آئی ای ایس انسپکٹر اسکولها هستند۔ خود شان در علوم مشرقی
کمال دارند و تا یک مدت وکالت عدالت دیوانی بکمال شهرت و اعزاز کرده باوصف
قوت کار ترک نمودند۔ در نظم بعمر شانزده سالگی بمولانا محمد احسن صاحب مرحوم بلگرامی
تلمذ گرفتند و اصلاح محض بر چند غزل فارسی شده بود که از استاد هجران گردید
ایدون هر آنچه هست بے اصلاح ست۔ بیشتر غزل در مشاعرهٔ اردو به تبدیل مصرع
طرح بزبان فارسی غزل بفارسی گفته اند چنانچه مصرع طرح اردو بر حاشیه
غزلِ فارسی ثبت ست و بر مصرع تبدیل شده بفارسی خط کشیده شده تا عیاں
گردد که چه بود و چه شد و در تاریخ گوئی هم کمالے و مهارتے خاص دارند که در
هیچ کس شنیده و دیده نه شده و آن این ست که تخمیس اشعار متضمن سوانح در هر
بحر و قافیه که می خواهند تمام می کنند۔ پس مادهٔ تاریخ بهمان وزن و قافیه از مصرع که
می خواهند بر می آرند۔ ذالک فضل الله یؤتیه من یشاء۔ انموذجے ازاں ها
درین کلیات نهاده اند و بیش از بیش در بیاض گزاشتند۔

با این همه کمال شاعری کلام خود را بچاپ دادن روا نمی داشتند و اصرار

مایاں را بہ لیت و لعل می گذاشتند۔ بارے الحمدللہ کہ از اصرار برادرزادۂ خود و پامردیِ فرزندِ ارجمند خویش مجبور گشتند و من ہیچمیرز را دیباچہ نویسی نصیب آمد۔
ممدوح را اگر تلمیذ سعدیؔ و خسروؔ خوانم رواست و محاسنِ کلام را ستائیش بہ نکتہ سنجانِ معانی حوالت کنم بجاست کہ من تا مبلغ آں نمی رسم پس اہلِ آں نشنیم الحق؎

ذرہ نتواند کہ سنجد حسنِ روئے آفتاب

ایں کتاب کلّیات قاری ست اما اسمِ تاریخی آں "اشراقاتِ دلِ قاری" ۱۳۴۸ھ مناسب می نماید۔ باری تعالیٰ ممدوح را بر چار پالشِ امن و اماں تا دیر متمتع پیش دارا دو عالمے را از فیوض و برکات ذاتِ والایش مستفیض گرداناد بحرمت النبی صلعم و آلہ الامجاد آمین ثم آمین فثم آمین۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

قصیدۂ نعتیہ

مسمیٰ باسم تاریخی

صلۂ آخرت

۱۳۰۶ ھ ۱۳

ہاں دلِ بے تاب ہاں پیش شو و رہنما | کز سرِ جاں سر کنم راہِ درازِ ولا
در رہِ عشق ار بود خارِ غم و سنگِ رنج | ہمتِ مردانہ را آبلۂ نعلینِ پا
دودِ دلِ اہلِ درد چترِ سرِ شاہِ عشق | آہِ رسایش بود رایتِ فتح انتما
پایۂ اعلائے عقل زینۂ پایینِ عشق | تحتِ زمینِ جنون فوقِ سمائے ذکا
داغِ جبینِ جناں روکشِ رخسارِ مہر | پیش سویدائے دل ماہِ دو ہفتہ سہا
گوہرِ غلطانِ اشک از صدفِ جوشِ دل | چشم گہربار یاقوت بہرِ نثارِ لقا
تاب و تواں را فلک صبر و سکوں را جبال | آتشِ حسنِ کسے سوخت لبانِ گیا

برقِ یمانی بجست بادِ بہاری وزید ‌ ‌ طاقتِ وامق نماند خیمۂ عذرا کجا

از سرِ مجنوں پرید ہوش و نماندش قرار ‌ ‌ محملِ لیلیٰ رسید آمدہ بانگِ درا

رشکِ چراغاں بود سینۂ پُر داغِ من ‌ ‌ اندرِ چشمانِ من بہرِ تماشا بیا

چشم کشا و نگر یادِ کسے می دہد ‌ ‌ ہر چہ دریں عالم است ذرّہ بود یا ذُکا

داد بہ غارت گری دین و دل و جانِ زار ‌ ‌ برد بغارت ز من غمزہ و ناز و ادا

کل ز سمک تا سماک ذرّۂ از راہِ درد ‌ ‌ قطرۂ از بحرِ عشق قلزمِ ارض و سما

جودتِ مشائیاں حکمتِ اشراقیاں ‌ ‌ حرفِ نخستیں بود ز ابجدِ عشق و ولا

قیمتِ روزِ وصال از دلِ شیدا مپرس ‌ ‌ سلطنتِ چار دانگ بر شبِ ہجراں فدا

سودِ ہمہ عمرِ عقل گرچہ بود کوہِ سود ‌ ‌ در برِ سودائے عشق آمدہ پا در ہوا

ہاں و زبانِ قلم بیش چکیدا ز تو بیش ‌ ‌ حرف ز درد و غم و محنت و رنج و بلا

لیک نگفتی ہنوز کیست کہ از بہرِ اوست ‌ ‌ آں ہمہ آہ و فغاں واں ہمہ شور و بکا

ہست مگر آنکہ ہست خاصۂ خاصانِ حق ‌ ‌ پیشِ درِ شوکتش چرخ بخدمت دوتا

آنکہ وجود از عدم نامدے اندر وجود ‌ ‌ گر نہ وجودش شدے علتِ خلقت سرا

وانکہ نرستے کسے ہیچکس از ہولِ حشر ‌ ‌ او نہ شفیع ار شدے پیشگہِ کبریا

ہست ز وہم و گماں رتبتِ او بیشتر ‌ ‌ کرمتِ خاص وے داد صلا ہر کرا

نامدہ در بزمِ دہر دہر پُر از آمدش ‌ ‌ آمد و شانش بود بر ہمہ شاہانہ جا

نسبتِ آدم با و نزدِ دلِ حق پرست ‌ ‌ چوں صدف و گوہر است یا گِل و گُل گوئیا

جانِ دو عالم بود بستۂ فتراکِ او ‌ ‌ پیشروانِ دینش با ہمہ صدق و صفا

شاہدِ توحیدِ حق چہرہ طفیلش کشود ‌ ‌ گشت ز دیوِ مرید گردنِ عالم رہا

باختہ از ہیبتش رنگِ رخِ خویش شرک　　ساختہ از رحمتش وحدتِ حق رخ نما

نیست جہنم مگر یک دمِ گرمِ کسے　　کاں بود از کاکلش در تبِ دل مبتلا

جنتِ فردوس نیست از نفسِ سردِ بیش　　از لبِ شیدائی آں گلِ رخسارہا

ذرۂ خاکِ رہش وہ کہ فدائی آں　　از دلِ شمس و قمر گشتہ صباح و مسا

یک کفِ خاکے از و لشکرِ اعدا شکن　　یک پرِ کاہے از و تیغ دو دم در وغا

افسرِ شاہانِ دہر خاکِ درِ جاہِ او　　پیش گدائیش دو کون ہیچ نیرزد بہا

عرشِ بریں باہمہ عزت و شانِ رفیع　　در قدمش سر نہاد و یافت ازاں اعتلا

گیسوئے واللیل بوئے عارضِ والشمس بیں　　یافت ز فیضانِ او نیک شمیم و ضیا

خضر کہ رہ آشناست زمزمہ سنجِ نداست　　یک دمہ دیدارِ او حاصلِ دورِ بقا

خوبیِ رویش مپرس از کفِ پایش خجل　　چہرۂ شمس و قمر دیدہ اگر ہست وا

خستۂ او رہست خود خستگیش جاں نواز　　بستۂ او رہست خود بستگیش دل کشا

حرزِ ملائک بود رقعۂ آں کہنہ دلق　　کرد ز دستِ ولہ ہر چہ گدائیش قبا

چرخ شد از روشناں ز آبلہ پایانِ آں　　بقعہ کہ پائے سگش کرد بداں اعتنا

شعلہ بطور افگند لمعۂ رخسارِ او　　جاں بہ مسیحا کند کشتۂ لعلش عطا

دفترِ توصیف را کرد تصفح چو عقل　　یافتہ در شانِ او جملہ حدیثِ ثنا

دستِ ضعیفانِ او پنجہ بشیر افگند　　پنجۂ دستانِ او پنجہ بود از قضا

گر نہ درودش کند یاریِ آں بادِ دوست　　بابِ اجابت بود بندہ ز بہرِ دعا

ہست اگر یادِ او ہست لقا بس ہمیں　　نیست اگر یادِ او ہست ہمیں بس فنا

ذرۂ کویش نگر ہست بلاگیرِ آں　　مہر ز دستِ شعاع باہمہ شانِ علا

میل ندارد به گل انس نه گیرد بسرو — هر که نظر دوخته است بر خس و خارش ولا

وا رفئے مشتاق چیست شربتِ دیدار او — مرهمِ عشاق چیست زخمے از آں دلربا

تیغِ نگاهش اگر گردنِ عاشق زند — واه وسے و بختِ وسے زنده شده دائما

نیست بساتش گلے در چمنِ روزگار — همچو منش صد هزار بلبلِ دستان سرا

لطفِ عمیمش صلا تا بجهاں داده است — با همه جرمم امید با همه خوفم رجا

نقشِ کفِ پائے او قبلهٔ ایمان و دیں — سجده بر درپیش او سجده بصد التجا

آبِ حیات آمده خاکِ درش بهرِ دوست — وز پئے خصم آتشے ست بادِ رهش حق بجا

یلفتے عهدش اگر حاتمِ طائی شدے — بر گدایانِ او بندهٔ شانِ سخا

هست ادیمِ زمیں سفرهٔ عامِ اله — نیست جز او بهرِ آں مائدهٔ دارِ الصلا

داغِ غم و رنجِ او برقع ز رخ ار کشد — مهر نتابد گهے بار دگر بر ملا

تا خس و خاشاکِ او رفته بدریوزگی — دل کشیِ رنگ و بو بهرِ گل آرد صبا

نیست اگر در دلش داغِ غمِ کوئے او — کعبه به تن کرده است جامهٔ نیلی چرا

ملکتِ او را غنا شحنهٔ معزول داس — بندهٔ بے زر شمار فقرِ درش را غنا

خاکِ درش را صفا از مژهٔ جاروب کش — دیدهٔ خور ساخته گردِ رهش توتیا

یابد اگر از سگش ریزهٔ پس خوردهٔ اش — همچو تبرک نهد بر سر و چشمش هما

یوسفِ مصری کشد همچو زلیخا فغاں — گر ز در ایش کند گوش ادائے صدا

تا قدمِ نازِ او رنجه شده بر زمیں — چرخ نهاده است سر بر قدمِ ایں فضا

با لبِ جاں بخش او تشنهٔ او بشمرد — آبهٔ زهرِ مار چشمهٔ آبِ بقا

چرخ ز سیاره ها نقدِ رواں آورد — تا بفشاند بشوق بر سرِ آں نقشِ پا

روح بود روح را جان بود از بہرِ جاں — اصلِ اصولِ ہمہ گوہرِ ش اے مرحبا

بستۂ ثنائش دو کون خستۂ آتش ہراں — طنطنہ اش بس بلند سلسلہ اش بس رسا

آنکہ نظر باز ہست بانگہِ ژرف بیں — دید ازو ابتدا یافت باو انتہا

رشحۂ لطفش نعیم شعلۂ قہرش جحیم — دسترسش بر کمال شانِ عظیمِ خدا

گفتۂ حق گفتہ اش کردۂ حق کردہ اش — دیدہ اگر احول ست بنگرد از ہم جدا

جاش ز جاہا بروں پاش بفرقِ علو — عزتِ عزت ازو رنگِ رخِ اصطفا

وہم نگنجد بجاش عقل نہ سنجد علاش — پایۂ او تدلیٰ بود زینۂ او را دنیٰ[1]

ہست غمِ عشقِ او دوحۂ دائم بہار — از گلِ عیش و نشاط و ز ثمر مدعا

سجدہ بہ نقشِ پاش از سرِ اخلاص و ذوق — ہست ز بہرِ قضائے عمری ایماں ادا

آنکہ بود انتہا از پئے توصیف و مدح — بہرِ مدیح و ثناش ہست کم از ابتدا

روزنِ دیدِ خدا ہست حلقۂ گیسوئے او — صفحۂ روئے وے ست آئینۂ حق نما

سایۂ بے قامتش نبود نکتہ آں نیک سنج — ساختہ اندازہ ہماں بہرِ پدر با غطا

قادری دل خستہ ہاں خسروِ عالم پناہ — ہست مخاطب بتو یا کریمِ غم زدا

نذرِ کشش از سوزِ دل ساز کن آہنگِ نو — نیست کہ بے حظ شود شاہ ز شورِ گدا

مطلعِ ثانی

اے شہِ مجد و علا شافعِ روزِ جزا — خواجۂ ہر دو سرا صاحبِ تاج و لوا

گرچہ ہزاراں ہزار بہرِ تو ہمچوں من اند — ہست کجا ہمچو تو بہرِ من بے نوا

جرم بساماں آں ہست مہیا بہ بیں — لب بہ شفاعت کنوں گشت کشودن روا

---

[1] دَنیٰ فَتَدَلّیٰ ۱۲

گوشهٔ چشمے ز تو ارچه بود گاه گاه — مرہمِ زخمِ دل ست و دردِ جگر را دوا

بہرِ چه سوگند خورد حق به شب و روزِ خود[1] — بود مگر در نظر کاکل و روئے شما

راه نمائے یقیں ہیچ کنی کیف و کیں — جنبشے از ابروت اے شہِ ملکِ ہدا

چوں ز خدا آمدی آیتِ رحمت[2] بخلق — کش مکشِ فکر رفت گرچه من و صد خطا

صحت و رنجوریِ عاشقِ جاں باز دا — چشمِ تو بیمار ساخت لعلِ تو دادش شفا

در رہِ قربت چناں گرم پر انداز که شد — جائے تو در لامکاں گشت قدمہت قفا

کیست که تابد سر از پیرویت کز ازل — بہرِ تو بگرفت عہدِ[3] حق ز ہمہ انبیا

گر به برت خوانیم غایتِ احسانِ تست — ور ز درت رانیم بخت بدم را جفا

خواه نوازی مخواه تیغ زنی حاکمی — بنده ام و جاں سپار سر بزمینِ رضا

ہست فراخیِ خلد بہرِ اسیرت به بند — ہر دو جہاں بے تو ہست تنگ تر از تنگنا

پا ننہد زینہار بر سرِ اورنگِ شاه — یافته در کوئے تو ہر که ز تو بوریا

نیستے اے شاهِ کل پایت اگر در میاں — گشته ام خیره سر خورده ز شیطاں قفا

آنکه بمدحت کند دعوئے غایت رسی — نیست ز باقل[4] کم او لاف زن و ژاژخا

دستِ تو دستِ خداست قوتِ او قوتش — کافرِ مطلق بود منکرِ قولِ ما رمیٰ[5]

تیرِ جفا گر رسد از تو بپاپے شود — عاشقِ جاں باز را بیشِ وفا بر وفا

تا شده بیشت شده نزدِ تو پس ہیچ پیش — قلبِ تو از نورِ ذات دیده تو ہٰکذا

---

[1] واللیل والنهار ۱۲ [2] وما ارسلناک الا رحمة للعالمین ۱۲

[3] واذ اخذ الله میثاق النبیین الخ ۱۲ [4] در عرب شخصے بود کند زبان ۱۲

[5] وما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی ۱۲

کارشدہ ہیچو زرکون و مکاں رازِ تو　　　بہرِ مسِ ما ہمہ گوہرِ تو کیمیا

پردۂ میم از میاں گرفتہ اے شاہِ دیں　　　ہیچ نہ بینند جز ذاتِ احد اتقیا

لیلۃ الاسریٰ[1] چہ بود ناز و نیازت برب　　　نیست بجز ذاتِ پاک محرمِ ایں ماجرا

ہر کہ بگیسوئے تو جان و دل آویختہ است　　　کاکلِ حورانِ خلد در نظرش اژدہا

بہرِ شکستِ دو کون بستگیٔ ہم نہ بود　　　گشت مگر لطفِ تو در حقِ آں مومیا

بر تو صلوٰۃ و سلام خواستن از حق مدام　　　مجمعِ قدوسیاں راست غدا و عشا[2]

با ہمہ ایں خواجگی فخر نمودن بفقر　　　جان بفدائے تو باد ہست بجا اعتزا

کشتیٔ نوحِ[3] اہلبیت لطف ز تو باد شرط　　　ماندہ ازاں غرق شد بودہ ازاں قد نجیٰ

نسبتِ خویشی بتو مایۂ صد افتخار　　　شمۂ در شانِ آں ہست ز حق انما[4]

ذاتِ تو مجموعِ حسن و ز شرفِ صحبتش　　　ہست کسے مخزنِ صدق و صفا و تقا

ہست کسے مطلعِ رائے درخشاں کہ وحی　　　بیش بآں بارگشت قولِ تو او را گوا[5]

ہست کسے منبعِ جود بجمعِ قرآں　　　از پئے دینِ قویم معدنِ حلم و حیا

ہست کسے مصدرِ علمِ فراوانِ تو　　　کز لبِ حق گفتہ در حقِ او بابہا[6]

الغرض اصحابِ پاک پرتوِ انوارِ تو　　　از پئے شاں کالنجوم بہرِ ما اقتدا[7]

در پسِ شاں تابعین در پسِ ایشاں تبع　　　آئینۂ جلوہ ات یافتہ از حق جلا

تابشِ ہر ذرّہ از تابشِ خور آمدہ　　　خود بحقِ عالماں گفتۂ کانبیا[8]

---

[1] معراج شریف ۱۲ [2] فدائے روز و شب ۱۲ [3] اہلبیتی کسفینۃ نوح الخ ۱۲ [4] انما یرید اللّٰہ الخ

[5] کان رایہ موافقاً للوحی والکتاب ۱۲ [6] انا مدینۃ العلم و علی بابہا ۱۲

[7] اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم ۱۲ [8] علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ۱۲

شان دو گروہند یک گروہ[1] تفقہ بفقہ — ساخت زبا لبس طب پاک کہ بس وا وا

رمز طریقت دگر[2] سینہ بسینہ نمود — ہر دو نہ بہر جہاں ہست بحق رہنما

ایکہ بہر حالِ ما ناظری و حاضری — نیست بجز رحمتت لغزشِ مارا عصا

ظاہر و باطن مرا پیروی شان بدہ — انت مجیب الدعا انت مجیب الدعا

وز درِ خویشم مراں بر درِ ہماں فلاں

انت وسیع العطا انت وسیع العطا

[1] ائمہ مجتہدین ۱۲

[2] اولیائے کرام ۱۲

خوارِ خدا درست زتیمارِ مصطفا — کے از کسے درست شود خوارِ مصطفا

کردارِ حق بود ہمہ اطوارِ مصطفا — اطوارِ حق بود ہمہ کردارِ مصطفا

عینیت ست عینِ دل ار واکند کسے — اقرارِ ذاتِ حق بود اقرارِ مصطفا

پروا کجا کند بدمِ حضرتِ مسیح — خود لبجِ جاں فزاست بہ بیمارِ مصطفا

کور و کر ست آنکہ جدا دید یا شنید — از حق جمالِ چہرہ و گفتارِ مصطفا

بشکست خار در جگرِ بادِ نو بہار — نازم بخوشش خرامیِ رہوارِ مصطفا

ہر چار دانگِ دہر بود سکہ اش رواں — کاں نقش بر دل ست ز رفتارِ مصطفا

یار است یار یار شگے نیست اندریں — حق را ہست یار آں کہ بود یارِ مصطفا

شبنم ز قطرہ کلۂ گل میزند بہشت — گل چہرہ شد مگر بخسِ خارِ مصطفا

قادر ہزار خلد بہ پایش کنم نثار

باہم چو گوشۂ پسِ دیوارِ مصطفا

دل خانۂ خدائے عظیم و قدیر ہست
بنیادش از رخِ حبیب بشیر و نذیر ہست

ذاتش ز نورِ ذاتِ سمیع و بصیر ہست
کز قرب و بعد و پیش و پس یکساں خبیر ہست

گر دفترِ قضاست و گر منشیِ قضا
فرمانِ شاہ آں بود و ایں دبیر ہست

لطف و کرم ز شاہ چو بازو بکار ما
زورِ عسیر بر منِ مسکیں یسیر ہست

ہیہات اگر نگاہ بہ پیچد ز سوئے ما
آنگہ یسیر نیز عسیر از عسیر ہست

ہر نقش کاں بلوحِ دو عالم کشیدہ اند
قربانِ نقشِ پائے بشیر و نذیر ہست

از شبنم ست روئے گلِ تر عرق عرق
سخنہ کہ بیش ازاں کفِ پا دل پذیر ہست

عنبر بود کہ مشک عبیر ست یا کہ عود
حقا ز بوئے کاکلِ او دستگیر ہست

گرد سرِ فرارِ مبارک بہ پائے سر
از مہر و ماہ در رہِ قرباں مسیر ہست

اے آفتابِ حشر مشو گرم رخ بپوش
لطفِ شفیعِ ما نگر ابرِ مطیر ہست

ہر ذرہ کاں ز کوچۂ پر نورِ حضرت ست
ایمانِ ما کہ بود کشِ مہرِ منیر ہست

اے ہمنشیں چہ غم ز جفاہائے روزگار
از بہرِ ما جہانِ کرم دستگیر ہست

ہر کس کہ شد قتیل ز شمشیرِ عشقِ او
بازی ز زندگیِ ابد بہ دو میر ہست

قرباں براں کنند صد اورنگِ قیصری
با عاکفانِ کوچۂ او چوں حصیر ہست

قاری بحمد و نعت ز توحید لب کشا
اللہ بے مثال ۔ نبی بے نظیر ہست

ضو کہ داد از رخ کہ دنیا مطلعِ انوار ہست
ہر دو عالم تیک سنجد کاں شہ ابرار ہست

گوہرش از درجِ محبوبی دُرِ شہوار ہست
ذاتش از برجِ صفا خورشیدِ پر انوار ہست

دارم ایماں ۔ سیرِ او اطوارِ حق اطوار ہست
بالیقیں دانم بیش کردارِ حق کردار ہست

رحمة للعالمین ہست و شفیع المذنبین — یاس کفرست اے بزہکاراں کہ او غمخوار ہست

از الم نشرح الم نشرح شدہ مخفی نماند — سینۂ صافی او گنجینۂ اسرار ہست

نیست بیروں از خس و خاشاک و زنِ جرمِ ما — ما چہ غم داریم لطفش قلزمِ ذخار ہست

سرو و شمشاد و صنوبر پا بگل کاں قدر است — جویبارِ فاستقم را سروِ خوش رفتار ہست

سوزِ دردِ آتشیں رخسار او دل را غذاست — بہرِ ما دل ہست ایں یا مرغِ آتش خوار ہست

ہفت دریا را چہ یارا دم زند از فیضِ خویش — قلزمِ جود و سخایش بحرِ گوہر بار ہست

از مکاں تا لامکاں زیرِ قدومِ نازِ اوست — چوں نباشد لامکانی یار را دلدار ہست

مرسلاں روزِ ازل میثاق بہرت دادہ اند — وہ گروہِ زیرکاں از جامِ او سرشار ہست

عالمِ علمِ لدنّی واقفِ اسرارِ حق — ہست امی - دانش و فہم و خرد را یار ہست

والقمر - والشمس - واللیل از چہ اندر مصحف است — از دو رخسار و زمویش با قسم تذکار ہست

ہر کہ اندر حلقۂ گیسوئے او دل را نداد — بندِ شیطاں رست زندانی و خوار و زار ہست

اے مسیحائے دو عالم دارئے از دردِ خویش
قادری در دست طلب بے دردِ تو بیمار ہست

ادائے محبوب اگر شمۂ بتانِ دیر و حرم بدانند — کہ سر بسجدہ شدن بصدجاں بہ پیش نقشِ قدم بدانند

ز ذرہ ہا تا بہ مہر و ماہ است از طفیلِ قدومِ پاکش — وجود را بے وجودِ حضرت خرد پژوہاں عدم بدانند

فروغِ صورت صفائے معنی بہر نمط از خدائے برتر — نثارِ ذاتِ گرامیِ او نگارِ لوح و قلم بدانند

مثال اے دل ز بے نوائی کہ رحمتے ہست او مجسم — کرم نمودن بہ بے نوایاں مدام اہلِ کرم بدانند

مرادِ خالق بقائے عالم شدہ است مربوط گوہرِ او — نہ ہر کرا ربط ہست با وے نصیبِ او را ورم بدانند

مدیح اعلیٰ ہزار اعلیٰ بہ نعتِ آں سرورِ دو عالم — بود و گرچند از ملائک مگر ہمہ کم زکم بدانند

چہ گویم اے دل کہ اختیارش چہا ست بہ ہر دو کون از حق — ز ابروانش اشارہ با قضائے مبرم بہم بدانند

بہ عشقِ پاکش چو عاشقان را و فور باشد ز رنج و غمہا — تمام عیش و نشاطِ عالم نثار ہم و الم بدانند

دو کون را ہست سفرہ چیدہ ز بارگاہِ خدائے داور — گروہِ حق بین ز دستِ جودش قسیمِ خوانِ نعم بدانند

ز ہفت افلاک پشتِ خدمت بہ پیشِ سنگِ درِ جنابش — چو بندگانِ کمینِ او دل بہ ذوقِ صد گونہ خم بدانند

اوا مرِ حق بفرض و واجب کہ قادری آمد ز بہرِ ما یاں

بحکمِ دانش ز جملگیش بہ او محبت اہم بدانند

روحی فداک اے شہِ والائے دو جہاں — قلبی لدیک اے کہ توئی اصلِ کن فکاں

مداحِ تست مالکِ خلاقِ انس و جاں — کس را مجال کو کہ کند نعتِ تو بیاں

حق دیدہ اند حق بسر و ند ر آستاں — جز آستانِ تو نبود دیگر آستاں

از اعتزا بما تو زمینی و گرنہ ہست — لاریب جائے تو بخدا خاص لامکاں

ہیچ ست اے جہانِ ضیا ایں ثنائے تو — ذرہ بود دو کون و توئی مہرِ ضو فشاں

الکن بود زبانِ ملائک بمدحِ تو — حق ہست کے زمیں بر سد تا بہ آسماں

آمد ترا قدم چو بسوئے سرِ زمیں — سجدہ بصد خلوص کند سوئیش آسماں

گر ذرہ ز خاکِ درِ تو نصیبِ ماست — بر تر بحقِ ما بود از گنجِ شائگاں

عرشِ بریں کہ اوج بپایش بود نثار — نعلینِ پاکِ تو بود ش تاجِ عز و شاں

بگرفت وام از لبِ تو یک دمے مسیحؑ — حاصل شدہ با و دمِ احیائے مردگاں

قادری بہ بے بضاعتیِ خویشتن منال

آقائے ما جواد و کریم ست و مہرباں

جلوۂ ذاتِ احد از ذاتِ احمدؐ آمدہ — ہر چہ ہست اندر جہاں آیاتِ احمدؐ آمدہ

انچه باشد در دو عالم هست نیکوتر عیاں — هر همه برهان پئے اثباتِ احمدؐ آمده

شمهٔ از قهرِ احمدؐ شعلهٔ نارِ جحیم — کوثر و تسنیم از رشحاتِ احمدؐ آمده

چون بچشمِ ژرف بیں آئی تراز روشن بود — مهر و ماه از پرتوِ ذراتِ احمدؐ آمده

بر بساطِ این جهاں صاحب خرد شاهے کہ بود — خود بصد جاں بندیٔ ربقاتِ احمدؐ آمده

واں کہ سرکش بود چوں نہ خورد۔ بیذق پیل — نذر داده۔ رخ بزیرِ ماتِ احمدؐ آمده

قادریِ بیچاره سر بر پاے اقدس داشته
دستگیری خواه از حسناتِ احمدؐ آمده

شهِ دین و دنیا چه سرکار داری — بزهکار را هم بزنهار داری

تلطف بصد راه بر حالِ مایاں — مدارا با عدا و کفار داری

دلِ دوستاں هم دلِ دشمناں را — ز کیفِ مئے لطف سرشار داری

دو عالم کجا گردن از تو به پیچد — کمند از دوتا زلفِ خمدار داری

رگِ گل چه بوسی تو آں پاے نازک — کہ سرتا بپا صورتِ خار داری

سزد فرش از رشتهٔ جانِ پاکاں — قدم تا بهنگامِ رفتار داری

نه تنهاست در شهرها شهرتِ تو — پر آوازها دشت و کهسار داری

بهر حلقهٔ گیسوئے عنبر آگیں — جهاں نافهٔ مشکِ تاتار داری

به نقدِ دل و جان و هم دین و ایماں — دو عالم پئے خود خریدار داری

ز روزِ نخستیں بخلقے عظیمے — سر شرفها بر ابرار و اخیار داری

چه از هولِ حشر انتشار ست قادری
حریفے شفیعے ز غفار داری

پاے نگہِ شوق دواں سوئے مدینہ دستے بدہ اے کوچۂ دلجوئے مدینہ

حقّا کہ بود خلدِ حسیں کوئے مدینہ ریحانِ جناں کو و کجا بوئے مدینہ

ہر رخ سوئے کعبہ کہ بود قبلۂ عالم اللہ رخِ کعبہ سوئے کوئے مدینہ

وہ واہ چہ مشاطگیِ کعبہ کہ وسمہ از پردۂ خود بستہ با بروئے مدینہ

از شرک ہم از کفر کہ صد کوہ بپا بود انداختہ از بن تہے بازوئے مدینہ

در پیش کمربستہ ثریٰ تا بہ ثریّا الحق چہ درازآمدہ قابوئے مدینہ

ضم ہست چو از کثرتِ رحمت چہ تواں گفت کایں پہلوئے عرش ست کہ پہلوئے مدینہ

صد چشمۂ حیواں بہ ہد خضر زیادش یا بد چو گہے جرعۂ از جوئے مدینہ

بگرفتہ بآغوش۔ خدائیِ خدا ایش اللہ۔ چہ وسعت بہ برِ کوئے مدینہ

جاروب دہد مہرِ عظیم از خطِ نوریش در راہِ قدم بار ستۂ کوئے مدینہ

از غنچۂ خود۔ غنچہ۔ دلِ خلد شد الحق وہ وہ چہ گلِ داغِ غم کوئے مدینہ

مشہورِ جہاں خوبیِ دلداریِ خلد ست صد مایہ فزوں دلبریِ خوئے مدینہ

اے سروِ جناں۔ پاے زحق خواہ و بیا بیں سروے ست چہ دلکش بلبِ جوئے مدینہ

سرگشتۂ و وارستہ دلِ زار حیرانی در گیسِ کنایہ دریہ مہروئے مدینہ

منشورِ خلود ست لفردوس کہ ثبت ست اندر دلِ ما نقش زیاہوئے مدینہ

بربست بہ یک غمزۂ دلکش دلِ کونین توحید بود مایۂ جادوئے مدینہ

قادی طیبی ما من صد خیر قدم زن

آ۔ آ۔ بشنو از لبِ دل جوئے مدینہ

قصیده در منقبت حضرت علی رضی الله عنه

دهد با دوستان هر هشت جنت جام از کوثر
کند از بهرِ شان هر جا ز جوی خلد پر ساغر

جهان با صد سعادت رخ بسوی بندگان کرده
زمانه فرخی داده بیاران با هزاران فر

ز رحمت گشت فرحت زا وفورِ جوشِ آن باید
که گل آسا شگفت از خنده هر یک پاره آذر

نه تنها اندرینجا عالمی بر خویش می بالد
مسرتها ست ز جلبت قبا تنگ ست بر قنبر

نسیمِ خرّمی بار و بهر جا در خرامِ تازه
ز شادیها ز عشرتها گلِ احمر گلِ اصفر

رکوع اندر سماها چون سجود اندر زمینها چه
طواف اندر بروز و شب چرا مهر و مه انور

سرود و سور را ز چلپیت رسرشتش هست تنهایی
که بر داند غم و همّ و الم از طرف بستر

سوالم گشت چون از دل ازین سامانِ پریشانی
ندا زد هاتفِ غیبی بخوان این مطلعِ خوشتر

بود نوروز عیدِ ما زمینِ مقدمِ سرور
که شاهِ ماست از روزِ ازل آن برترین گوهر

زهی سلطان باآیینی که صد فغفور بس خاقان
بپیشِ بندگانِ او زمین بوس و کمین چاکر

چه تحسینش کسی گوید که سر تا پای تحسین ست
بعمرِ نوح اگر گویند از آن کم هم بود کمتر

نمی از قلزمِ قدرِ محیطش هفت دریا ها
ز وسعِ شوکتش هر ذره هفت اقلیم را کشور

ز شانِ عالیِ او شمه باشد اگر گوئیم
فلک پیمایی خورشید آهسته ست از حیدر

بهر جا ذو الفقارِ او عصای موسوی مانند
کند پامالِ جانِ کافران لشکر اژدر

هنوز از هیبتش لرزه بروحِ عنتر و مرحب
ز نامِ نامیش پرشور تا امروز در خیبر

نیامد در جهان گردن کشی کان سر بتیغش داد
نزاده مادرِ گیتی بعالم همچو او صفدر

سما بر عتبهٔ والاش سجده ساز و جبهه سا
مه و مهرست حاجت بر، در شبیرؓ و هم شبرؓ

دلِ قادری همی خواهد که خواند مطلعِ ثانیش
که باشد دلنواز و جاں فزا و نیک سرتاسر

ز بهرِ شهرِ علمِ احمدیؐ در آمده حیدرؓ
ازاں در وصلِ مقصود هر جوینده را داده

اگر حق را کسے خواهد که بیند سوے او بیند
مگر بیند بچشمِ دل که او حق را هست خوش منظر

نظر بر روے او آمد عبادت بهرِ حق بیناں
شده سرتا بپا حق را هست او آئینهٔ مظهر

بیاید قالبِ بیباش جانے جسمِ سالک را
تنِ جاں باز را روحے شده زیبنده تن پیکر

عماد آمد پے قصرِ شریعت ذاتِ والاش
پے فلکِ طریقت گو هر اوس گراں لنگر

بقرآں هل اتی یک شمهٔ وصفش خدا خوانده
کرا زهره که در غایت ثنائش بر آرد سر

کشادِ کارهائے سخت اندر گردشِ خشمش
که در مشکل کشائی از حق آمد هر ما یاور

زمیں نازد بجود باید بفرقِ آسماں تازد
لقب چوں بو تراب آمد شهِ دیں را ز حق داور

شده منشورِ حق از نامِ پاکش خطبهٔ جمعه
ز پایهٔ عالیِ او سرفراز آمد سرِ منبر

حسود خصمِ او را از قضا آمد همواره
بدل پیکاں ز کلفتها لبالب از سنج و غم خنجر

بزیبائیِ قدِ او بدلجوئیِ خدِ او
نه سروے در جهاں شد نے بجنت شد گلِ احمر

بخاص و عام در کرب و بلا گردید نامِ او
بهر صبح و مسا با صد خلوصِ جان و دل از بر

دعا از بهرِ ممدوح ست رسمِ مدح گو امّا
چه حاجت از دعائے ذرّه در حقِ خورِ اکبر

دعا از بهرِ خود اے قادریِ مسکیں طفیلش کن
که بهرت اندریں صد خیر از حق آمده مضمر

خدایا از برائے شیرِ خود رحمے بحالم کن
که ضایع رو بهم نفس از دمانِ من ابتر

الٰهی از طفیلِ سرگروهِ بانوانِ خلد
مسِ حالِ خرابم را طلا فرمائے زنگ زر

نصیب ما شود از ہر دو عالم خیر و ہم خوبی
طفیلِ سید الشباب اہل الجنۃ اے داور

ترکیب بند ناتمام در شان امیر المومنین حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ

السّلام اے آنکہ ہستی جانِ جانِ سالکیں — قبلۂ علم و یقینی کعبۂ ایمان و دیں
سُلّمِ بامِ رفیعت را بود نہ آسماں — کمتر از یک پایۂ زیریں بہ چشمِ دوربیں
مہر و مہ را با ہمہ شانِ علوے مرتبت — از شعاعِ خویش پیشِ عتبات سر بر زمیں
دشمنانت را بود ہموارہ ہم جاں عذاب — دوستانت راز تو تسکینِ دلِ دایم قریں
روشناں را نور از ذرّاتِ کوئے تو نصیب — سربلندست از طوافِ کوچہ ات چرخِ بریں
شقۂ یوفون بالنذر از خدا پیشت علم — انما - مرخانِ امانت رہست منشورِ مبیں
موسیٰ دریا شگافِ بحرِ ارشادی بما — منحرف غرقابِ قہرِ حق چو فرعونِ لعیں
بابِ علمِ احمدی و رازدارِ لوکشف — محرمِ اسرارِ غیبی یا امیر المومنین
از عطایت ابرِ دریا بار را فیضا نہا — وز سخایت کیسۂ قلزم پر از درِّ ثمیں
گوہرِ تو گوہرِ غلطانِ زکانِ کن فکاں — بے بہا جوہر بود ذاتت ز درجِ ما و طیں
دیدنِ رویت عبادت آمدہ از بہرِ ما — اللہ اللہ عظمتِ تو پیشِ ربّ العالمیں
رشتہا چوں با تو دارد قاریِ مسکینِ تو — ہست در کونین از قبضۂ ششش حبل المتیں

آنکہ شاہد مدحتش را خود کلام اللہ بود
ہمد مش ہر گونہ رضوان و سلام اللہ بود

فارغ از جہت نیاید زِ دو عالم ہیچ کس
اے شہِ ہر دو جہاں را ہمزبان و ہمنفس

چشمِ بینا جنّت الفردوس را اندر کہ ہست
از ریاضِ کوچہ ات بیرون فگندہ خار و خس

آنکہ اندر حصنِ ارشادِ تو مامن یافتہ
بر متاعِ صدقِ او شیطان نیابد دسترس

با ہمہ انبوہ و غوغا از طلبگارانِ لطف
آشنا نامد لبِ ایثارِ تو با لفظِ بس

گاہ در دست بود تیغِ دو دم اندر مصاف
مہر آید در پیِ غرب از برایت باز پس

غزل

در شانِ امیر المومنینؑ

چو راہ طالبِ تشنہ بکوئے حیدرؓ یافت
چہ انہ سیری و تسکین ز جوئے حیدرؓ یافت

بگد یہ دست کشادہ ز نارِ خود چوں مہر
فروغِ چہرہ ز انوارِ روئے حیدرؓ یافت

گل ایں چنیں کہ بعالم شمیم افشان ست
مگر شمامہ از باغِ بوئے حیدرؓ یافت

شدہ ست فارغ و بے فکر آں ز خلد و جحیم
کہ گوشۂ ز غلامی بکوئے حیدرؓ یافت

رسید در حرمِ قربِ حق کسے کہ ز بخت
سوادِ جادۂ الفت بسوئے حیدرؓ یافت

شریعتِ نبوی و طریقتِ نبوی
چہ انہ حسنِ کششہا ز خوئے حیدرؓ یافت

سرور تا بہ ابد شد نصیبِ جان کسے
نخست روز چو جام از سبوئے حیدرؓ یافت

چنیں کہ دل کشی از رنگ و بوست در گلِ خلد　　نصیبِ خوش نگر از خاکِ کوئے حیدر یافت

فلاح نیست بکونین بہر آں قادری
کہ دستِ رد بہ رخِ خود ز سوئے حیدر یافت

———.✿.———

"غزلیات" "خمسہ جات" "ترکیب بند" و"مثنوی" وغیرہ

معبودِ ما غنی ز قیام و قعودِ ما — پروا ندارد او بہ رکوع و سجودِ ما

ذاتش قدیم و جملہ صفاتش بود قدیم — ز اوصافِ اوست یک صفتِ خاص وجودِ ما

او برتر از قیاس و خیال و گمان و وہم — کنہش بروں ز حیطۂ گفت و شنودِ ما

در یک نفس بقا و فنا بہر ما نہادست — بیش از حبابِ نادرہ بود و نمودِ ما

بنیادِ قصرِ ہستیِ ما جز بر آب نیست — لطفِ عمیمِ اوست پئے ما عمودِ ما

بودہ سرِ سمائے سکوں بہرِ ما قیام — ہیہات از چہ گشتہ دریں جا ورودِ ما

مہرش چو دستگیریِ ما سازد از کرم — باز اندراں مقام بگیرد صعودِ ما

او بحرِ بیکراں و دو عالم ز قطرہ ہیچ — دم کے زند بہ پیشِ وجودش وجودِ ما

تا چشمِ حق شناس نباشد بما نصیب
قانی چگونہ نور فشاند شہودِ ما

آفریں ہا از خدا بر جانِ ما — کاں پذیرفتہ ز ما جانانِ ما

راہِ وصلش کے بروئیم وا کنند — ہست تا کون و مکاں زندانِ ما

یک شبے با او شبِ قدرے بود — ہر زماں در کلبۂ احزانِ ما

صورت و معنی کہ داری آں ہمیں — در دل و در دیدۂ حیرانِ ما

اے طبیبِ مہرباں رنجم مخور — دردِ آں آرامِ جاں درمانِ ما

اشکِ ما را سرسری مشمار چرخ — بند در ہر قطرہ صد طوفانِ ما
سرکشی آخر حد و راس شکست — خستگی افزود بر ماشانِ ما
تیغ و تیر و نیزہ در دست چہ سود — ایمنیم از جاں کہ ہستی جانِ ما
نیست در دستم زمامِ اختیار — بس کنید ہمدرداے یارانِ ما
برقع بر رخ دار یا از رخ کشا — بیش و کم کے گردد ایں ایقانِ ما
ما گدایاں را بود گنجِ دو کون — یک نگاہِ لطف از سلطانِ ما

قاریؔ ایں چشمانِ سر را کور گیر
چشمِ دل بکشا و بیں قرآنِ ما

شمارد چوں دلِ مسکین من انعام آسی را — کہ می بنید ز نعمتہا غنی خدام آسی را
بود ذکرِ حبیب از ہر نمط سرمایۂ مسکیں — نسازد چوں زبانم وردِ دائم نامِ آسی را
شدہ آں زندہ پایندہ ایمانم گواہِ من — کہ گر دیدہ قتیل از شوقِ دل صمصامِ آسی را
شد از سرِ حقیقت آشنا مسرور و سرمست — کسے کو با صفائے دل کشیدہ جامِ آسی را
فراغت از دو عالم یافتہ از بندہا یکسر — نہادہ آنکہ بر خود بند بندِ دامِ آسی را
ہر آں کو در گرفتش گشت ناکامی ز نقش شد — کجا بر کامِ دل قونے بود ناکامِ آسی را
نگینِ دل بود کم از خزف در قدر و در قیمت — نہ تا بر خود نگارد مہرِ نقشِ نامِ آسی را
فروغِ شمعِ ہستی چوں بعد از حیات ظاہر نیم — چساں اے دل بگویم صبح آمد شامِ آسی را

اگر خواہی کہ از کون و مکاں بالا روی قاریؔ
برو در گیر از دستانِ دل اقدامِ آسی را

اے کہ داری برخ غیرت دہ مہرِ اعلےٰ　　ذرہ ام جلوہ دریغ از منِ مسکین منما

صورتے از ہمہ برتر بنمائیم ترا　　رو نمے از ناز بآئینہ بیا جلوہ نما

منم افتاد بآں وادیِ پُرخار بلا　　آہوے قیس رمان ناقۂ لیلےٰ ست کجا

آہوے قیس نخیر ناقۂ لیلیٰ کجا

کوچۂ او عوضِ ہر دو جہاں داد ندم　　للّٰہ الحمد چہ ارزاں بخرم شد سودا

جاں فروشاں نتوانند رہِ عشق سپرد　　بوالہوس راست اگر واہمہ ہا از ردا

شانہ در زلف شکن در شکن آخر کار لیست　　از چہ گیری نہ بخدمت دلِ صد چاک مرا

جاں زمن لیستے بودی عوضِ جلوۂ خاص　　خانہ پرداختم از غیر بہا سازادا

وحشیِ دل کہ رماں بود و نشد رام کسے　　بندا بنگ شدہ در حلقۂ گیسوے دوتا

بلبلِ طبعِ مرا گلشنِ قدس است مقام　　بہ گلِ روے تو گشتہ نظرم تا بہ نیا

گرچہ خواہم کہ بہ بینم نگہ اے یار بپوش　　تا نہ بیند رخِ تو دیدۂ کور بہ جسلا

غنچہ را داعیۂ نازکی افتاد بدل　　ناز نیا بچمن آ کشا بند قبا

شوقِ لعلِ لبِ میگونِ تو رنگیں ہمود

لالہ ساں غرقہ بخوں جانِ دلِ قاری را

ہر چند چند خس بود ارکانِ بوریا　　آید گلِ جناں پئے قربانِ بوریا

از بوریا نشیں چہ شدہ شانِ بوریا　　جلوہ فروش آمدہ دکّانِ بوریا

پا را کجا نہد بسرِ تختِ خسرواں　　پابند گسکہ مسندِ ذی شانِ بوریا

شیرانِ بیشہ ہا چہ کہ شیرِ فلک زبیم　　اندر رمش ز شیرِ نیستانِ بوریا

بالا نہ قصرِ قیصری آمد ہزار چند　　خوش بقعۂ است کلبۂ احزانِ بوریا

کبہ بطوفِ شاں بود و شاں بجائے خویش　　الحق چہ رتبۂ است بسکانِ بوریا

انوارِ طور در نظرِ ذره بین دهد — وادیٔ ایمن است شبستانِ بوریا
گلهائے هر مراد بدامانِ آرزو — چینند عاکفانِ گلستانِ بوریا
بیرون بود ز حیطهٔ ادراک وسعتش — کونین گوشه است ز میدانِ بوریا
بنیانِ آں بود لبِ کنگرِ سما — زیں جا بسنج کنگرِ ایوانِ بوریا
کونین بر زنند بهم در اشارتے — الله زور بازوے مردانِ بوریا

قاری پیاده گام نهی هوشدار هوش
بیدل سواره رفت به پایانِ بوریا

مخمورِ چشمِ او چه اثر مے دهد مرا — کیف از سرورِ خاص بسر می دهد مرا
نخلِ محبت چه ثمر میدهد مرا — تلخ است و ترش ذوقِ شکر می دهد مرا
چشمِ فسونگرِ تو بدلداریٔ لطیف — صد خار خارِ غم بجگر می دهد مرا
کشتی ز بار زنده کنی بهرِ کشتنم — هر دم نویدِ مرگِ دگر میدهد مرا
ساقی مے شبانه و هم بادهٔ صبوح — از غم چه خوش بشام و سحر می دهد مرا
در کلبهٔ حزین من آں شمع رو ضیا — بیش از هزار شمس و قمر می دهد مرا
خود را حواله با کرمِ مهر ساخته — ذره بشانِ پند خبر می دهد مرا
یک بار خنده کردی و بودی و لم لطف — دیگر نخند طعنه جگر می دهد مرا

جورِ حبیب زهر بکام دگر دهد
قاری بذوقِ خاص شکر می دهد مرا

رخ سوئے کعبه آمده زاهد پا کیا زرا — در خم ابروئے کسے قبلهٔ ما نماز را
کیست که پے برد بکنهِ رازِ نیاز و ناز را — شد نصیبِ سنگیں بندهٔ ناز یاز را

سوخت دلم ز شعلهٔ شمع جمال روئے او　　جز دلِ سوخته که یافت لذتِ این گداز را
دولت خویش از زکوٰة پاک کنند اغنیا　　بوسهٔ لب زکوٰة هست دولتِ حسن و ناز را
حوصلهٔ مگس مکن ور کندت ار رسی　　دست چو شاه خود بداد جا نشده شاهباز را
هر دو جهاں نهاده است سر بزمینِ عاجزی　　پایه بلند آمده حسنِ کرشمه ساز را
بربط و عود و چنگ و نے نیست مگر بهانهٔ　　مستیِ عارفاں کجا جست نوائے ساز را

قاری بے‌نوا ترا بار کجا به بزمِ ناز
چوں نه کنی وسیلِ راه از پئے خود نیاز را

از بوئے زلفِ یار رسانده اثر مرا　　سازد بروں ز خویش نسیمِ سحر مرا
در خوردِ عشق آمده دل هم جگر مرا　　از بهرِ آں گزیده قضا و قدر مرا
گر نیست با هم قرب تو باشد سقر مرا　　فردوس بد تر است ز قعرِ سقر مرا
صد راه خواستم که گریزم ز کوئے عشق　　یک عشوهٔ ز حسن به بسته مفر مرا
آرندم از کجا و برندم کجا بجبر　　هیهات هیچگونه نباشد خبر مرا
هر لحظه آه و ناله کشم اندریں رجا　　یک هم ز صد هزار بود کارگر مرا
الله روئے او که چو صد بار بنگرمش　　آید ز پیشتر بنظر خوب تر مرا
آں بے کسم که جاں بدهم گر هزار بار　　یک بار هیچ کس نبود نوحه گر مرا
سرگشته ام چناں که بهر لحظه روز و شب　　در بند خانه هم نگذارد سفر مرا

تا کم اگر ز راهِ گذشتن ز خویشتن
قاری به بزمِ خاص کے آید گذر مرا

دنبال می برد فرس شہسوارِ ما — دارد چہا نصیب خدایا غبارِ ما

آمد بخواب ہم چو گہے آں نگارِ ما — ماندہ کنارہ ماندہ اندر کنارِ ما

یک شمہ است قصۂ شیریں و کوہکن — از ما چرا کہ ہست بما وہ بیارِ ما

زاں می کہ دادہ اند بما روزِ اولین — دانیم تا ابد نشود کم خمارِ ما

بادِ صبا بکوچہ جاناں ببر بدوش — از پرِ کاہ ہست سبک جسمِ زارِ ما

دی دادہ اند بار بدوشش من غریب — فردا خدا کند کہ گزینند بارِ ما

چوں صد ہزار جان ہمیں بازیں دہند — ماکیستیم تا شود آں جان نثارِ ما

میرم بدل ہمی برم ایں آرزو بخاک — خیزم زنم فغاں کہ کجا ہست یارِ ما

قادری بعتبہ اش برسیدم بصد امید
نیمے نگہ نہ گشت بمن از نگارِ ما

چہ بجوِ ارض و جبالہا چہ نجوم و ماہ و خور و سما — ہمہ ذرہ ذرۂ عدم ہمہ قطرۂ ز یمِ فنا

رسد ار ہزار سنانِ غم بدلم از و ز رہِ جفا — اِذا جاءَ اِلیَّ معاطفاً ذہبت ھمومیَ کلہا

لِیَ واحدٌ ھو روحنا و سکینۃٌ لفؤادنا — فقبلتہُ بکمالہ و رضیت عنہ بما ارتضیٰ

کسے کو غریقِ حقیقت است بہ رمزِ حق شدہ آشنا — کہ جہاں مثالِ سراب ہست جہانیاں ہمہ ہکذا

شدہ آں کہ محوِ رخِ صنم چہ شناسد از کرم و ستم — ہمہ فارغ است ز زہرِ غم ہمہ بے خبر ز مئے عطا

لقد اعترفت من الازل بجلالہ بجمالہ — ز کجا جمال کہ دم زنم کجا ست تاب پئے لقا

شدہ زیرِ ہفت تو زمیں کہ کشیدہ سر ز جنابِ او — شدہ سر بلند نہ فلک کہ فتادہ ہست بزیرِ پا

نہ سر است آں ہمہ سنگ ہست کہ تیغِ یار بریدہ او — نہ دل است آں خزف رہ است کہ نہ زخمیست بدلربا

چہ ترا ست واعظ نکتہ داں ز نعیم و نار کنی بیاں — بحضور آنکہ شدہ است آں ہمہ مست از قدحِ بلیٰ

همه حسرتم که چه پرده ام همه حیرتم که چه آدم — همه هست نیز که کجا به تو نهان سر و دین ما جدا

هزار پرده نشسته‌ای به نشین و پرده فزون بنه — بچه رو شوی تو ز ما نهان که گشاده ایم دو دیده ها

چه سعی‌ها است چه فرخ است دمے که غمزه بنازها — به تو تیغ جفا سرم بگناه آنکه کنم وفا

دل من نصیحت من شنو بره کج من و ما مرو — که درین ره است هزار گو همه پر ز کژدم و اژدها

ز خودی چو پنبه بگوش جان بنهاده شده ایم — بکش آن که تا رسدت بگوش ز شش جهات ندا که لا

تو حباب سان شده عیان سر آب هستی بے نشا — ز فنا ردے ز وجود خود بره است سیل عدم قضا

تو که هر زمان سپری همی چه نهی بدین بیدان لبت — سر بگذار تو این جهان بنهاده دام چها چها

تو به پیش طاهره آل که شد چو هزار در چمن سخن
نگسی و چیست ظنین تو مگر وشش قاری بے نوا

یک جهتی اگر بود عنصر سنگ و خشت ما — کے بود از یکے دگر سعی با گذشت ما

لذت عفو ار چشد زاهد پاکباز شهر — باز شود ز عیب خود ساز کند ز زشت ما

مهره سر بساط ما شاطر ما عجب نهاد — هست ز دست خویشتن مات بود گذشت ما

منشی دفتر قضا ست مرشناس و سرنویس — کیست که پے برد بکنه ز خط سرنوشت ما

نشو و نماے ما بود آینه کسے که هست — ننگ بلاغ ما ز آب از و کشت ما

با جبریم واعظا قصه مخوان ز نار خلد — دوزخ ما ست هجر یار وصل بود بهشت ما

هشت صفات حق بود و الشان آنکه داشت — ناصیه ما به نقش راسے ساکت ز چپست ما

چو ز دست یار رحم قتل نه تیغ او جسارت
قاری خسته یک سخن طبع و وفا سرشت ما

از کمش هست چو هر یک سپے دیگر شتاب — دل تو ان کشت و توان گفت که دلبر شتاب

بہ کشید این بر سید آن چہ برابر بے تاب — چون نگویم کہ بہم ظاہر و مظہر بے تاب

جذبِ کامل صفتِ ذرہ چو در دل باشد — خود رسد در برم آن مہر منور بے تاب

گاہے از کوئے تو گاہے چو نسیم بردارم — آردم عہد بیاد انجائے بدیگر بے تاب

روشنم گشت ز پروانہ و شمع محفل — سوزِ عاشق کند اول دلِ دلبر بے تاب

چیست شائستہ کہ در پائے سگانش ریزم — جانِ حزین تفتہ جگر دل ہمہ دم بے تاب

چون خیالش بدلم ہست گزندش ناید — مشو اینجا بہ مشو عاشقِ مضطر بے تاب

تا شنیدست کہ آن جانِ جہان جان خواہد — می جہد ہر رگِ جانم سوئے خنجر بے تاب

درد و غم فکر و الم رنج و مصیبت ہیہات — در پے یک دلِ مسکین شدہ لشکر بے تاب

ذرہ ذرہ کہ ز کویش بہوا بر خیزد — نیست جز دل کہ بود از پے دلبر بے تاب

دلِ بے تاب کہ در سینہ مہجور بود — نتوان یافت چنان شعلہ و اخگر بے تاب

شیوہ از چشم و دلِ قاری آشفتہ گرفت
ابر گریان بود و برق سراسر بے تاب

شرارِ سینہ لمعانِ دلِ شب — ز سوز و ساز سامانِ دلِ شب

بخفتہ نیست ریحانِ دلِ شب — دلِ بیدار جانانِ دلِ شب

گہرہائے کمال آید بدامان — ز غواصی بعمانِ دلِ شب

ز دُرِّ اشک و لعلِ لختِ دلہا — چہا پُر مایہ دکانِ دلِ شب

زہے ہر ساعت شب زندہ داران — کہ آمد ہر نمط جانِ دلِ شب

پُر از الوانِ نعمتہائے معنی — ز لطفِ حق بود خوانِ دلِ شب

جواہر ہائے دیدار بر چید — دلِ پُر کار از کانِ دلِ شب

دلم محبسِ آلیِ جمال است | شود چشمِ چو بینایانِ دل‌شب
ز خلوت شب نشینان ایں خبرہاست | چہ داند غیر شان شانِ دل‌شب
حریمِ خاص را جوئی اگر راہ | نظر بر بامِ ایوانِ دل‌شب
بصحنِ سینہ ہائے جان بہ تابست | نہادہ اند بنیانِ دل‌شب
بر دلہائے حق گویان زجاہا | چہ دلچسپ الحانِ دل‌شب
سبق میدانِ شان میدانِ گوئی | چہ مردان اند مردانِ دل‌شب

دل‌شب را ادا قاری چہ گوید
ظہوری بود ادا دانِ دل‌شب

دل کسے دلبر بود ہیچ است و دلبر ہیچ نیست | بے سرِ سودائے یار دلبریا سر ہیچ نیست
حسن را در صد ہزاران پردہ می پوشی بپوش | چشمِ بینا را نقابِ روئے انور ہیچ نیست
رہ نوردانِ محبت را بسوئے کوئے دوست | غیرِ شوقِ دل دلیلِ راہ و رہبر ہیچ نیست
ہر یکے بر عشوہ دل دادہ و سویش شدہ وال | تا نہ لطفش رہ نماید محرمِ در ہیچ نیست
ہر چہ خواہی می توانی دستہا داری دراز | ہیچ من کے می توانم گر توام ور ہیچ نیست
مرغِ جاں پرواز اگر خواہی بیامِ قربِ یار | جز ہوائے شوق کاہل بال یا پر ہیچ نیست
گر نیارد جاں نوازت بد رسد شکرش بگو | پیشِ دستِ قدرتش بد جائے بدتر ہیچ نیست
در رہش جان و دل و ایمان و صبر و خواب و خور | با غمش کالائے است گر فیے ہیچ و گر ہیچ نیست
جان و دل ایمان و دیں صبر و قرار ادراک و عقل | شد فدائش شکرِ حق زیں کار بہتر ہیچ نیست
خبر شراب جان فزائے دیدِ یارِ دل نواز | دارو ئے دردِ دلِ بیمار و مضطر ہیچ نیست
یک اشارہ ز ابروئے خدار عاشق بس است | کشتنش را حاجتِ شمشیر و خنجر ہیچ نیست

لیلیِ دل‌ربا که هست جلوه‌نما به پرده‌ها — قیس دو عالم است هان پرده بجای محمل است

از رخِ خود ضیا کزو ذره شده است آفتاب — برقع ز رخ که برگشاد خود بحجاب حائل است

سنگ ز دستِ او که زد شیشهٔ دل شکسته شد — طرفِ کلاه که شکست جان به نثار مائل است

زلفِ دوتا که تاب داد از پئے دل‌کشیِ عام — هر دو جهان به پائے خود آمده در سلاسل است

کیست که بهرِ او شده است مهر کمر نوشتِ ما — پرده ز چشم داشته می‌شنوم که در دل است

یار محبت که هست سر شکنِ زمین و چرخ — گوش کن از من آن توئی لب تو گشا که حائل است

در طلبش کجا دوان جانِ حزین و سوگوار — بے‌خبر است این مگر آن پسِ پردهٔ دل است

آتشِ غصه که زد شعله به گلبنِ امید — ریخت که آبِ زندگی جوشِ بهار کامل است

جرعهٔ مے که لطف ساخت موجِ سرور شد بلند — غرق ز موج شد خرد و دل بکنارِ ساحل است

قاریِ خسته از فغان نیست نصیب را گشود

بهره نیارمی برد آن که بلطف قابل است

از طالعِ بد سود ز دهر نتوان یافت — آبِ حیوان همچو سکندر نتوان یافت

راهے بجز بینشِ دلِ مضطر نتوان یافت — هر خطوه بے نذر اگر سر نتوان یافت

دین و دل و جان بهرِ نثارِ تو بود هیچ — صد حیف کزین جنس چو بهتر نتوان یافت

بازم نه دهی جان و دگر از لبِ ساقی — خوش ذائقهٔ مرگ مکرر نتوان یافت

چشمے پئے نظارهٔ بے‌پرده‌ات اے یار — زین دیده بجز جلوهٔ مظهر نتوان یافت

در جامهٔ حسنے که شده راست بقدت — از لعلِ دلم تحفهٔ خوش‌تر نتوان یافت

چون عاشق و معشوق ز عشق اند هویدا — غیریّے در عشق مصادر نتوان یافت

ناظر بحقیقت بود ار دیدهٔ ناظر — جز وحدتِ منظور بمنظر نتوان یافت

اے بادِ صبا رنجہ شو از خاک درش آر | آں رایحہ کہ مشک و ز عنبر نتواں یافت
ابرو و نگاہ و مژہ اش آنچہ بمن داد | از تیغ و ز پیکان و ز خنجر نتواں یافت
اے آں کہ ہوس داری و دل نیست ترا اہل | بنشین و مکش رنج کہ دلبر نتواں یافت
تا گرمیِ قلب و نمِ دیدہ نشود یار | در ہیچ زمیں شاخ سخن تر نتواں یافت

از پارسی و ہر زبان کہ اردو نتواند
چوں قارّی بے مایہ سخنور نتواں یافت

چیست عشقے کہ پئے آں عاشق جانباز نیست | عشق ہم ہیچ است چوں غم سوز و را ساز نیست
دلبرِ ما را خود بخود ہر ہفت ہست | دستِ مشاطہ بہ پیرائیِ او انباز نیست
بیکسی سرگشتہ امیدی چہ خوش راندہ سخن | زندگی از مرگ بدتر ہست چوں دمساز نیست
غیرِ بیچارہ کجا شد باریاب کوئے یار | غیرِ بختِ تیرہ ام در حصر نقشِ غماز نیست
سرکشاں را در نکالِ سرکشیہا سرشکن | چیست از دستِ قضا آید مگر آواز نیست
بندگر دیدیم اندر آئینہ خانہ جہاں | حیرتم را درک از انجام یا آغاز نیست
تا نظر بردوختم در مصحفِ روئے حبیب | از تلاوت ہر نفس الطاف ہست ایجاز نیست
عارفانے را گوشِ حق نیوشہ دادہ اند | ہر نوا از ہر شاں کم از نوائے ساز نیست
دردِ دل یاراں مپرسید از من سرگشتہ | شرحِ آں کَے می توانم خود مرا انداز نیست

قاری اندر الفتِ دنیا میالا خویش را
چنگ بر جیفہ زدن شایاں پئے شہباز نیست

چو ناصحا بدماغت ز عقل تابے نیست | جز ایں کہ لب نکشایم ترا جوابے نیست
بہر ادا چہ دگر ہیچ من خرابے نیست | خوشم خوشم کہ مرا جز تو ذوقِ بابے نیست

ز ناوک نگهت رخنها تمنا هست
بسینه آرزو از وی یاد زو پیداست

حیا شعار ز رخ کے نقاب بردارد
که گوشه گوشه نظرهای آرزو پیداست

سهام ریخ بمن ای فلک چه می بازی
بهوشش آیم مشهر بیدو سے نهاد نداست

طبیب عشق مزاج جدا جستم لشناخت
نمک بزخم دل از شور حسن آگهاست

بر دل ز جام چه آئی بوعده اش قاری
دروغ هست درش گر راست مانند است

گل بود با عندلیب اندر بهاران نازسنج
نازشش آمد مرا با جان نثاران نازسنج

نازشش ناز آفرین با چها عسالی جناب
بهمه سایه عقیده اش ناز هزاران نازسنج

مدعی را اهلیت کو ناز پرور یک زمان
خوش بیاید هم یاران و بیاران نازسنج

شمه نازشش فزون بود از نیاز مانحت
غیر را دیده چو آمد شد قفسداران نازسنج

پیش ازین سرو صنوبر می چمید در سے
پا بگل گشته تا او شد خرامان نازسنج

رنگ خود چون ناز داده نیازم را لطف
گشته ام زین صورت اندر چشم یاران نازسنج

نازشش آن راه هست قارئی کز مثال دیگری
آمده ستند انچه در این گلعذاران نازسنج

حلقه زلف دو تایش چه رسائی دارد
نیست یک دل که ازو تاب رهائی دارد

بلبل از موسم گل نغمه سرائی دارد
رنگ و بو خود به گل رنگ فدائی دارد

بے نگاه پیچے وصل سگے نیست نصیب
شبنم از قطره خود آبله پائی دارد

همچو من حالتش اگر زار نباشد بچیان
یاد را آید که با و غیر رسائی دارد

یار ما را چه جناب است که هیبت او
حسن خوبان جهان ناصیه سائی دارد

جاہِ جم حشمتِ دارا بودش ہیچ ز ہیچ — ہر کہ در کوچۂ تو شانِ گدائی دارد

گرہ اندر گرہ آمد چو بسر رشتۂ راز — تا خنِ عقل کجا عقدہ کشائی دارد

حیف بر بندہ بفکرت ز پے حاجتِ خویش — خواجہ خود لطف کناں جوش روائی دارد

ہر کرا دولتِ عشق است ندانندش ہیچ — شاہیِ ملکت بے برگ و نوائی دارد

تابشِ ذرۂ مسلم چو ز تابِ خورشید — بت عجب نیست اگر نورِ خدائی دارد

داغِ سجدہ بجبیں نور بود اے واعظ — ظلمتے ہم بود ار تابِ ریائی دارد

واہ وا از اثرِ سیمتنی دل دارد — عاشقِ زار بہ رخ رنگِ طلائی دارد

فارسی حق بود آنرا کہ پئے خود اوستاد — سعدیؒ و خسروؒ و جامیؒ و ثنائیؒ دارد

نعمتِ ہر دو جہان است نصیبِ قاری
ناز خوانِ کرمش زلہ ربائی دارد

دلبری راست کہ او جور و جفا نگزارد — عاشقی راست کہ تسلیم و رضا نگزارد

اشتہار است باقلیمِ محبت از عشق — عاشق اندازِ وفا یار جفا نگزارد

از ازل ہر کہ شدہ مست بگلبانگ الست — تیغ بر سر خورد و عہدِ بلیٰ نگزارد

حالتِ زار مریضِ تو چہ گویم کہ کنوں — صبح اگر جاں ببرد حیف مسا نگزارد

زاہد از پیرِ مغاں ہمت رندی در خواہ — کہ بمقصد نرسد ہر کہ ریا نگزارد

اے دلِ سادہ چہ داری ہوسِ جلوہ از او — ہفت تو پردہ نہد باز حیا نگزارد

ابروئش تیغ دو دم کاکلِ پیچانش کمند — حق بدہ ہمت سرے را چو بجا نگزارد

تیغش از سر ببرد جاں بد ہدہم در دم — بندہ اش آنکہ گہے بیم و رجا نگزارد

یا بدار خاکِ سرِ کوئے تو منزل قاری — از پئے خلد جنیں پاک فضا نگزارد

دلم در ہجر او طرز فغان زار می داند　　چو نے اندر جدائی نالہ را ہنجار می داند

سر خدمت مرا صد گونہ باشد پرورش اما　　دل او چاکر خود خواندنم را عار می داند

خرد آید پئے اصلاح کار دل زہے دانش　　بعشق این خرد نادل نیک کار و بار می داند

چو اندر طوف قصرش ببیندم دربان ہمی گوید　　بگرد مطلب خود گشتن این بسیار می داند

عدو بہر خرامیدن بہ پیشم یار را گوید　　قیامت بر سر من چون ازان رفتار می داند

نگہ بد چشم بیمارش دل بیمار را دیدہ　　بلے درد دل بیمار را بیمار می داند

دلم را چون قلم ہر چند سر تا سینہ بشگافی　　بفرق سر بوفق خاطرت رفتار می داند

ہزاران داستان بندم اگر از حال دل پیشش　　زدن بر ہم ز صد حیلہ بہ عیاری می داند

گراز نادیدنش قاری بپرہیزست بر جائش

دلش ہرگونہ بر رویش نظر دشوار می داند

بچسپ نقش تو لب لوح دل کشید　　دیدہ نخست از ان کہ جمال رخ تو دید

تیر نگاہ تو ز جگر تا بدل رسید　　قربان ہزار جان کہ غم از صد طپش رمید

نادیدہ می زنند چہا از وفا نشا　　اللہ چون شود چو بیاید بہ پیش دید

واعظ جہان شنیدہ بود دیدہ کو چنانش　　با دیدہ کو مجال کہ بہرہ شود شنید

گل چہرہ شد نگہ بخش دخار کوستہ او　　تا جامہ تقاضہ اورا صبا درید

بارے کہ از تحملش ارض و سما گریخت　　نازم بہمت دل دیوانہ کان گزید

اندر حرم حرام تماشا ز ہر جہت　　آیم چسان با نجمنت آمدہ عنید

یک ملک را دو شاہ نگنجد زینہار　　ہر جا کہ عشق آمد از آنجا خرد پرید

اللہ لذتے چہ دہد تیر جا گزاش　　ھل من مزید ہست ز دل بانگ بر مزید

زروی قاری آمد رنگ شکستن است
شایان چمیدن است به شبّاب همچو خنید

مے از چشمانِ ساقی وام کردند	بمخوراں صبوحی جام کردند
ز صبح روئے تاباں بام کردند	ز شام زلفِ مشکیں شام کردند
ز مہر ماہ و خورشید درخشاں	ضیا از روئے جاناں وام کردند
ز وصلش عیش و عشرت گشت پیدا	ز ہجرش کلفت و آلام کردند
برائے عاشقاں بر شاخِ آہو	نہادند و چیاں ناکام کردند
مپرس از مستیش کانرا کہ از اول	ز خود سرشار و مے آشام کردند
بآب و آتش و خاکِ ہوا ہا	گروہِ عاشقانِ خام کردند

بہریک درخورِ او شد عطا ہا
بہ قاری درد و رنج انعام کردند

بچوگاں باختن چوں شہسوارِ من بجولاں شد	دلِ من سر بکف بنہاد و گوئے اندر چوگاں شد
بہار آمد بہار آمد دگرگوں رنگِ بستاں شد	ترا صیاد رحمت بلبلِ اینک بندِ زنداں شد
نظر بر غارتِ دین و دل و ایماں ہاں دارد	دو چشمِ کافرینش را کہ می گوید مسلماں شد
ز سفاک است قد غمہا کہ آہ و نالہ بر لبہا	نیاید گر چہ اندر سینہ تا سوفار پیکاں شد
دلم بیہودہ آغوشِ جانم ناشنودہ پند	بسویش رفت و زندانی بہ بندِ زلفِ پیچاں شد
ز تو جنت نمی خواہم مبارک مر ترا واعظ	ز ہر دم غیرتِ صد خلد کنج کوئے جاناں شد
براں بودم کہ چوں آید بروئیش یک نظر بینم	رسید و برق وش بگذشت و دل مبہوت و حیراں شد
کسے کو پیش ازیں ہمسایہ بود و جاں نواز من	نمیدانم چہ دید است او کہ رخ پوشیدہ پنہاں شد

امیدے ہست قاری را کہ غم را شب بسر آرد
ضعیف و زار او اینک چو شمع صبحگاہاں شد

بہار آمد دلِ وحشی بصحرامی شدن خواہد — مگر سودا زدہ ہست آنکہ رسوامی شدن خواہد
بہ بامِ آں فتنہ افزا جلوہ آرامی شدن خواہد — بمشتاقانِ شیدا حشر برپامی شدن خواہد
دلم باپہ تورِ ریش پیدا دارد تمنا ہا — بخود ہر گوشہ صد روزن بہر جامی شدن خواہد
عجب نبود کہ چشمم روشناں ہم آب آید — کنونم دودِ آہِ دل بہ بالامی شدن خواہد
تو بودی مردمِ چشمم شدی گر دیدہ دیرانہ — بہ یکبارے دگر آباد و برجامی شدن خواہد
غمت را ایں چہ اعجاز است در تحت رالپذ — شنیدستم کہ بیمارت مسیحامی شدن خواہد
مگر دانستہ غیر از دل نیابد جائے در دِ تو — کہ عاشق خویشتن را دل سراپامی شدن خواہد
دلا ہر رقیباں نہ بدشنامم نوازش کن — غیورم دل بہ یک جانب اعدامی شدن خواہد

زچشم او را بدل آورد و دل در سینہ پنہاں ساخت
کہ از اغیار قاری دور او رامی شدن خواہد

نام پروانہ ز عشق آں کہ بدیوانہ بود — نیک دانم بحقیقت کہ چہ فرزانہ بود
قیمتِ او چہ بگویم کہ اگر ہر دو جہاں — پیش آید ہمہ ہیچ ز بیعانہ بود
صیقلِ عشق اگر زنگِ دوئی بردارد — دل آئینہ آئینۂ جانانہ بود
غم و دردِ تو چنہاں مایہ بسکہ بہم ساخت — بوئے گل از چمن نیست کہ کاشانہ بود
ضبطِ رنج و الم و درد بعشق است اجل — قیس مجنوں بود۔ از رنج چو دیوانہ بود
چوں تو بیگانہ شوی ہیچ کسم نیست خویش — گر شوی خویش کراہست کہ بیگانہ بود
چشم مستش چو شنیدست سوئے حسینانِ چمن — سبزہ سبزہ صفتِ نرگسِ مستانہ بود

محتسب از در میخانہ چہ منعم سازی ــ ہست ہر جا کہ نشیمن مے و میخانہ بود
پیش ازیں از من و تو محو من و تو بود است ــ شد چہ اکنوں کہ بکوئے تو مرا جا نہ بود
قصہ درد دلِ زار چو پیشش خوانم ــ گوید اے واہ چہ خوش کن تو افسانہ بود
ہست معمورئ دلہا ز قدومت ایجاں ــ گر تو چہ نکنی غیبت و ویرانہ بود
شمع رویش چو زند شعلہ بہ بزمِ عالم ــ ماہ و خورشید بگردش پئے پروانہ بود
ساقی مست بہ تیرِ نگہہ مستم کشت ــ دارم امید کہ خاکم گلِ پیمانہ بود

غوطہ گیری چو بدریائے حقیقت قاری
قطرۂ اشکِ تو رشکِ دُرِ یکدانہ بود

دلبر آن نیست کہ بس خوش شمائل باشد ــ دلبر آن ہست کہ بے مثل و مماثل باشد
اے کہ عالم بہ رخِ خوب تو مائل باشد ــ شمع تو باشی و فانوس مرا دل باشد
ترکِ خود کن کہ بود جلوہ بے پردہ نصیب ــ پردہ جز من و تو نیست کہ حائل باشد
قیسِ دل دیدہ کشا لیلیِ خود را بنگر ــ ذرہ ذرہ پئے او منظر و محمل باشد
جانِ عشاق بہر آن ہزاراں قرباں ــ غمزۂ عیسیٰ جاں بخش چو قاتل باشد
بخت او راست شب و راست کہ در عمر شبے ــ دست در گردنِ دلدار حمائل باشد
ذرہ از مہر ہمی تابد و خوش می نازد ــ یار چوں تابد اگر جذبہ کامل باشد
قعرِ دریائے فنا بہر غریقان و داد ــ گوہرِ وصل و ہدِ نیک ز ساحل باشد
پر بود ساغرِ من گہ چشم پے در پے ــ خونِ دل از مژہ ہر لحظہ کہ نازل باشد
ذکرِ تو جان بود اے یار ز بہر عاشق ــ ہست بے جان اگر از یاد تو غافل باشد
آں سخن کاں بدل خود متواتم پوشید ــ محرمے کو کہ با دگریم و حائل باشد

الفت پاک ستد از دو جہان عاشق را   خوبیِ بخت کسے راست کہ حاصل باشد
مدعی را نبود حصہ ز گنجینۂ فیض   دولتِ عشق کسے راست کہ قابل باشد
بمرادِ منِ مسکیں چو مرادت آید   مشکلے نیست بجز ایں کہ مشکل باشد

گلشنِ دہر پُراست از گل رویش قاریؔ
دلِ حق بیں نہ چرا رشکِ عنادل باشد

یارم رسیدہ ہوشِ من او را نثار شد   روزِ وصال در شبِ ہجراں شمار شد
ہجرانِ یار کرد دلم خون و داغ داغ   در موسمِ خزاں چمنم لالہ زار شد
آں دانہ کہ شد سرِ خوشہ یکے بماند   واں دانہ کہ خاک بسر شد ہزار شد
دیدہ مگر بدستِ اجل تیغ ناز یار   تا بے نکیر جانِ من او را شکار شد
در کوچکیش بود خیالم کہ صد شود   اندر جوانیش بدیدم ہزار شد
تو خوش بخوابِ ناز و ترا بستر است گل   مسکیں منم کہ چشمِ مرا خواب خار شد
اندر بہار از دمِ سردم خزاں رسید   بے برگ۔ بے نوائے چمن شد ہزار شد
رنگے ز خونِ خویش کہ دل بست بر مژہ   ہم رنگ رنگ پنجۂ دستِ نگار شد
عارض کہ بود در خطِ گلزار مصحفے   تفسیرِ آں۔ خطش کہ بخطِ غبار شد
در خطِ صاف متن مبیں۔ عارضش ز حق   خطِ نیک منہیہ کہ بخطِ غبار شد
تصویرِ ماہ در خطِ توام دو عارضش   خطِ نقشِ ہالہ اش کہ بخطِ غبار شد
ہاروت وار ہست بچاہِ غمش اسیر   دل تا دو چارِ چشم فسوں ساز یار شد

قاریؔ غم از رقیب مخور عندلیب ساں
گل را بہ بیں چہ شد کہ بہ پہلوش خار شد

شبِ شمعِ رخش جلوه‌گرِ خانهٔ دل بود — تا صبح مہ چاردہ پروانهٔ دل بود

دردا که بهار آمد و چون غنچه برون داد — آن راز که پنهان به نهان خانهٔ دل بود

هوش و خرد و صبر و سکون تاب و تحمل — اندر رهِ شوقت همه بیگانهٔ دل بود

در صبحِ ازل روی گلی دیده و در شور — تا شامِ ابد بلبلِ مستانهٔ دل بود

رفتم بجنان چشم بحوران نه فگندم — مد نظرم بسکه پریخانهٔ دل بود

در دیر و حرم برهمن و شیخ چه رفتند — راهی بحریمش ز نهانخانهٔ دل بود

بیصرفه دویدیم بآفاق و جهانا — آن پرده‌نشین رونقِ کاشانهٔ دل بود

زین جای گرانمایگی ار زفرا سنج — گنج دو جهان هیچ به بیعانهٔ دل بود

اکنون چه شنیدی که نهی پنبه بگوشت — زین پیش ترا گوش بافسانهٔ دل بود

از خویش برون آمدن و گردِ تو گشتن — اندر گرهِ گردشِ پیمانهٔ دل بود

با قاریِ سرشار کجا بود قراری — تا بود همی‌پائی دیوانهٔ دل بود

حسینان دین و دل گیرند و جان زار بگذارند — بلای غارتگران مالِ زبون و خوار بگذارند

به بهروری نصیبی نیست رنجوران الفت را — نمی‌خواهان من بهرِ خدا تیمار بگذارند

عجب از گلرخان کز باغ سینه غنچهٔ دلها — ببکسا چینند و جا یش صد هزاران خار بگذارند

چه سود از دستهای غم اگر در شورش سودا — بجیب جان و دامانِ دلم یک تار بگذارند

رقیبان خوش که از جور اندکی جور با برمن — منم شادان که گل چینند و برجا خار بگذارند

اگر صحت دهندم بهر مشق جور غیر از سر — مسیحائی نمی‌خواهم مرا بیمار بگذارند

صدای دل بود حاصل من فرید از بهر پیکانی — کجا نہا لی دو ابرو کیش اگر صد بار بگذارند

زقربِ واعظانِ شهر قاری زینهار اولے
زجنت قصه‌ها رانند و کوئے یار بگذارند

عقل را در کوئے دانش آهنی کاشانه بود — پیش سیلِ عشق بر آبے مگر این خانه بود
برق سان بگذشت و ما ماندیم در حیرت فرو — خیره گشته دیده‌ها نظاره را یارا نه بود
حیف بے صرفه شکستی و بخاک انداختی — این دل صد چاک بهر گیسوانت شانه بود
قیمتش را انتها نبود فراسنج از همین — دولتِ کونین بهرش هیچ در بیعانه بود
آن رمیده را نشان این است اے یاران من — طور هم گردید چراغ حسن او پروانه بود
جادوے چشمانِ سحر آگین دلم دیوانه ساخت — ورنه این بیچاره از بس زیرک و فرزانه بود
جرعهٔ صبحِ ازل شد لطف از دستِ کسے — تا بشامِ آخرین دل بیخود و مستانه بود

در جنابش غیر را در خور چنان بود است شب
قاری دلداده را در محفلِ او جا نه بود

اے دل کنون که دوری آن سیمبر نماند — بیدار شو که لذتِ خوابِ سحر نماند
مرغِ خرد چه داعیه پرواز را کنی — از کزلک جنون چو ترا بال و پر نماند
نے هم نداست جادوے چشمت دو عالمے — نام و نشان ز چیز زیر و زبر نماند
خشک و ترم ز بیم عتابِ تو سوخته — ناله بلب بچشم نمے را اثر نماند
رحلت ز جائے جائے دگر هر نفس مراست — هم در حضر بقسمتِ من جز سفر نماند
انبوهِ غیر آمده در کوچه‌اش چنان — ما را بهیچ گونه در آن ره گذر نماند
بودیم با خبر من و او رخنه زد رقیب — از من بدو، بسوے من از وے خبر نماند
اندر شبِ فراق نهادند بیش طول — هیهات یابد هر دو وجودِ سحر نماند

قربان تیغ یار چه احسان نموده است — رستم ز بار منت که چو بر دوشش سر نماند
عزت دریغ را که شبیه یافته فرق تیغ — ذلت برابستی است که آب گهر نماند

قاری کنوں به بے هنری ساختن بجاست
یک ذره رغبتے به کسے با هنر نماند

اثر نه پذیرد از نالهای جانشانه این باشد — دلش دائم که خود جویاش باشد چوں حزیں باشد
ز بوے خاک کویش گر به گیرد یاسمیں باشد — اسیر پیچ زلفش نافهای مشک چیں باشد
جدا گشته چو سر از دوشش به پایش برد سجده — زبان تیغ قاتل وقت شور آفریں باشد
حذر از شان مستوری علی با بانگ رسوائی — دل شوریده ام را ساز و سامانے چنیں باشد
بجام مدعیاں کے شراب عشق می ریزند — پیے آں از ازل دلهاے عاشق ساتگیں باشد
بیا موزاے جفا جو از خیال خویشتن الفت — کز آں همواره بر خاطر دلها سنگیں باشد
نگه دارند حیثیت شهسوار من که هر جانب — غبار اندر فضا رشک عبیر عنبریں باشد
اگر آں نیر تاباں نگاه از مهر اندازد — سر هر ذره خاکم بچرخ چارمیں باشد
چه در سر دارد آں زرده ام حیف از من مسکیں — چو نامم در تصور آیدش چیں بر جبیں باشد
دلم را کار با درد است و دردم با دلم یار است — برو اے چاره گر درماں کن آں را کو غمیں باشد

دلم سرشار آمد تا ز کیفیت بے خودی قاری
یکے گر دید آں را سم بود یا انگبیں باشد

چوں ذره ذره آئینه عکس آں بود — تیغے اگر کشایش مژگاں گراں بود
هر جنبش از نگاه بصد داستاں بود — زاں داستاں تیر بدل داستاں بود
بر جانم از اجل نبود دست تا بود — تیر از کمان ابروے آں جانستاں بود

اے شوق خار خارِ غم و رنج ہم عطاست | تسکینِ دل اگر نبود گو زیاں بود
جاں دادگانِ تیغِ نگاہت نمردہ اند | جانہا بود - حیات دہد - جانِ جاں بود
با شمع جستجو کہ نہادہ بپاش سر | یارب ہمیں دو رُخ پئے عمرِ رواں بود
اے وائے نالہ ام کہ رسیدے بآسماں | اینک ہم بلند تر از آسماں بود
واعظ بجنت نبود جائے ما اگر | آغوشِ مرحمت کنفِ عاصیاں بود
پائے دلم ز آبلہ ہا تنگ بستہ بود | پُر خار راہ دیدہ چہ خوش خوش رواں بود
اے دل کشا نگاہ ترا گرد آشکار | از چیست وز کیست کہ ایں مستِ آں بود

قاری اثر چو عکس ز بہرِ وفائے تست
جائے وصال ہجر ترا بر زباں بود

دستِ ہموم دامنِ دل کرد تار تار | اے سوزنِ کرم برفو لطفہا گمار
گردد چو پائمال ز سمِ ستورِ یار | مارا ز نہ فلک گذرد پایۂ مزار
شد قامتم ز بارِ الم چوں کماں صفت | ز آغوشِ من چو تیر سبکسار جست یار
اے شہسوارِ توسنِ نازش بکش عناں | جولاں بدہ خیال ز جانہائے ما بیار
آمد بہار و ہر طرفے غنچہ گشت گل | ہیہات غنچۂ دلِ ما ہست رشکِ خار
در کوچہ اش نماند جز افسانہ ز ما | اللہ ایں فسانہ بگردان ابد قرار
صبر و قرار و ضبط و سکوں رفت و پیش | اے اشک خوں گرفتہ ترا چیست انتظار
چوں جرعۂ ز جامِ الستم شدہ نصیب | دارم یقیں کہ تا بہ یقیں نشکنم خمار
در ہر دمے کہ ہست خدنگ افگناں | اے ظالمے بہم کن و در سینہ ام سپار

گلہائے داغِ سینۂ من دام ساختہ | امسال آتشے بچمن ریختہ بہار

ابیاتِ غزل‌ہائے ناتمام

دادندم این خبر کہ مرا بدنیتے بگفت — خوش وقتم از گمان کہ نہ آن است غیر یار

خواہند لعبتان کہ برعنائیت روند — آید ز زاغ کبک خرامی - کجا بکار

ساقی نگاہِ مستِ تو جام شرابِ تند — از گردشش دو کون سیہ مست میگسار

گر صد ہزار بار حدیثت رسد بگوش — یکبار ہم بپیش دلم نیست در شمار

باشد نشانے از کرم و رحم جان نواز — ہر زخم تیغ نازکہ بر دل رسد ز یار

چون نیستی کہ گام زنی بر مزارِ ما — منظورِ خاطرت ہمہ حال خوشگوار

خون ریختی و خاکِ درت میدہی بہا — قربان شوم کہ یک بگرفتی دہی ہزار

خاری کہ کشتِ جور تو در مزرعِ دلم — باشد کہ بعدِ من بدمد گل سرِ مزار

یک بہرگہ را ملامتش تہ آغازِ کارِ ما — یک جمع اندرین کہ چہ انجامِ روزگار

قادری بدرمیانہ اگر ژرف بنگری

گردد عیان ہر دو کہ از وحدت است تار

حیرانم و از وصفِ تو چون آئینہ معذور — پس از دگرے ہست ز حیرت اگر او دور

زخمے کہ ز تو بود دلم را شدہ ناسور — بفرست ز تیر دگرے مرہم کافور

تا نقش تو بر قلب و جگر نیک نشستہ — یک ہست کہ باشم بہ بیرت یا ز تو مہجور

ما ہستیم و سرِ کوچہ یار در طلبِ دید — زاہد تو و خلد است و ترا چشم سوے حور

لمعانِ مہ و مہر ز تابِ رخِ یار است — حیفے است بران دیدہ کہ کور است ازان نور

صاحب نظران بلبلِ اویند ازان حال — بودش گلِ رخ در چمنِ پردہ چو مستور

دیوانۂ تو عاقل و فرزانۂ عالم — دلدادۂ تو از دو جہان نافر و رنجور

شب با تو مرا ہست ز نور و ز فزون تر — بے تو بودم روز بتر از شبِ دیجور

رفته است بخواب آنکه بکوی تو پیش از عمر — بیدار کجا بشود از شور دم صور

هر جا که رسد عشق خرد را چه مجال است — در عشق و خرد نسبت باز آمد و عصفور

اندر چمن حسن به سیب ذقنش دست — اکنون نرسد لشکر خط آمده ناطور

نقش کف پای شه ما آمده قاری

تاج سر جمشید و کله گوشهٔ فغفور

می کشی صد ره مگر جانی هنوز — درد ها دادی و درمانی هنوز

چند پوشیدی بفانوس حجاب — همچو شمع جمع عریانی هنوز

ریختی زهر آب غم در کام جان — جان شیرین بودی و آنی هنوز

می کنی کافر ادا ایها و باز — دعوی طرز مسلمانی هنوز

پیر چرخ از تو ستم آموز گشت — وه بصورت طفل نادانی هنوز

جلوه ات را ذره ذره آئینه — ای عجب تر آن که پنهانی هنوز

تیغ غمزه را فسان زد ناز او — غیر ایمن از گران جانی هنوز

در دلم مهمان شدی جان سوختی — میزبان کشتی و مهمانی هنوز

درد ها از تست اندر سینه ها — مایهٔ آرام و درمانی هنوز

در زدی آتش بملک جان و تن — بر سر یک دل جهانبانی هنوز

بر جراحتهای دل پاشی نمک — غیرت صد شکرستانی هنوز

عربده جو ریختی خون جهان — وه که با آن ناپشیمانی هنوز

کعبهٔ دلها شکستی بیدریغ — قبلهٔ دینی و ایمانی هنوز

ساز و برگ عاشقان را سوختی — مایهٔ هر ساز و سامانی هنوز

قاری از تو زنده اند اندر سخن
خسرو و سعدی و خاقانی هنوز

مگر از تیرِ تو خالی است درونم امروز | خلشِ درد بدل هست فزونم امروز
وے بسنگِ درِ قربِ تو جبینم بود است | چه شد اے وائے که هرگونه زبونم امروز
خط کشیده است بر افسانهٔ لیلیٰ مجنون | حسنِ یارِ من بے مثل و جنونم امروز
بیش ازیں بود بهر ناحیه حسنم بزبان | همچنان است بهر گوشه شیونم امروز
عشق تا نامده بود ست خرد یارم بود | می دواند بهمه سمت جنونم امروز
دوشش در خواب پری آمده اندر برِ من | هوش بر داشت و دمید است فسونم امروز

پچھلے دوم سے اول ہی کہا ہوتا ہے

خونِ دلهائے جهان بود نشا بعرفم
قاری از هیچ شده هیچ چه خونم امروز

جانم فدائے یار ما کو را نماند هیچ کس | بست است عهدِ دوستی با ما چو گلها خار و خس
تا از هوائے خویشتن اے دل حبابِ سایه‌ئی | کے بحرِ بے پایانِ الفت با تو گردد هم نفس
در گردنم افگنده از لطف و احسان رشته | در بند فرما یا کشا بیرون شوم کے از قفس
خوانی به پیشِ خود مرا یا در پس اندازی مرا | من رشته دارم سوئے تو نے پیش میدانم نه پس
دل رفتنی جان رفتنی دین رفتنی نالم نه چون | هنگامِ نقضِ کاروان لازم بود بانگِ جرس
گیرد طرف هر یک ترا از هر که خواهم دادِ تو | رویت نگر و آئینه گردی مگر خود داد رس
نقدِ دل و نقدِ جگر آن شاهِ خوبان را بود | اے غمزه جانم نذر گیر او را اگر هستی عسس
دل را که پروردم بجان شد در پئے آن لعبتان | پندش دهید اے دوستان باشد که آید باز پس
از ضعف فریادم رسد کے بر فرازِ مسکنت | اے آنکه فریادم ز تو خود سوئے فریادم برس

اے مہر روز و ماہِ شب ہر جا کہ می تابی بتاب — یا شد زہر کلبۂ ام آں شمع دل افروز بس

ہاں چند گویا زحال خود اکنوں مرا ہم قصہ ہست — از دست وہاں دل باز لیس تمار ند ہم زیں پیس

درراہِ سعدی گام فرسا گشتن آساں نیست لیک — ہاں خوش بود بر راہِ رہ روانِ پیش ماندن فرس

قاری منال از درد و غم مردانِ عشق ایں گفتہ اند

یا سر بدہ در راہِ او یا کن بدر از سر ہوس

مصیبتہا است راحتہا بجانِ آنکہ جانانش — بود دمساز در ہر حال بالطفِ فراوانش

دلم در راہِ الفت گام زد اللہ نگہبانش — کہ در ہر خطوہ صد قعر است و پیدا نیست پایانش

چرا آورد سعدی باب پنجم در گلستانش — مگر فرض است چوں ارکان خمسہ عشق و بنیانش

بجوشم صد نمط تاریخ غمہاست درون پوشم — و لے آتش چو در گیرد نشاید داشت پنہانش

دگر چند ار تحملہا بروں بود است بارِ غم — بنا فہمی خود نازم کہ بر من کرد آسانش

برفت از ہر کہ ہوش - از فکر رنج و غم بری مد — بے سود است واجب بیدلاں را شکر احسانش

زدہ چوں نعرہ کل من مبارز رستم جنگش — نیاید ہیچکس غیر از دل با مرد میدانش

اگر آید بسویم ناوکِ ولدوز او بہ پیسم — بہ کیشِ عشق کفر است ار بہ پیچم رخ ز پیکانش

زا فسونہا ے چورِ عشق تیرہ ہاست دلہا را — طفیلش شیشۂ دل شد حریف زور سندانش

بہ پیشِ غمزہ اش خجلت کشم از ننگ نا داری — کہ ہر بند صد جان باید یک ہم نیست پایانش

بہ باغ دہر بے مانند آمد آں گلِ رعنا

بہر جانب ہزاراں ہمچو قاری مرغِ دستانش

تیرہ بختیم محیط است آسماں نامیدش — دل ز رنج و غم بسیط آمد جہاں نامیدش

دیدم افشانش فرزدانش و شناں نامیدش — فرق فرقش شد درخشاں کہکشاں نامیدش

سعدی آخر باب پنجم گلستان [illegible]

چند خار و خس بروں افگندہ شد از کوچہ اش
ز رفت چوں نگہ بستم باغ جناں نامیدمش

تیغ چوں سر کرد قاتل مہرباں دانستمش
در نیام اشکستہ اش نامہرباں نامیدمش

یاس و حرماں زد فغاں پیدا شستم بانگ جرس
آرزو ہا بست محمل کاروان نامیدمش

تاب دیدن نیست تا دیدن بروں است از شکیب
قصہ ام پیچیدہ گشتہ چیستاں نامیدمش

جاودانی جاں بجانم شد نصیب از تیغ او
سر بسجدہ شکر گویاں جانِ جاں نامیدمش

شد بدل سودا جہا از تیرِ مژگانش چو نے
ہر نوا کز وے رسیدہ دلستاں نامیدمش

اللہ اللہ ملکِ دل در قبضہ دستِ بتاں
گوشہ گوشہ در شدہ ہندوستاں نامیدمش

قد صنوبر زلف سنبل چشم نرگس رو گل
بہر پایش نظر شد گلستاں نامیدمش

عنبریں بو - غالیہ بو - عطر آگیں - نفحہ بیز
یا فہم اورا چہ قارئی بوستاں نامیدمش

چوں نیند پادشاہاں رحم از خدائے حافظ
مارا خود است جویاں رحم از خدائے حافظ

اندر کمانِ ابرو غمزہ نہادہ ناوک
بہر جانِ عشق بازاں رحم از خدائے حافظ

گویند وے بہ تیر چوں از حالتِ دردم
بہر حالِ پند گویاں رحم از خدائے حافظ

عشقم کشد براہے عشقم کشد براہے
بہر شیدہ دو شاہاں رحم از خدائے حافظ

ہر آں کہ عشق دارد ہرگز بجاں نخواہد
از تیغ و تیر جاناں رحم از خدائے حافظ

اے وائے صد ہزاراں تیرِ بلا ز ہر سو
بہر جانِ پاک یاراں رحم از خدائے حافظ

اندر برِ دفع دردم کز رنج عشق دارم
ق خواہند مہرباناں رحم از خدائے حافظ

یابند لذتش را از صد یکے اگر ہم
دانند ہست خوداں رحم از خدائے حافظ

حافظ کہ خاص بندہ بودہ خدائے خود را
قاری با دست خواہاں رحم از خدائے حافظ

دلہا اسیر ساخت چو دستِ جفائے زلف — مو باف تنگ بست زہے این ہنرائے زلف

یک تار را دو کون نہ بیعانہ ہم کم است — اللہ چہ قیمت لائق ارزد بہائے زلف

یا ہم ز حسن و خوبیِ طالع چو دسترس — فردوس ہم نثار کنم بر فضائے زلف

[illegible] زلف

از پیچ زلف تا نہ ہد این دل حزین — افسون ز تم کہ بیش بود پیچہائے زلف

دارد اگرچہ زہر ترِ مارِ سیاہ بیش — این از عجیب کہ در تہ جان است جائے زلف

باشد فراغ خلد درین بند خوشگوار — از بہر عاشقانِ اسیرِ ہوائے زلف

سر تا بپا چو شانہ شود چاک چاک اگر — باشد نصیبِ دل کہ بگیرد بلائے زلف

اندر مشامِ جان و دلِ عاشقانِ خاص — ریزد ہزار نافہ مشکین خطائے زلف

قاری بگو کہ نقش بہ فرق قلو بہا ست

عشاق را بنانہ و ادا ہا ز پائے زلف

دل رفتہ و جاں بر لبم آمد خدر از عشق — فریاد ز بیدادیِ جاناں دگر از عشق

نے فکرِ وصال و نہ غمِ دوریِ جاناں — خرم دلِ آں کس کہ ندارد خبر از عشق

از سوزشِ پنہاں چہ تواں گفت کہ دارم — صد شعلہ چو القلب و جگر از عشق

چوں شمع ہمہ سوختن و دم نہ کشیدن — آموخت بسے دلِ من این ہنر از عشق

انساں نتواں گفت کسے را کہ نباشد — حیواں صفت او را بدل و اثر از عشق

سیر است بہ زہرابِ غم و پیچ چو این نخل — شیریں چہ بجوئی ز دلِ زارم ثمر از عشق

افسونگریش نیک ربودہ دلِ قاری

از سینہ و جانش بسپردہ شرر از عشق

وہ مرا یارب وسے کاترا نباشد ہیچ رنگ — ہاں سادگیِ آں بدلہا رنگ ریزد بید رنگ

چون دوان از سر نیاید عاشقِ آشفته حال — گردنش را او فگنده دستِ کوشش پالهنگ

غصه ناکرده نمی سازد بما گاهے خطاب — درمیانِ ما و او از صلح بهتر هست جنگ

آبله پایانِ راهت را چه خوش نعلینِ پاست — آبله پا - گرچه باشد صد هزاران خار و سنگ

مردِ میدانِ وفا - آن است در تسلیمِ عشق — سر نهد چون بر سرش بارد ز غم تیر و تفنگ

با نیازم شوخی و شنگی او بوده سلیم — غیر را چون آمدن دیده - شد او از دل شوخ و شنگ

شهسوارا چون بجیم این چنین توسن مرا — هان ببین در پی دوانیم و پای ماست لنگ

هر کرا چشمِ حقیقت بین شده وا - نیک دید — هر دو عالم را ز چشمِ مور می خوارد ز تنگ

به سرِ منزل رسیدن را که بوده پاسِ فرت — دامنِ الطافِ یار را ست تا ما را به چنگ

آرزوئے جز این اندر دلِ عشاق نیست — فرقِ شان بر تیغهٔ دلدار باشد بی درنگ

تا دلِ قاری شده آگاه از اسرارِ عشق
خوش رهید از خار خارِ دلفگاری عار و ننگ

بفصلِ گل مران اے باغبان از گلستان بلبل — چه شبنم وار که گل را هست یک از عاشقان بلبل

با امیدِ بهاران زندگی می کرد و حیف است این — بصد افسوس حسرت مرد در فصلِ خزان بلبل

فغان و ناله چون کردم که گلرویان شنیدندش — اگر خواهی - بیا آموز مستی طرزِ فغان بلبل

بعاشق از جنابِ گلعذاران ناسزا این اند — جگر خون - دلفگار - آشفته حال بے خانمان بلبل

بهاران می برد با خود چو گلرویانِ گلشن را — جرس کردار می نالد پیِ این کاروان بلبل

عیان دارم مگر داغ از گلِ رخسارِ بے خارے — که می باشد سرِ لوحِ مزارم نغمه خوان بلبل

کند گل نوبهار از داغِ دلها اندر آن کوچه
بود از بهرِ آن قاریِ زار و ناتوان بلبل

بنام هند در یورپ دلیری شد سمر ای دل
وفاداریِ برٹش راست این ازنے اثر ای دل

روی در کوچه اش با صد امید قبل از دستش
نگه هستی ز ناز نازنینان بی خبر ای دل

عماری دار لیلیٰ را چه پروای دل مجنون
که آن آهسته راند از پی آن نوحه گر ای دل

ترا فرض است از جای بجای هر زمان رفتن
حضر را دل منه چون هر نفس داری سفر ای دل

نه صبرم تا سر از خاکِ سر آن کوچه برگیرم
نه رویم آن که تا اندازد او سویم نظر ای دل

حکیمِ عشق خوش گفته مداوای غم و دردش
اگر پامال هم گردی نه برخیزی ز در ای دل

اگر جلوه دهد آن ماه گاهی گاهی از بامش
شوم کافر اگر بینم سوی شمس و قمر ای دل

پناهی نیست از شمشیرِ تیز او چو عالم را
ز اول بوده اند اختن ما را سپر ای دل

همه جور و جفایش بر خود از وی بهر آن خواهم
که زو فردا نناله دیگری بر داوگر ای دل

اگر گریم بحالِ دریلا و فتادگان روزی
شود در سیلِ خون غرقاب تا سر بحر و بر ای دل

فرستادی بریدی با صد امیدی نگه دانم
محال است از تو سوی او و زو سوی تو خبر ای دل

همه با خوش که دنیا را ترقی هست روزافزون
نگه ژرف نگه بیند بسی لمحه بتر ای دل

چسان در کوچه اش قادری رسد از بهر نظاره
که ممنوع آمده از دور هم سویش نظر ای دل

تا غنچهٔ دل را خلید آن خارِ مژگان در بغل
از زخمهایش کرده گل گلهای خندان در بغل

بالد دلم پروانه‌ها کز پرتوِ حسن کسی
آید نصیبش روز و شب از رنگِ چراغان در بغل

در خوابِ غفلت تا کجا ای صرف بیتی این آن
ای دل دمی بیدار شو در گیر جانان در بغل

یک گوشه ماهِ من اگر بندِ نقاب از رخ کشد
هر ذره ذره را بود صد مهر تابان در بغل

تیرِ نگاهِ دلستان دل را نگر با کام ساخت
کاینک نمی آید نظر مهر رخِ جانان در بغل

دست درازِ غمزه اش نگذاشت از غارتگری
آن دل که چون جان داشتم همواره پنهان در بغل

دل سوئے آن ناوک فگن رم کرد و اندر سینه ام
در جائے خود نگذاشته بس چند پیکان در بغل

اے چرخ غرقِ خود مجو برگریه ام رخصت مده
هر قطرهٔ اشکم بود صد گونه طوفان در بغل

از قامتِ آن شوخ تا شوریست برپا در دلم
قاری بود هر ساعتے حشرے نمایان در بغل

نقاب از چهرهٔ جانان کشیدن آرزو دارم
توانِ خود کلیمی تابِ دیدن آرزو دارم

هوائے کوچهٔ آن جانِ جان پیچیده اندر سر
کنون در گلشنِ خلد آرمیدن آرزو دارم

سرشکِ خود سراپا گشتم و در دیده جا کردم
چو شبنم بر گلِ رویش چکیدن آرزو دارم

صبا گاہے بپشتِ غبارم بر سرِ راهش
که خنگِ یار را در پیش دویدن آرزو دارم

الهی ده مرا بال و پرے از پروانه بالاتر
بسرِ شمعِ رخِ جانان پریدن آرزو دارم

زہے دیوانگیِ من که از مژگانِ صد دانش
خس و خارِ رهِ دلدار چیدن آرزو دارم

بذوق و شوقِ دل خود تو بیا آن خنجرت هم قاری
که پیشِ آن تماشابین طپیدن آرزو دارم

نظاره است اگر نه کند لے نگار چشم
خود گو که آیدم بجهان در چه کار چشم

سرتا بپا شد است تنِ داغدار چشم
دو دو نظارهٔ تو کنم با هزار چشم

نورِ نگاهِ من همه شد صرفِ انتظار
دردا که شد چو دیدهٔ نرگس بکار چشم

دیگر بسوئے گل نشود خار شمرده
گر بر گلِ رخِ تو کشاید هزار چشم

دامانِ خون شد است ترا دامنِ نگاه
از بس که ریخت خونِ دلِ سوگوار چشم

از کوئے یار آر صبا توتیائے خاک
گشته مرا سفید درین انتظار چشم

از طالع سعید بالفت مرا شد است — انگه دل و حباب تن و جویبار چشم
جوئی اگر توجهِ دل وا د سوئے خویش — اے دل بغیر او مفگن زینهار چشم
زورے نخست بادۂ لعلش کشیده ام
قاری هنوز هست مرا به خمار چشم

سیر در شام و سحر خود دارم — اشتیاقِ رخ و گیسو دارم
سرِ سنگِ درِ دلجو دارم — چه کنم دلبرِ بدخو دارم
چشم او داد مرا در صحرا — دیده بر دیدهٔ آهو دارم
جلوه گاهش دلِ عاشق آمد — آئینه است این که به پهلو دارم
در غمِ سرو قدے فاخته وار — کار با نالهٔ کوکو دارم
وقفِ طاعت شدم اندر الفت — رخِ محرابِ دو ابرو دارم
از چه خاموش نشینم قاری
چون غمِ چشمِ سخن گو دارم

به تیغِ ادائے تو سر می فروشم — به تیرِ نگاهت جگر می فروشم
خود از من فزونی است در سوزِ الفت — که از بهرِ خود خود شرر می فروشم
غبارِ رهش را ز بهرِ نشاندن — ز اشکِ خود آبِ گهر می فروشم
به زلفِ سیاهش به روئے صبیحش — شب و روز شام و سحر می فروشم
به یک گردشِ چشمِ فتانِ جانان — چپ و راست زیر و زبر می فروشم
دو رخسارِ او را پئے رونمائی — دو مرآتِ شمس و قمر می فروشم
نگیری اگر جیب صد جیب باشد — به یک عشوه دل هم جگر می فروشم

اگر مدعی نذرِ دل پیش آرد — بپے نالهٔ او اثر می فروشم

بچوگان زلفِ دوتایش بگویند — که میدانِ دل گوئے سر می فروشم

بگو غمزه را تا خرد جانِ مسکین — بهایش نخواهم سگر می فروشم

تنِ زار را نذر دادم بجیش — بسنگِ درِ یار سر می فروشم

اگر باز یابم دل و دین و ایمان — به نیمے نگاهش دگر می فروشم

زیبانهاست قاری - ز رختِ محبت

سرِ مو بچنین اگر می فروشم

من چه باشم که بران خاطرِ عاطر گزرم — نشکر گویم سگِ او را چو بخاطر گزرم

سگ و دربان نگزارند که بر در پایم — آردم شوق و بصد حسرت خاطر گزرم

غیرِ در محفلِ وصلم است که اندر کویش — نه نهم پا ره چون وارد و صادر گزرم

در حریمِ حرمش آنکه ز جان هم صافیست — کے رسم تا نه من از لوثِ عناصر گزرم

اے اجل باش که آن جانِ جهان آمدنیست — کارِ من تر شود از لطفِ تو شاکر گزرم

قاری آن کوچهٔ جان بخش که رشکِ خلد است

رخت آن جا برم - از جان چو مهاجر گزرم

اے خوش آن شبها که سر بر آستانے داشتم — کار با فریاد و با آه و فغانے داشتم

اے خوش آن شبها که در بر جانِ جانانے داشتم — طالعے فرخنده و بختِ جوانے داشتم

یاد آر آن عهد کاں بستی بمهر بستهٔ — من همان هستم که چشمِ خون فشانے داشتم

مسکنم صحرائے سودا و جنون آمد کنوں — پیش ازیں در کوچهٔ وانش مکانے داشتم

در جفا و جورِ یارِ من اگر ممتاز بود — من به تسلیم و رضا صد گونه شانے داشتم

سرو تو اے فاختہ دیدی کہ گشتہ پا بہ گل
در چمن با خود چو آن سروِ چمانے داشتم

چون خدنگش در دل آمد جان شدہ یکدم پدید
تیر او اندر دلِ خود جاے جانے داشتم

شاطرم گردید در عالم چون نگشتے زبانِ من
تیر از مژگان و از ابرو کمانے داشتم

حرف حرف از یادِ من شد چون رسیدم پیشِ او
ورنہ از ایامِ ہجران داستانے داشتم

لال شد از رعب و تابِ شہریارِ ملکِ حسن
آن کہ من اندر دہان گویا زبانے داشتم

بخت بد بیرون کشید انداخت در ویرانہ
در فضاے قدس ورنہ آشیانے داشتم

قاریؔ از چشمِ ترم برخاست طوفانِ عظیم
غرق گردید آنکہ من با خود جہانے داشتم

گر ز ما کونین بر آید بہم
چون تو یار ستی نباشد ہیچ غم

سمِ قاتل شہدِ ناب از دستِ غیر
غیرت شہد است از دستِ تو سم

اے زبان ہا تر ز لطفِ عامِ تو
گوشۂ چشمے بما ہم از کرم

انتہا از نالہ و ز سودا مجو
تا بعشق است و تا یار است دم

خون ز مژگان باز در دل می چکد
کے شود سرمایہ ام از خرج کم

چون سلامت می برد جان دیدیِ ات
صبر می لا قد بنا آتش می دہم

گر ز عارض برقع بردارد چہ سود
خود نقابش دیدنِ ما ہست ہم

شمعِ صبحم بر سرِ جمعم بکش
کے بدست آید نہ ہیچ از یک دم

سجدہ و ہان یار ہست و ہم بے زبان
حسن و عشق از ازل یارانِ ہم

رابطِ حسن و عشق شد فاش از وجود
بود از اسرار در کتمِ عدم

دیدہ یکتا با نگاہِ ذرہ بین
قاریؔ آمد ذرہ ذرہ جامِ جم

کالای غم و دردِ خود ارزان نفروشم | بی توبه نشاطِ ابد ای جان نفروشم
کونین اگر پیش کنندم عوضِ دل | آن مهرِ تو در سینه نهم آن نفروشم
ایمانِ خود ای واعظِ بیدرد نگهدار | عشق است اگر کفر بایمان نفروشم
یا هم چو گدائی سرِ کوچهٔ جانان | زنهار بصد ملکِ سلیمان نفروشم
دل را که تمنائی زخمی است دمادم | جز یادِ مر آن خنجرِ مژگان نفروشم
ای زاهدِ غره بتو فردوس مبارک | با جنتِ تو کوچهٔ جانان نفروشم
آن کهنه گلیمی که بمن داد شهِ ما | با تاجِ سرِ قیصر و خاقان نفروشم
از بسترِ خاکی که بپیچیم ماست بکویش | یک گوشه بغالیچهٔ سلطان نفروشم

قادری دهدش جان عوضِ نیم نگاهی
گوید که بلاشی دمِ پیکان نفروشم

منافی با سرِ جانان سر روح و روان دانم | بجان گر صحبتِ محبوب یابم رائگان دانم
دل و دیده تصمیم آید ار از خوبیِ قسمت | بهر سو جلوه اش بینم بهر جا آستان دانم
دهان زیر آمده آمد مقامِ دیده بالا | ز خنده گریه را صد منزلها بیش از آن دانم
اگر باشند خلق اندر رهِ دانهای یک دیگر | سراسر کار ها را همچو زنبیرِ جهان دانم
نمودن باز نهفتن رخ از یارانِ مشتاقان | خلافِ دوستی باشد جفا بر دوستان دانم
زده زانو بخلوت هر که با جمعیتِ خاطر | ز گردابِ خطر او را بآغوشِ امان دانم
توانگر را بپیری رعشه بر اندام پیدا نیست | فشارِ لرزه بر اعضا ز قوت این و آن دانم
نباشد از خسرو بگجه اشتن امروز فردا | بده ساقی که فردا از فریبِ واعظان دانم
نظر انداز دو جان می برد و زخم روان بخشد | دو چشمانش دو جادو دو لب معجز نشان دانم

پئے سلطانِ ملکِ عشق دولت‌ہائے دل   فغان و آہ را از بہرِ طبل و نشان دانم

بسوئے وادیِ عشق و محبت تا شدم قاری

خسک‌ہا زیرِ پائے خود بساطِ پرنیاں دانم

سراپا رشتۂ جانِ خودم اے جاں شمارم کن   سرِ پایت نگر غلطیدہ‌ام آنگہ تماشا کن

خدنگِ نازِ قاتل کز ازل تا بہرِ خود دانم   چساں گویم کہ بر جانِ منِ محزوں جفا کم کن

نماید چوں ترا خوش اضطرابِ عاشقِ غمگیں   منم ہم خوش بیا در گیر سیف و در وفا کم کن

صبا نعشم ببر با خود کہ از خار است ہم کمتر   بکوئے آں گلِ رعنا پسِ دیوار جا کم کن

بہ حسنِ سخت جانیہا ملوث شد سراپایم   دمِ لطف است ز آبِ صافِ تیغِ تیز پاکم کن

نگہباں را چہ خوش گشتی جگر ماندہ نہ دل اکنوں   مکاں بر جا چہ داری بتر زن سینہ جا کم کن

نیارم اے فلک بر اشکباریہا نہ جورِ خود   ترا بنیاد ویراں شد حذر فرما و با کم کن

سپردم جاں بیاد چشمِ مستِ ساقیِ سرخوش   بدہ غسلم بآبِ مے بحدِ پائینِ تا کم کن

عدو یکسو شود چوں از من و از یارِ من قاری

توانم یار را گفتن کشا پردہ حیا کم کن

پرسیم ز دیدہ فرض شد آیا گریستن   گوید بلے بہجرِ احبا گریستن

غالب بگشت در حقِ بے جا گریستن   ننگ است ننگ در غمِ دنیا گریستن

گویم بہ تزکیہ آں کہ بود چشم او بدست   عار است عار در غمِ عقبیٰ گریستن

با گریہ پا نہیم چو ایں جا طرب کنند   ناخوش تر است و نحس نزد ما گریستن

بہر دوائے درد و غمِ یار اے حکیم   خندہ بود مناسبِ ما یا گریستن

دانم کہ برق و ابر ز من شیوہ ہا گرفت   ہر سو طپیاں گذشتن و ہر جا گریستن

امروز کشتِ خویش بکن زآبِ گریه سیر ۔ تا آیدت نه حاصلِ فردا گریستن
روشن نشد چو شمع که بگداخت و کم سوخت آں سوزشِ درونِ قلم یا گریستن
بر گریۂ تو گوش اگر گل نمی نهد آ عندلیب یاد کن از ما گریستن
چنداں که ناله ها کشم اوستاد تر شود باشد بہ پیشِ یار تماشا گریستن
قاری بہ رستگاریِ ما شد ضمانِ ما
اندر غمِ سلالۂ زہراؓ گریستن

اے آنکه نداری نظرے چوں نظرِ من زنہار میندیش بسودا و سرِ من
جبریلؑ بپا زو نرسد تا حرمِ دوست زینجاست شتابِ تپِ دل بالِ پرِ من
با ورچه کنم راهِ دوے یا دلِ دیگر دلشاد نشینی و نداری خبرِ من
هر کس طلبد آرزوے خود ز تو دل خواه جز تو ز تو خواهد نه دلِ خوش نظرِ من
از بہرِ چه این بار نہادند بدوشم تیغِ تو بگیرد بحسابے چو سرِ من
دل دوختن و چشم نہفتن ز نگه چیست ناوک فگنا نیست کم از دل جگرِ من
میداشت صبا پیش ازین شانِ شفاعت ہیہات کنوں گشت دمِ بے اثرِ من
غارتگرِ ما راست بہر گوشه غنایم تا زد زرهِ دیده بر دل نبرِ من
صد بار نشاندم بہ جا نخلِ محبت نا ورده گہے بار مرا این شجرِ من
اندر تبِ فغاں سوخته و زہم سرشکم عشق است که آتش زده در خشک و ترِ من
قاری چه تواں گفت ز شامِ شبِ ہجراں
رشکِ شبِ دیجور چه آمد سحرِ من

کوچۂ دلدار - در ہر سمت گلشن اندراں سینۂ عشاق - در ہر گوشه گلخن اندراں

یک جہاں دادند مارا بہرِ گشتن اندراں — دیگرے دادند تا سازیم خرمن اندراں

قلبِ عاشق جلوہ گاہِ لمعۂ انوارِ یار — اندراں طور است و ہم وادیِ ایمن اندراں

از کمندِ نازِ قاتل مدعی گردن کشد — عاشقاں آرامِ جاں دانند مردن اندراں

تیغ و تیر و خنجرِ خود ناز ناید ہیچ کس — صید گاہِ اوست عالم ہست قدغن اندراں

نالہائے دلشکن دارم ولے حیف است ازیں — نیست اندر سینہ اش دل ہست آہن اندراں

غیرتِ خلد است کویش رنج و غم را جائے نیست — اے دلِ غمگیں بیا و ساز مسکن اندراں

عاشقاں در کار حیراں عارفاں در حال مست — بے خبر را سہل نبود فرق کردن اندراں

حسنِ حیرت زا زباں را دیدہ را بیکار ساخت — رنگِ نرگس اندریں و رنگِ سوسن اندراں

حسن گر خود را گر دیوار پردہ در نہاد — از کلیدِ دیدہ ما صد جاست روزن اندراں

آں سبق میداں کہ جولانگاہِ خنگِ نازِ اوست — سرفروشاں است واجب سر نہادن اندراں

رشتہ محکم بدستش حلقہ اندر حلقہ ہا — چوں نیاید بند از ہر سمت گردن اندراں

ساقیا وردی کشانت حلقہ گردت بستہ اند — لطفے از رخصت بمن ہم تا شوم من اندراں

قادری از ہر سمت خوں بارد بلائے جانگزا
سایۂ دیوار او در گیر — مامن اندراں

محال است از دردِ الفت بیاں — زباں بے دل و دل بود بے زباں

بجویش کہ قبلہ آمد بے گماں — شود پیر برنا و ایمن ز جاں

غمش خوں خورد بے بضاعت دلم — خجل میزباں است از میہماں

بہ تیغش سر و دل بہ تیرش رہیں — نہ رحمے ز بازو نہ لطف از کماں

رواں جانِ مجنوں پسِ محمل است — خدارا بآہستہ اے ساربان

اس میں ہے نرگس کا رنگ اور اس میں ہی سوسن کا رنگ

نه آنم که پیچم سر از کوی دوست — زمینش بچرخ ار شود آسماں

پس از عمر ها شد نصیب ایں قدوم — ز خاکم چنیں تیز توسن مراں

همه عالم و هم وراں هر چه هست — نیرزد به یک موئے آں دلستاں

سرِ ربقه ام بند در دستِ اوست — بپویم پیش نیست یارائے آں

عجب در دلم کاں ز خود تنگ بود — هزاراں تمناش گنجد چساں

خرد هم ز دیوانگی دم زند — چو آئی به پابستِ دیوانگاں

چو در دست نباشد که هرگز مباد — رسی کے بدیدِ من اے مهرباں

بنه سر براں جاده قاری که هست
ز نعلینِ پاکِ محمد نشاں

دسترس بر وے نیابد قبضۂ تدبیرِ من — بالِ عنقا یافت شاید خوبیِ تقدیرِ من

تشنه کامی چوں نصیبِ عاشقاں باشد بعشق — چشمۂ کوراب گردید است جوئے شیرِ من

بند بر من بستن اے خدا و بے صرفه بود — پیچ سودائش بسند است از پئے زنجیرِ من

اے عجب آهِ رسا خود راں ل نازک شکست — رخنه ها کاندر فلک انداختے ایں تیرِ من

سخت جانیها مرا بیچاره گرده چارهٔ — اے که گوئی بے پناه آمد دمِ شمشیرِ من

یک شبے وصلت نصیبم نیست۔ کاتب سهو کرد — یا مگر سر خواب بوده خامۂ تقدیرِ من

در سرِ سودائے زلفش زار گشتم آں چناں — هر سرِ موئی تو اندر شد دو صد زنجیرِ من

یا رب اندر باغِ عالم غنچه ها گل می شوند — ناشگفته از چه مانده ایں دلِ دلگیرِ من

ور نشاں اے گریه آں گردِ ملالِ بے سبب — کز منِ خسته بدل ماند است بے پیرِ من

تا زمینِ کوچۂ آں نوجواں بارد بلا — بگذر از یادش ستمها داده چرخِ پیرِ من

اے بروں از فہم و وہم و حس و ادراک و گماں — در نہایت عقل بے گم کردہ چوں تقریر من
قاصدا ناکامیم را چہرہ ات آئینہ ہست — چوں دل من پارہ کردہ شد نگہ تحریر من
چوں میں رنگ رخم شد زیناب از من مپرس — ہست خاک کوئے آں سیمیں بدن اکسیر من
برکشد خود از دلم پیکان خوں آلودہ اش — جاں فدائے گفتنش ایں نیست جا شاتیر من
قسمت آں صید نا زم کو دو فتراک نیست — چوں از و پرسند گوئی ہست ایں نخچیر من
گفتمش من بندہ ام رحمے - بگفتا دور شو — بندہ باشد - آنکہ باشد بندۂ تعزیر من
واعظ از من شیشہ گیر - آں بت بہ بیں علیم مکن — کور کورانہ مپیما جادۂ تکفیر من
از نگاہ پیچ کشتہ - او فتادم بر نواخت — ترک تدبیر آخر آمد بہترین تدبیر من

قاری اندر جلوہ گاہ خاص کے راہم دہند
چوں بیرون در - سگ کویش کند تحقیر من

ہار گلہا در گلوئے شہسوار نازبیں — مردمان چشم را دیدہ ز حیرت باز بیں
ہاں دل وحشی براہ خویش و سویش میا — پیچ و تاب دام زلف یار را انداز بیں
ناوک نازاست خاطر جاں نخواہی پرواز رہ — تیر مژگاں با کمان ابروش انباز بیں
کوئے جاناں مقتل عشاق دانستہ رود — ایں دل شوریدہ را باجاں سپردن آز بیں
جان تو اے دل ز صعوہ نیز کم با او مپیچ — آں نگاہ شوخ را غیرت دہ شہباز بیں
زیں دل دیدار جو و زاں رخ پردہ پسند — ہمنشیں از ہر مطالب بیں ایجاز بیں
ایں دو سخت انفاس برائے آں کہ پنداری وجود — ہر قطع جادۂ جاں تیز تر از گاز بیں
اے کہ از سرکار تو تنظیم سوز و ساز ماست — رنجہ فرما یک قدم صد سوز بیں صد ساز بیں
قاری آں چشمان سحر انگیز و لعل جاں نواز — می کشد زندہ کند خوش ہر دو را اعجاز بیں

نظر کرد است تا آن چشم مست ناز سوی من
به پیش انداخته کون و مکان ای های و هوی من

نم احسان او رشحی بزد تا شد نموی من
با علائش ز هر اعلیٰ سبق برده علوی من

ز روز اولین دارم سر دل زیر تیغ ناز
فدا گردم بخوی خود چه زیبا هست خوی من

قیاس و وهم و ادراک و خرد در نیمه راهش گم
رسد کی بر فرازِ مسکنِ تو جستجوی من

به جعد عنبرینش تا دلم آویخته جان را
شمیم جانفزا از بهرِ کونین است بوی من

تگاپویم بسوی آرزوها نیست بی سودی
نوید یاس می بخشد بمن هر آرزوی من

ز بحرِ قلزم رحمت بجوی سینه‌ام جوشی
کم انداز قطرهٔ هم هفت دریا از سبوی من

کمندِ گردنم گردید تا زلفِ درازِ او
ثریا را تا ثریٰ یا حلقه زد هر تار موی من

بمحرابِ دو ابرویش نمازم را جوانی کو
ز خونِ دل بصد اخلاص باید تا وضوی من

دلِ من پر ز صهبای محبت هست ای واعظ
بسنگِ طعنه بیجا چه آئی بر سبوی من

بود آن نقش پا قبله ز بهرِ سجدهٔ جانها
شده آن قبله را قبله‌نما هر گونه روی من

ز رجس جرم و عصیانم ملوث جیف سرتاپا
بآبِ پاک رحمت باید اینک شست و شوی من

منم بنده تو کی خواجه چه ارتباط است میدانی
مرا ای جان بروی غیر آب آبروی من

مکینِ خانهٔ دل شد چو آن جانِ جهان قادری
طفیلش سجده گاهِ قدسیان گردید کوی من

بهر نذرِ تو مهیاست دل و جان از من
ای غم یار مشو سوی رقیبان از من

دامن افشان مگذر بادِ صبا از خاکم
بر این تحفه پی کوچهٔ جانان از من

از رهِ دیدهٔ من در دلِ صد داغم آ
که خوشا هست تماشای چراغان از من

غمِ او خون خورد و در دل بود خون هیهات
در قدومش چه بود دعوتِ مهمان از من

ے اُڑی طرزِ فغاں بلبلِ نالاں مجھ سے

تا بہ اں گل ننہد گوش بہ غم پیشیں — پردہ اند از فغاں بلبل نالاں از من
دررہ افتادہ ام و دور بود کوچۂ یار — مکش اے خضر رہش گوشۂ داماں از من
خاکم آغشتہ بخونِ دل بدو جسم بود — گل دمیدست ازاں ہست بہاراں از من
اے کہ چوں مہر وہی چشم و چراغ عالم — از چہ رو بر قع نہی بر رخِ تاباں از من
من بجمع الم و رنج و غم و درد شدم — عدم آباد شد آباد بہ دنیاں از من
جامہ را گل بدرید و ز دہ بلبل نالہ — شد بیانِ رخِ جاناں چو پاشیاں از من

چہ تماشا شدہ قاری من وا ورا یا ہم
رخ چو آئینہ از و دیدۂ حیراں از من

ہست بیحاصلی از زندگیم حاصلِ من — نیست قلم اگر از تیغ تو اے قاتلِ من
لیلیِ حسنِ ترا جا شدہ بر اوج دلم — رقص سازد تو بخوانی اگرش محملِ من
بند بر من ز جہانے مگر افزونی خواست — تا نہاد از دو جہاں بند بمن عادلِ من

ذرہ ذرہ ترے کوچہ کا ہے دل میرا

از دعا ہائے ہمہ عمر گذشتم بہمیں — ذرہ ذرہ ز سرِ کوئے تو گردد دلِ من
ظلمہا ریختہ بر خود ز دل روز نخست — حزم در باختہ ہیہات دلِ جاہلِ من
رشکِ دریائے محیط از فیوضِ رحمت — غیرِ من نیست بجز آں کہ بود ساحلِ من
یارِ من رحمِ مجسم پئے من ہر نمطے است — آنچہ خواہد بمن از رحماں قاتلِ من
چاشنیہا کہ بدشنام محبت دادند — دلِ من داند و من دانم و داند دلِ من
می برندم ہمہ آں و خبرے نیست مرا — کہ کجا ہست و چساں ساختہ شد منزلِ من
ہر چہ از دوست رسد لطف بود یا کہ جفا — بشمرد نیک ہمہ نیک دلِ مقبلِ من
قدغن از پیرِ مغاں ہست کہ تا باید ہشیار — بہ نشاں اند حریفانِ درِ محفلِ من

رم نمود است چو آں شاہدِ رعنا از برم
تا چها با سرِ شوریده دو دیدستم من

یاد اے سروِ چمانم که چو بودی با من
در چمن با تو چها مایه چمیدستم من

جان و دین و دل و ایماں همه قربانِ رهش
مژده آمدنِ یار شنیدستم من

تا سرم یافت ز سودائے محبت تسکین
از سرِ کشمکشِ فکر رهیدستم من

حیف آمد که رسد قاصد و من باشم و او
از همیں خود بتو از خویش بریدستم من

نسبتم با درِ مے خانه ز بس محکم شد
مرشدم پیرِ مغان است و مریدستم من

مرغِ دل بال و پر از شوق برآورد انگه
قربِ بامِ حرمش گو که پریدستم من

قارئی اندرِ رهِ عشق از صعوبت نالی
چوں بگوئی که بہ یار رسیدستم من

دل ز غم افسرده باشد همساں گرم فغاں
گشت آتش سرد و می خیزد ز خاکستر دخاں

بے تو اے جانِ جہاں تو آنم از جا جنبشے
آرے آرے جسمِ بیجاں را کجا تابِ تواں

پیشِ سرو سرفرازِ قامتِ رعنائے تو
سروِ بستاں نیست بیش از شاخِ پامالِ خزاں

تیغ و تیر و نیزه و دشنه کجا جانم برد
هست آں وابسته تو اینکه هستی جانِ جاں

تا تو رفتی از برم رفت از دلم صبر و قرار
ناله ام با بانگِ جرس آمد پئے ایں کارواں

روئے بنما تا ز کسبِ نور دار از فرِ فروغ
ذره همچو خود شود خورشید گردد ذره ساں

جانِ ما تیرِ نگاهِ ناز را بادا هدف
غمزه را در دست باشد تا ز ابرو خویش کماں

لطف فرما ز آبِ شمشیرِ رواں یک جرعه تا
زخمهائے خستگاں را خشک شد کام و دہاں

هست اسیرِ او خلاص از خارِ خارِ رنج و غم
راحتِ باغِ جناں باشد دریں بندِ گراں

بگزر از خود تا شوی واصل با صلت و نفس
از حبابِ بحر شد ایں عقده ام حل ناگہاں

گر تو با سنگِ جفا گیری عیارے از وفا
نقدِ قارسی را بیابی بهتر از نقدِ رواں

یک جنبشِ نگاه بصد داستاں ازاں — آگاه نیست غیرِ دلِ نکته داں ازاں
تیغِ نگاهِ یار که جاں زاد بدحیات — نامش نهاده است دلم جانِ جاں ازاں
بانش بلند و آهِ دلم نیست - ناله را — بگرفت آه تا بهند نرد باں ازاں
از درسگاهِ حسن که تعلیم جاں دهی است — شورے به مقتل ست که هست امتحاں ازاں
تا بے کجا به مدعیانِ فسرده دل — کاینده و کامیاب نماینده جاں ازاں
هاں عاشقاں روند ز سر با کمالِ شوق — اندر رجائے زندگیِ جاوداں ازاں
گر صد هزار درد و بلا در محبت ست — داد است هر که دل نکشد الاماں ازاں
مجنوں دواں بود پیِ محمل بپائے دل — تیزی بود روانِ بود ساربان ازاں
غارتگرے ربود دلم بے تبسم کنوں — ناصح بجور ستم چو دلم وا رهاں ازاں
چوں خوابگاهِ شاهِ دو عالم زمیں شده — سجده برد بسوئے زمیں آسماں ازاں

یک جنبشِ نگاه من بود داستاں گو

قارسی منال از ستم و جورِ روزگار
پابندِ نازِ دلبرِ خود زیرِ کاں ازاں

آں کز مئے لبت شده مست و خرابِ تو — کے از شرابِ تو بشناسد سرابِ تو
بیروں خرام پرده به یکسو فگن بشوق — خود بے حجابی است بروئے نقابِ تو
دانم که تنگ داشت زمیں پیش از زمن — بر آسماں رساند سپر را خطابِ تو
زانو بوقتِ ذبح به پهلوئے من زدی — رحمت بحالِ زارِ من آمد عذابِ تو
خونابه و لختِ لخت بود آں دلے که آں — بنمود ز سوز تابِ نگاهت کبابِ تو

خشم تو گشت موجبِ میلانِ تو بمن — قربان هزار جان و دلم بر عتابِ تو

چون و کجا و در چه خیال و ندیم کیست — باید نه هیچ گونه خبر از خرابِ تو

هر شاهدے ز چشم نیامد درونِ دل — آن هست خاص اے شهِ خوبی جنابِ تو

بست ست عهدِ بندگیت هر که از نخست — یکسان بہ پیشِ اوست عذاب و ثوابِ تو

بیگانه و یگانه ز تو گرچه کامیاب — باره بلاے خاص تجاصان سحابِ تو

[illegible]

قاری خطا صواب بود چون کند عفو

بد از خطاست غیر پذیرا صوابِ تو

مقتدا بہر جهان ست چو دیوانهٔ تو — چه بگویم که چها آمده فرزانهٔ تو

گشت صد چاک دلِ زار مگر حیف نشد — در خورِ خدمتِ گیسوے تو چون شانهٔ تو

چه ضیا هست بحسنِ تو تعالے شانش — شمع با لمعهٔ خود آمده پروانهٔ تو

با کسے نیست سزاوار یگانه بودن — آن که از بختِ بدِ خود شده بیگانهٔ تو

در گلو طوق و بپا از تو سلاسل آها — کاملِ امروز شده منتِ دیوانهٔ تو

اے دلِ جلوه طلب دیده کشا دیده کشا — تا به هر جلوه ز هر سو بتو جانانهٔ تو

بارشِ لطف و کرم از تو چو هر دم بر ما — دست شل هست و زبان گنگ ز شکرانهٔ تو

سیرگاهِ تو کلیسا و کنشت و کعبه — دلِ وارفتهٔ ما هست مگر خانهٔ تو

[illegible]

رخ سوے جنتِ فردوس نیارد قاری

جاے یابد چو بہ عتبهٔ کاشانهٔ تو

تیر صد پیکان ز مژگانها نگاهِ نازِ او — جبههٔ آن ازدو پلک چشمِ افسون سازِ او

یار ما را عالمے از هر دو عالم ماورا — رهروان هم عاجز و حیران ز کنه و رازِ او

همنشیں با تو چگویم تابِ برقِ نازِ یار — سوز ہا اندر دلِ من ہر زماں از سازِ او
خود بخود ہر ہفت وارد شاہدِ نازآفریں — دستِ مشاطہ کجا از زیرِ آں انبازِ او
عشق را کیفیتے آید چساں اندر بیاں — عاشقاں خود بے خبر ز انجامِ او ز آغازِ او
تابِ وادی تیغِ غمزہ را دلم گشتہ خبر — سر بکف آمد رواکن جاندہی را آزِ او
چشمِ او جادو نگاہ و لعلِ او جاناں نواز — غیرِ عاشق کے خبر ز افسونِ او و ز اعجازِ او
صد رہ آیم جلوہ جو او ہفت تو پردہ نہد — ہیچ و تابے ہست از اطنابِ من نے ایجازِ او
کشتہ وارد چشمِ او و رقص سازد از سرور — گر تماشائے طپیدن شاد تیغِ اندازِ او
صد ہزاراں پردہ او گر شود افزوں ہر آں — باز کے ماند ز دیدن چشمِ دیدہ بازِ او

حسن و عشق اللہ از ازل در دار دیگر یکدگر
قاری آمد دیدنی سامانِ ایں اندازِ او

اگر عشق خواہد دل و جاں بدہ — دگر ہر چہ داری ہمہ آں بدہ
دل از گریہ تنگ آمد اے دلنواز — دہانش از زخمِ خنداں بدہ
چو در عشق جامہ دری دادیم — ز سر تا بپایم گریباں بدہ
بہ کیشے کہ دارم بود کفر فاش — بہ محبوب گفتن نہ ایں آں بدہ
بود لا بد ایں دل چو جاں دادنت — ہماں بہ کہ در پائے جاناں بدہ
دلم لذتِ درد آں مایہ یافت — کسے را نگوید کہ درماں بدہ
چو شد شش جہت مر ترا آئینہ — سراپا مرا چشمِ حیراں بدہ
خود آئیم و سوزیم پروانہ وار — تو شمعی کہ گوید کہ تاواں بدہ
ضعیفانِ بیچارہ است تا براہ — نماند از لطف داماں بدہ

خضر راهِ وگر بدانی بما شو — نگویم من آبِ حیوان بده
دلم گشت آوارهٔ کوچه‌ها شو — به کاکل به بند و بزندان بده
مخور غم ز پامالیِ عاشقان — تو یکرانِ خود را بجولان بده
وفا را کنی عهد و ورزی جفا — همه راضیم باز پیمان بده
ز خمخانه‌ات ساقیا باز پس — نیایم سوے خویش چندان بده
اگر عجزِ ما یافت عزِّ قبول — سپے شکر آن زورِ ایمان بده
کلامِ خود اے قاریِ نغزگو — دهی ار به نقدِ سخندان بده

نیابی اگر در جهان نکته سنج
بگو گفته را نارِ سوزان بده

چه گویمت که دو چشمت چه کارها کرده — دو عالمے ته و بالا به یک ادا کرده
بهر طرف که نگه لطفِ دلربا کرده — نه دل گذاشت بکس نے جگر رها کرده
به بستِ عهدِ محبت بسوخت سرتاپا — عدو من نکند آنچه آشنا کرده
چه پرده‌ها که نه بربست نازِ حسن برخ — چه چاکها که نه صد جاش وا کرده
خدا‌ے را دلِ آشفته راست کن زنار — شده است رام چو آن بت خدا خدا کرده
زمین و کوه و فلک را سبک نمود دلم — بجان مقابلهٔ حسن فتنه زا کرده
خبر ز آبله پایم بود آمد راست — جنون نمود دوا که برهنه پا کرده
کجا که عشق رسد عقل را چه حکم بود — دو شاه سلطنت ایدل نه هیچ جا کرده
دلم که مایهٔ صد درد و رنج بود ببین — ز بردنش چه نه احسان که دلربا کرده
چو در رضا ندهی تن کجا شوی فائز — جفاش را شده قابل دلم وفا کرده

سبک نگرد و عالم نمود قاری را
خسام عشق سر عقل او جدا کرده

حق پے قسمت بیان انچہ کہ بود بیرون شده — در خور بہر کہ ہر چہ بود کم شده نے فزون شده

اے فلک قضا سرشت از تو چرا چنین خون شده — لالہ خوبرو دشت در تہ خاک چون شده

صدق طلب اگر بود یار جفا پسند نیست — ہان ہوا کسیکہ شد خوار شده زبون شده

ہیچ شده چو ع و فرع پیش دلے بری زده — آه بہ کشید الف خم شده ہاے نون شده

غیر چہ رخنہ ہا کرد در حق بنده غریب — یار چو حق شناس بود بخشش کنون شده

رخ بسوے کریم آر مین کر در شہ فراز نیست — سیلی و ہم قفا بخورد وہر کہ پیش دون شده

اے دل مدعا طلب باش بصبر شاد ری — ہست نصیبت از نظر با تو ز کاف و نون شده

در تنگ و دو فتاده مانده چہ روان بہر نفس — کنج لحد غنیمت ست در بر آن سکون شده

لالہ ورنگ خوب تھا فالکن میں گیروں ملا دیا

میدہی از ہوا و حرص از آب ہوشدار
قاری زار چیست ہست نفس اگر حرون شده

دیدنی گلزار را روے گل تر ساختہ — بلبل اندر کو غنچان فریاد از بر ساختہ

لمعہ رویش مکان دل منور ساختہ — نفحہ زلفش دماغ جان معنبر ساختہ

ذره چون زیر زمین عاجزی سر ساختہ — سرفرازش حق ز تاب مہر انور ساختہ

ناصحا چون بیوفائی کرده دل کردم بلے — من بجانش پروریدم او بہ لب بر ساختہ

من بہ ہجرش خون بگریم او بپا بستہ حنا — عیش جاے دیگرے غم جاے دیگر ساختہ

آب حیوان لبش بخشد ز کشتن صد حیات — حق ز آب اے خضر این آب خوشتر ساختہ

رنج و غم را چاره ہا صد گونہ شد سود ندا — راحت از مرگم مگر تقدیر مقدر ساختہ

راست آمد قامتِ کشتہ بقیمت بہر ست
گر زکشش تا سر زدہ ناکارہ خنجر ساختہ

شاہِ حسن آمد پئے معموریِ اقلیم دل
داد غارت عشق را چوں میر لشکر ساختہ

الاماں از نرگسِ جادو و فریبش الاماں
صبر از دل ہوش از سر بردہ مضطر ساختہ

چوں گلِ ایں باغ را جز بیوفائی بو نماند
بلبلِ دل دل نچار صبر یکسر ساختہ

دل جگر قطبین چرخِ دردِ تو چوں آمدند
تیرِ تو خود را میانِ ہر دو محور ساختہ

روئے او را شش جہت آئینہ و دل را نظر
بردہ در ہر جانبے حیران و ششدر ساختہ

بود سرگرداں قلم در وادیِ پر پیچ یاس
ہمرہ آں لاتقنطوا حق نیک رہبر ساختہ

خانۂ دل یافت آباد آنکس از اقدام یار
غیر را ہم خویش را بیروں چو از در ساختہ

قاریِ مسکیں سگِ کوئے تو ہست آوازہ
تا رسد در دم بہ پشت پائے از سر ساختہ

گوشم شورِ فتن دریدہ
دل را ز وریِ محن دریدہ

بلبل از تیرِ نالہ دل دوخت
گل جامۂ جان و تن دریدہ

دستانِ درازِ آہِ عشاق
صد جا فلکِ کہن دریدہ

دشنام بمن کرا ستے گشت
شد بید ہنے دہن دریدہ

از دستِ ستم صبا ست ہیہات
دامانِ گلِ چمن دریدہ

شب بود بہجر روز خورشید
صبح آمدہ پیرہن دریدہ

آئی چو سوئے مزار جاں باز
خیزد ز لحد کفن دریدہ

در خلوتِ خاص شد سرافراز
کان پردۂ ما و من دریدہ

تیغِ نگہش بیک ادائے
قاری دل صد حزن دریدہ

ای آنکه در حریم دلم جات آمده
بر فرق هر دو دیدهٔ من پات آمده

از دهر ایدل از تو آفات آمده
در کربلا نگر چه بسادات آمده

جامی بکار پیر خرابات آمده
هر قطره صد بحور کرامات آمده

ناز از پیش ـ نیاز پی من ز ابتدا
سرمایهٔ صلاح و مباهات آمده

ای غمزه بود ناوک تو جان نثار را
هرزه سوی دگر نه چه بیهات آمده

نائی ز نازکی ـ نرسم از کمالِ ضعف
وه وه من و ترا چه مساوات آمده

از گلشن شمیم صبا سوی غیر برد
بهر جبل زر انچه آفات آمده

شاطر سر بساط نهاده چه سرها
کز دست خویش کشته بمن مات آمده

از رفتنش خرد رود و صبر هم رود
ای اشکِ خون گرفته چه بر پات آمده

ای آفتابِ حسن نگاهی بسوی ما
ز اقبالِ مهر هستی ذرات آمده

اندر بغل سبو و بدست است جام می
زاهد بدیر تو چه خوش اوقات آمده

بودیم یکجهت من و تو رخنه زد رقیب
پیدائی فساد ازین ذات آمده

در سینه خود شگفته چو گلهای داغِ دل
عشاق را فراغ ز باغات آمده

بودی بکنج خلوت و آوازه است نبود
از شورِ من بجستن تو اثبات آمده

زنهار تنگدل مشو از بستگی کار
میدان گشود کار بساحات آمده

در مغزِ واعظانِ خوش الحان کجا رسد
آن نکته کز لبت ز در آیات آمده

قاری بدوز لب که دماغ زمانه است
عاری ز فهم رمز و کنایات آمده

داغها در جگر و دل ز تو داریم همه
مرهمی از کرم ایجان که فگاریم همه

موزوں ہوا فارسی کی بڑائی کی ذات سے

ساقیا هست بمستاں نظرت از لطف
صدقهٔ چشم که در عین خماریم همه

تا گلِ روئے تو در باغِ جہاں خوش بشگفت
چهچهه زن بدل و جاں چو ہزاریم همه

ما گر خشتیم ز صافی ز تو یابیم چو دُرد
بر فلک نعرهٔ مستانه بر آریم همه

سر فگندیم بخاکِ رهِ تو کن پامال
تا ز نه چرخ بروں پا بگذاریم همه

هیچ در جیب اگر نیست نباشد غم نیست
نقدِ عشق ست چو در کف همه داریم همه

غوطه هر چند گرفتیم به بحرِ معنی
ژرف دیدیم فتاده بکناریم همه

عهد بستیم چو اول که نه بینیم بغیر
للّٰه الحمد بر آں عهد و قراریم همه

اے صبا چوں گذرت هست بکویش للّٰه
دامنے ده بصد امید غباریم همه

رنگ و بویش چو گزینیم عزیزیم چو گل
سرکشی آمد اگر خوار ز خاریم همه

دین و ایمان و سر و جاں تو چه از ما خواهی
همه قربانِ تو ما نیز نثاریم همه

دست یابیم چو بر نقدِ دو عالم قادری
بر سرِ نقشِ کفِ پاش فشاریم همه

دانم که ترا حالتِ ما را خبرے
کز عینِ عطا هم بجفا خوش نظرے

اے بوالهوس از عالمِ عشاق چه پرسی
جاں گیر بهر گام دراں رهگذرے

از بهرِ نمائش چه نهی بندِ نقابے
بے پردگیت نیست نهاں چیں بصرے

خواهی اگر از سوزِ درونم خبر ایجاں
بنگر بسرِ شمع که سوزاں شررے

دل می کشدم باز سوئے غمزهٔ آں شوخ
صد تیر بسوزم بدل و در جگرے

دشتی دلِ من رفت ندانم که کجا شد
اے دلبرِ طنّاز بگو از خبرے

اورا جگرم سے بگذارد که کنم صبح
گیرم که ز هیبتِ شبِ هجراں سحرے

بر مسندِ عشقم بنشاندند چو دیدند — کاندر برِ من درخورِ غمہا جگراستے
بے تو بودم شہد ارم زہر بکامم — از دستِ تو زہرم بدہان گلشکراستے
زنہار منہ پاے بسر مستیِ غفلت — ہر گام بزیرِ کفِ پاے تو سراستے
دردِ تو ملائک نتوانند کشیدن — این بارِ گران را متحمل بشراستے
رانی سگِ خود ار ز درت اے شہ خوبان — دیگر بنمائیش چو بکونین دراستے

از راز نخواہد کہ فتد پردہ وگرنہ
در آہِ رسائے دلِ قاری اثراستے

نتوانم اے کہ از تو بجگر ہزار دردے — کہ ز کوچۂ تو خیزم بدل از ملال گردے
بنگر کہ عاشقان را دلِ گرم و آہ سردے — چہ زندگانی شان چہ خوش ست گرم و سردے
بشناس مدعی را کہ بود نشانِ عاشق — لبِ خشک چشمِ پرنم تنِ زار رنگِ زردے
بود اہلِ دلبری آن کہ بود و کسے نماند — نہ قدش چو سرو باشد نہ خدش لبانِ وردے
زہمین توان رسیدن کہ بحسن و عشق ربطاست — بجفا تو لاجوابی بوفاست بندہ فردے
بود آب و دانہ با ہم چو بقطرہاے اشکم — ز سرشکِ نیک نامد پئے عاشق آبخوردے
ز دلم چہ پرسی ایجان سوے کوے خود نگاہے — بنظر رسد غریبے ہمہ خوار سے کوچہ گردے
چو ز علم و فضل نبود بہ تو نکری نصیبے — ز گل است تو دہ سودہ بطلا و لاجوردے
چہ نوردہا نہادند سرِ دفترِ محبت — شدہ دستِ عالمے شل بکشایشِ نوردے
بمن و تو ربط با ہم بچہ راہ آید اے جان — نہ مراست عیش و راحت نہ تراست رنج و دردے
نہ رسد رقیب تا در ز ہزار ہزار گامے — بسرِ عزیز چشمم چو من نشود چو رہ نوردے
چو کرم نمود قاتل بقدوم سوے عاشق — نہ فدا اگر نمودے سرِ خویشتن چہ کردے

عجب ست اینکه دارم چو سینه شعله زاری | ز کجا همی بر آید بلبا نم آه سردے
چه بود هزار دیوان که ز درد دل نیاید | ز دلے که درد دارد دل و جانِ ماست فردے

چو تراست بیمے از جان ره خویش گیر قاری
که بعاشقی نیرزد چو تو خوار و زار مردے

رنگ جلوت بسراپردهٔ خلوت تا کے | این کرشمه ز پئے دیدهٔ حیرت تا کے

[illegible]

غیر را چاشنیِ قند محبت تا کے | زهر در کامِ دلِ خستهٔ الفت تا کے
جرم بخشد نه بمیزان دهدش نازت حیف | بر دلِ جانِ حزین هول قیامت تا کے
نزد وا سوختگان آنکه وفایت بدهند | حبسِ دم از پئے شان موجب حیرت تا کے
چون نهادی قدم اندر رهِ الفت ایدل | سر زن و پیش رو و بیم ملامت تا کے
زلف را سلسلهٔ پُر پیچ که لیلےٰ دارد | جانِ مجنون نشود بندیِ آفت تا کے
از مکان ست سراپردهٔ او چون بیرون | جستنش در دو جهان حیف بغفلت تا کے
گفته بودم که بخوبان نگهے ناندازم | دل ربودند نه بینم بضرورت تا کے
کے رسی با قدِ طنازِ نگارم اے سرو | راست شور است جمیدی تو بقامت تا کے

یار هر جا که بر دجائے تو قاری است همان
حذر از دوزخت و خواهشِ جنت تا کے

وداعت را کجا یارا نهان مانی عیان باشی | بهر صورت که باشی بندگان را مهربان باشی
هزاران شوق در دل تا بر تو در رسم ایا | کجا را هم بود اغیار را چون درمیان باشی
ز یاران یک نظر از دور هم آرد گرانیها | مگر در حلقهٔ اغیار بینم شادمان باشی
بیاد آور که عقد دوستی بر بستهٔ با ما | نه شرطِ عهد باشد این که از یاران نهان باشی

نہ یارائے کسے باشد کہ سوئے ماہ و خور بیند — چو از بام تجلی گہ گہے جلوہ کناں باشی

ہر آنچہ ہر باصبر و خرد بود ست لیک اینک — نہ صبرم ماند نے عقلم کہ از ما سرگراں باشی

ظلوم و ہم جہول از روز را ول آمدی اے دل — گلہ از آسماں داری و زیر آسماں باشی

خرد را پنجہ با فولاد بازو نا روا باشد — نباشد چارۂ جز ایں کہ پیشش ناتواں باشی

ترا اے عقل کے باشد نصیب از صلاح کار — نہ چوں در کوچہ اش از زمرۂ دیوانگاں باشی

نماز راستاں باشد نیاز از رہ ست بازیہا — چہ حاصل زاں قیامت تو کہ اے دل کج دراں باشی

دل سنگین او خواہی اگر در دست آوردن — ہموارہ بصد امید سوے او رواں باشی

چو صاحب منصب از حال مسکیناں نیندیشد
تو ہم مسکینی اے قاری ہماں بہ بے زباں باشی

ارجمند آنکہ بجاں ست فدائے آسی — سر بلند آنکہ فتادہ ست بپائے آسی

جاں چو وابستہ نفس است حقیقت ایں ست — نفسم نیست بدل ہست ہوائے آسی

اے ثنا گو چہ بوصفش تو کشائی لبہا — برتر از حیطۂ ادراک ثنائے آسی

گشت فرسودہ سم بارگی عقل و قیاس — پے نہ بردہ کہ کجا آمدہ جائے آسی

ذرف بیناں کہ بصورت نظرے نانداز ند — چوں نہ گویند دوام ست لقائے آسی

پے سپردہ بچہ عالم چہ منازل طے ساخت — دامنے ہر کہ گرفتہ زقبائے آسی

شد خلاص از غم کونین کسے کز رہ شوق — پا ز سر ساختہ آمد بہ فنائے آسی

واعظا بہر تو جنت اگر آمد باشد — بہر ما غیرت خلد ست فضائے آسی

جوہر فرو شدہ گوہر عالیشاں اے حق — غیر حق کیست کہ سنجید بہائے آسی

نعمائے دو جہاں ست نصیب آنکس — کہ شد از قسمت خوش زلہ ربائے آسی

رستگار ست ز آفاتِ دو عالم قاری
کہ شدہ است از پے او پردعائے آسی

منقبت نعت و نعت باشد حمد — بر دلِ ما چو نور پاشد حمد
اے محمد علی سپس بر سال — عرضہ پیش اعزہ و خلاّں
نور عینین من ابوالحسن ست — آنکہ روح و روانِ جانِ من ست
بہر او لختِ قلب و نورِ نگاہ — ہست ہر گونہ نیک عبداللہ
کدخدائیش را بود ساماں — و ز جناب شما ست ایں ارماں
زینتِ محفل و برات شوند — بر ما قدوۂ سمات شوند
بشنوند از عروس ایں خبر ست — دخترِ سیدِ علی ظفر ست
از جمادے اولین دہ ہست — بہر محفل چو حامی اللہ ہست
یازدہ را رواں برات شود — از بھیا سلیم پور رود
ششم و ہفتم از نو میر گیر — روز یکشنبہ و دوشنبہ پذیر
سال ہجری ز بہر ایں ساماں — سیزدہ صد بہ شش چل میداں ۱۳۴۶
عیسوی سال نوزدہ صد ہست — بیش زاں بست ہست ہم ہفت ست

ہر کہ عزت فزائے ما باشد
خوش بہر حال دائما باشد

بود منقبت نعت و ہم حمد حق — دل من ز حق یافتہ است ایں سبق
بآل و باصحاب بادا مدام — ہزاراں تحیت ہزاراں سلام
سپس وا نماید محمد علی — با خواں و خلاّں ز کار دلی

که انوار احمد نشانِ من است — نواسه مرا هست جانِ من است
محمد ابوالحسن خالِ اوست — ز آغاز آرای منوالِ اوست
شغفها به تعلیم او داشته — ز اولادِ خود بیشش انگاشته
کنون ڈاکٹر هست آن نوجوان — عقیل و فهیم و ببین کاردان
بدل دارم اینک ز فضلِ خدا — که آن جانِ جان را کنم کدخدا
پدر را ز بهرِ عروس است نام — ظهوراول الدین پیش اے کرام
ز ماهِ مئی چهارده[۱۴] چون شود — مباهات تقریب محفل بود
بود پانزده[۱۵] عقد را انتظام — شود شانزده[۱۶] رجعتِ بانشام
رجا دارم از صاحبان همام — که شرکت به محفل نگردد تمام
براتی شدن هم ز رافت پرست — مسیرش همین تا بگورکهپور است
پیِ سالِ هجری دلم گفته است — که بر سیزده صد چهل هشت هست [۱۳۴۸ھ]
هم آن گفته است از پیِ عیسوی — که بر نوزده صد رسیده است سی [۱۹۳۰ء]

بهر باب شرکت چو باشد بجا
من و تا منم شکرِ آن دائما

خمسہ جات بر غزل اسلافِ بزرگ

بر غزل سعدی علیہ الرحمۃ

از خیابان احبا میروی — وے قیامت آنکہ تنہا میروی
راست باور کن کہ بیجا میروی — سرو سیمینا بصحرا میروی
نیک بدعہدی کہ بیما میروی

اے رخِ ہر یک بسوے کوے تو — اے کمندِ ہر ہمہ گیسوے تو
اے ہمہ را دیدہ و دل سوے تو — اے تماشاگاہِ عالم روے تو
تو کجا بہرِ تماشا میروی

کس بدین رفتارِ ہرجائی نرفت — کس بدین مستیِ خود رائی نرفت
کس بدین شانِ خود آرائی نرفت — کس بدین شوخی و رعنائی نرفت
خود چنینی یا بعمدا میروی

عالم اگر تو لیٔ یک نظر — سوئے این و آن نگہ اے دل مبر
نیست شایانِ تماشائے دگر — گر تماشا میکنی در خود نگر
کے بجستن زین تماشا میروی

ہر زمان ہر ذرہ می آید سری — خواہی نیکو شناسی خواجگی

اے بقربانت دل و جان رہی   می نوازی بندہ را یا میکشی
می نشینی یک نفس یا میروی

ما ز سر تا پاے از آنِ تو ایم   ما رہینِ قدرت و شانِ تو ایم
ما بہ بندِ دستِ امکانِ تو ایم   ما خود اندر قیدِ فرمانِ تو ایم
تو کجا دیگر بہ یغما میروی

نیک میدانی رموزِ اتحاد   می شناسی کیفِ صہبائے وداد
آرزویم را نگاہِ لطف باد   گر قدم بر چشمِ من خواہی نہاد
دیدہ بر رہ می نہم تا میروی

اے عجب آں سروِ رعنا میرود   ہر کہ ہست آنرا دل از جا میرود
بر زبانم بے محابا میرود   گرچہ آرام از دلِ ما میرود
ہمچنیں میرو کہ زیبا میروی

ہر دو عالم ظلِ قدر و جاہِ تست   وسعتش یک گوشۂ نگاہِ تست
جان صدقاری معیتِ خواہِ تست   دیدۂ سعدی و دل ہمراہِ تست
تا نہ پنداری کہ تنہا میروی

دیگر

ایں بلا لایق کشیدن نیست   ایں عنا قابلِ گزیدن نیست
قوتِ تاب آوریدن نیست   روزِ وصلم قرارِ دیدن نیست
شبِ ہجرانم آرمیدن نیست

مطرب آمد بعزو شان آمد — با تبختر بصد گمان آمد
ہاے از من خلافِ آں آمد — مطرب از دستِ من بجاں آمد

کہ مرا طاقتِ شنیدن نیست

ما بسوے دگر نمی بینیم — ما بہ بندِ تو از نخستینیم
ما ز تو سر کجا بجود چینیم — ما خود افتادگانِ مسکینیم

حاجتِ دام گستریدن نیست

بندہ ایم و ز رنج آزادیم — فکر نا کردہ رخت بنہادیم
خویشتن را بخواجہ دادیم — با خداوندگارے افتادیم

کش سر بندہ پروریدن نیست

اے کہ ما را ز تست خونباری — با ہزاراں مذلّت و خواری
سرخیِ پنجہ ہست اظہاری — دست در خونِ عاشقاں داری

حاجتِ تیغ برکشیدن نیست

یار آمد بحسنِ ریحانی — با ہزاراں بہارِ بستانی
سیبِ غبغب چو بود لمعانی — گفتم اے بوستانِ روحانی

دیدنِ میوہ چون گزیدن نیست

گفت قاری بریشِ خویش مخند — ایں خیالِ محال را مپسند
غفلت از گفتۂ سعدی آخر چند — گفت سعدی خیالِ خیرہ مبند

سیبِ سیمیں برائے چیدن نیست

بر غزل خسرو علیہ الرحمۃ

بہ نیروے دستِ قضا میزند　　بزورِ کمانِ حیا میزند
خدایا چسان و چہا میزند　　دو چشمت کہ تیرِ بلا میزند
چنین تیر بر ما چرا میزند

نہ بیند عدو تا بچشمِ حسد　　نیارد کسے تا گمانہاے بد
چہا قاتلِ ماست صاحب خرد　　کماں جانبِ دیگرے میکشد
ولے تیر بر جانِ ما میزند

ز دستِ درازش کہ آمد بری　　بود بر دو کونش سر داوری
ز دیگر اداہا چہ گویم رہی　　زہے غمزہ کز شوخی و چابکی
کجا می نماید کجا میزند

سیہ بختیِ کشتۂ خوے تو　　دو شمشیرِ ہندی ابروے تو
دو چشمِ سیاہ جفا جوے تو　　دو زلفِ تو از پشتیِ روے تو
شبِ تیرہ را از قفا میزند

بدلہا چو جا ہاے ما جاے تو　　بفرقِ دل و جان بود پاے تو
چگویم اثر از اداہاے تو　　بہنگامِ رفتار بالاے تو
تگِ کبک را زاغ پا میزند

ہر آں سر گشتست آگاہِ عشق　　بداند ز دل چوں بود آہِ عشق
بہر نالہ حاصل کجا جاہِ عشق　　نوا میزند بلبل از راہِ عشق

ولے راہِ ایں بے نوا میزند

چو قاری بسر خاک از غم نشست — نہ بادش رباید نہ انگشتِ وست

بشنو از خردمند اگر فہم ہست — مزیر آب خسرو ہمیں غم بس است

کہ آتش دریں مبتلا میزند

دیگر

پیری و جوانیت روانی است — ہوش آر، ہر آنچہ ہست فانی است

اینک کہ بلطفِ یارِ جانی است — مے نوش کہ دورِ شادمانی است

خوش باش کہ گاہِ کامرانی است

فکرِ فردا خیالِ وہی خام — صحبت گردیدنی است با شام

از دست منہ صراحی و جام — سر بر مکن از شراب کایام

از تیغِ اجل بسر فشانی است

اے مستِ غنا بعیش جائے — با چنگ و رباب و دلربائے

قانونِ فلک و ہر صدائے — مغرور مشو بہ بانگِ نائے

کآوازِ درائے کاروانی است

ہر لحظہ کہ رنج دل رباید — ہر آن کہ زنگِ غم زداید

ہر لحظہ کہ عقدہا کشاید — ہر دم کہ بخوشدلی برآید

سرمایۂ حاصلِ جوانی است

از ہر طرفے بیاس و حرمان — سوئے تو رسیدہ ام گریزاں

للہ طفیلِ سرفروشاں ساقی دلِ مردہ زندہ گرداں
زاں مے کہ چو آبِ زندگانی است

چوں نیست بہ ہیچکس شمارم دربزمِ تو کے بود گزارم
از در نہ دم کہ عہد دارم بے خوابی و عاشقی است کارم
سگ بہرِ وفا و پاسبانی است

قاری بکمالِ موشگافی، گیسوے کلام گرچہ بافی
شو ہیچ، شنو ز مردِ صافی خسروؔ بگزاف چند لافی
بانگِ دہل از تہی میانی است

بر غزل حافظ علیہ الرحمۃ

بہ پاے توسنت افتادہ شہسوارانند بزیرِ تیغِ تو سر دادہ پختہ کارانند
گداے کوچۂ من توذی وقارانند غلامِ نرگسِ مستِ تو تاجدارانند
خرابِ بادۂ لعلِ تو ہوشیارانند

بہ صحنِ باغ بہ سنبل نگہ مکار و بہ بیں نظر فگن بہ شبِ تارِ دلفگار و بہ بیں
سیاہ بختیِ ماراخیال آر و بہ بیں گزار کن چو صبا بر بنفشہ زار و بہ بیں
کہ از تطاولِ زلفت چہ سوگوارانند

نہ من زمستیِ بوئش ز خود برآیم و بس نہ من نہ رنگِ خوشِ آں کہ دل گرایم و بس
نہ من حریف بداں کہنہ ماجرایم و بس نہ من بہ بانگِ گلِ رعنا غزل سرایم و بس
کہ عندلیبِ تو از ہر طرف ہزارانند

من و تو یکدل و یکرو شدیم از آغاز　　وگر نبود میانِ من و تو محرمِ راز
کجا ز ربطِ من و تو بلند بود آواز　　ترا حیا و مرا آبِ دیده شد غماز
وگرنہ عاشق و معشوق رازدارانند

ترا صیانتِ شان ہست و جہ پاس برد　　مرا ز جرم و گنہ نیست مشکلِ پاس برد
بقسمتِ تو زر و تخ بود ہراس برد　　نصیب ماست بہشت ای خدا شناس برو
کہ مستحق کرامت گناہگارانند

فگار پاییم و زار و نزار ہست بدن　　نہ دل بدست نہ نیروئے جان نہ قوتِ تن
تو لطف کن کہ لطیفی و کارسازِ من　　تو دستگیر شو اے خضرِ پے خجستہ کہ من
پیادہ میروم و ہمرہان سوارانند

بکاخ پیرِ مغاں خیز و دُر فشانی کن　　بہ لطف جوئی او لابہ تا توانی کن
شود چو لطف برقص آ و شادمانی کن　　برو بمیکدہ و چہرہ ارغوانی کن،
مرو بصومعہ کانجا سیاہکارانند

بجز غمت پئے ما ہیچ غمگسار مباد　　بغیر رنج تو از بہر ما قرار مباد
فراغ قاری ازاں بند خوشگوار مباد　　خلاصِ حافظ ازاں زلفِ تابدار مباد
کہ بستگانِ کمندِ تو رستگارانند

دیگر

قضا بودہ مرا از دل فراموش　　خرد را تاب را امید اشتم جوش
باستیصال و غارت آمدہ دوش　　ببرد از من قرار و طاقت و ہوش

بت سنگیں دل وسیمیں بناگوش

چہ می پوشی لباس عاشق زار ... بداں اے بوالہوس اے خام پندار
کہ داند ہر یکے را طور و کردار ... نگارے چابکے شنگے کلہ دار

ظریفے ہوشے ترک قباپوش

سراپا گشتہ ام ماوائے عشقش ... زسرتا پا شدستم جائے عشقش
خبر دارم چو از منشائے عشقش ... زتاب آتش سودائے عشقش

بسان دیگ دایم میزنم جوش

منم ہرچند اورا از مظاہر ... کہ در ہر ذرہ خورشید است ظاہر
مگر لیکن کجا زیں ربط قاصر ... چو پیراہن شوم آسودہ خاطر

گرش ہمچوں قبا گیرم در آغوش

اگر از تن بروں آید روانم ... اگر گرد و رواں از جسم جانم
اگر نبود دگر نام و نشانم ... اگر بوسیدہ گرد و استخوانم

نگرد و مہراز جانم فراموش

از نیم جاں از نیم جاں فسردہ ... چہا خونم چہا خونم فسردہ
مرا کردہ مرا کردہ چو مردہ ... دل و دینم دل و دینم ببردہ

برو دوشش برو دوشش برو دوشش

چو قاری صد فدائے تست حافظ ... دعا گو از برائے تست حافظ
ہمیں قولت شفائے تست حافظ ... دوائے تو دوائے تست حافظ

لب نوشش لب نوشش لب نوشش

بر غزلِ جامی علیہ الرحمۃ

واعظا از پے حوراں کہ تو دل با بکشی　　دارم ایماں کہ ہرگو نہ مبارک منشی
لطف فرما بسوے من بگزیں رنج مشی　　لی حبیبٌ عربیٌ مدنیٌ قرشی
کہ بود درد و غمش مایۂ شادی و خوشی

ہر را ذرہ چہ سر فہمد بچنیں نافہمی　　بحر را قطرہ چہ سنجد بچنیں مایہ کمی
کے بود چرخ باندازۂ ادراک زمی　　فہم رازش نکنم او عربی من عجمی
لافِ مہرش چہ زنم او قرشی من حبشی

کائنات است کہ دریافتہ اش روح و رواں　　تازگی گیر ز لطفش چمنستانِ جہاں
روشنی جوے از و بزمِ زمیں تا بزماں　　ذرہ وارم بہواداری او رقص کناں
تا شدہ شہرۂ آفاق بخورشید وشی

عشق تا جاے گرفت است بقلب و جگرم　　دور بیں ست چما مایۂ فیضش بصرم
قولِ من از سرِ صدق ست نہ بیہودہ سرم　　گرچہ صد مرحلہ دور ست ز پیشِ نظرم
وجہہ فی نظری کل غداۃ و عشی

آتشے ہر دو جہاں سوزِ دل جست مپرس　　رخنہ ہاے غم و اندوہ چہاں بست مپرس
مستیِ پاک کہ اندر دلِ من ہست مپرس　　صفتِ بادۂ عشقش ز منِ مست مپرس
ذوقِ ایں مے نشناسی بخدا تا نہ چشی

کیست کا نرا نبود فکر باسبابِ حیات　　ہمہ خواہند کہ باشند بجلبابِ حیات
رونقِ چہرہ بود بے شکے از تابِ حیات　　مصلحت نیست مرا سیری ازاں آبِ حیات

ضاعف اللہ بہ کل زمان عطشی

عاشقاں راست ہمیں بس کہ بدلبر گروند جز سوے او نہ دگر سمت رخ انداز شوند
قاری از سالکِ آگاہ حریفاں شنوند جائی اربابِ وفا جز رہِ عشقش نروند
سر مبادت کہ ازیں راہ قدم باز کشی

دیگر

نہ مارا زبانے کہ نامش برد نہ گوشے کہ حظ کلامش برد
نہ ہمت کہ دربندِ دامش برد نہ پیکے کہ از ما پیامش برد
نہ بادے کہ روئے سلامش برد

بگویند ہر سمت از جلوہ ہاست نظارہ کند چشم واہر کراست
وگرچند الحق درست وبجاست مرا طاقتِ دیدنِ او کجاست
کہ بے خود شوم ہر کہ نامش برد

مرا ہست آنجا بہ دیہاں شاہ کہ گاہے زند سوے اہی چو گاہ
کنم دعوی وہست ایماں گواہ بود سرمۂ دیدہ آں خاکِ راہ
کہ مردم بصد اہتمامش برد

بنازار زندہ و من چند گام دود ہر اعظم پسش چوں غلام
دریں ہم نہ باشد کسے راکلام چو آں مہ کند جلوہ از طرفِ بام
فلک رشک از طرفِ بامش برد

چو قاری گزر نیست غیر از مدد مدد خواہ از خاصگانِ صمد

نہ بینی کہ گفت ست صاحب خرد   بمیخانہ جا آمی بخود چوں رود
مگر ہمت شیخ جانش برد

بر غزل خواجہ معین الدین علیہ الرحمۃ

خدنگ نازکہ از سوئے دوست می آید   بدانکہ دوست بہ پہلوے دوست می آید
گرفتہ نفحۂ گیسوے دوست می آید   مگر صبا ز سرِ کوے دوست می آید
کہ از زمیں و زماں بوے دوست می آید

ز سوزِ آتش رشک است جانم اندر تب   دلِ حزینِ من از کوہِ رشک زیرِ تعب
چہ غصہ ہا کہ زماہ است در دلم یا رب   چہ رشکہا ست کہ از یاد میبرم ہر شب
کہ روے او زچہ بر روے دوست می آید

جنوں کہ از درِ یارش کند قدم فرسائے   رود گہے چو ز سر گشتگی بدیگر جائے
بروں ز ہوش و زادراک آمدہ اے وائے   زکوے دوست چو عاشق کشیدہ دارد پائے
کمندِ شوق ہم از موے دوست می آید

عطا شدہ است ز اول چہ گوش بامنِ مست   ترانہ ہاست چہا از سروش بامنِ مست
ز دوش ہست بصد پایہ جوش بامنِ مست   وفا چہ گونہ کند عقل و ہوش بامنِ مست
چنیں کہ جام ہیا ہوے دوست می آید

ز ژاژ خائی اغیار باش کور و کر   ز جاں گزائی افلاک درد و رنج مبر
شکیب و صبر بدل دار و نیک کن باور   ہر آنچہ آیدت از غیب نیک و بد منگر
ہمیں بس است کہ از سوے دوست می آید

کمینہ بندۂ درگاہِ خاص جاناں باش　　نظر چو آئنہ سوئش گمار و بیجاں باش
گدائے کوچۂ دلدار باش و سلطاں باش　　ازیں مصائبِ دوراں منال شاداں باش
کہ تیرِ دوست بہ پہلوے دوست می آید
ترا نصیب چو آمد ز عقل و حذق شنو　　کلام خوش پئے روح است نیک رزق شنو
بیاز قاریِ حق گو نویدِ صدق شنو　　بیا بوعظِ معینی رموزِ عشق شنو
کہ از حکایتِ او بوے دوست می آید

دیگر

اے تو خورشیدِ برجِ حکمت و جود　　اے تو ماہِ سماے نور و شہود
اے تو سالارِ ما ہمہ موجود　　اے تو سلطانِ دارِ ملکِ وجود
ہمہ عالم طفیل تو مقصود
شاہدِ حضرتِ ودود توئی　　سرِ گروہِ رسل وفود توئی
بہرِ کون و مکان عمود توئی　　مرکزِ محورِ وجود توئی
کہ بتو قایم است ہر موجود
یافتی پیش از وجودِ بدن　　تو نبوت ز لطفِ ربِ زمن
نہ نشاں ز آدم از نہ جین و تن　　اول و آخری بجان و بہ تن
ظاہر و باطنی بحشمت وجود
نورِ تو آمدہ ز نورِ خدا　　ہر دو از ہم کجا بوند جدا
قلبِ ماہی دہد چہ نیک صدا　　مبدأت از کجاست منہ بدا

منتہیٰ تا کجا الیہ یعود

کارِ ما از ازل مہتم شد — بہر بارادہ حق محمد شد
از خدایت خطاب احمد شد — زاولت نام ازاں محمد شد

کامنت راست عاقبت محمود

کے نہایت بود بشوکت تو — نیست غایت ز بہر رفعت تو
ہست مرکوز حق چو عزت تو — گر ملک سر کشد ز خدمت تو

ہمچو ابلیس می شود مردود

شد حریم خدا فضائے دلت — فاستقم گفت حق بپائے دلت
چہ سراید کسے ثنائے دلت — شدہ جام جہاں نمائے دلت

مظہر اسم شاہد و مشہود

پئے عالم بود ورود بتو — شدہ کونین را نمود بتو
قاریٔ زار را وجود بتو — می فرستد معین درود بتو

حق تعالیٰ زمن شود خوشنود

بر غزل مولوی محمد عبد الرشید صاحب مرحوم غازیپوری بعدہ مراد آبادی

اے با تو شود سختہ ہمہ خشک و تر من — وے بے تو بود خاک ہمہ سیم و زر من
صد جلوہ ز تو ار چہ بقلب و جگر من — اے پرتو حسن تو فروغ نظر من

یکبار دگر جلوہ گمت چشم تر من

از قلزم عشق تو چہ فیض است بچشم — سلکے بود از گوہر یکدانہ سرشکم

فضلے ز گرانمائگیِ لطف تو دارم — کز تین نیز زدہ بہ یکے قطرۂ اشکم

چند تو کہ دہد قیمت سلکِ گہر من

با عقل چہ یار است کہ جائزہ براند — ادراک کجا بارگیِ خویش دواند

بے وہم و گمان در حرمت بال فشانند — در بارگہت نامۂ شوقم کہ رساند

عنقا ست بہ پر بستہ کہ بود نامہ بر من

طاقت بہ تنِ زار و نحیفم ز دمِ تو — قوت بدل و جانِ حزینم ز غمِ تو

گویم بہ صد امید و رجا با کرمِ تو — پرواز کنم تا بہوائے حرمِ تو

بخشائے چو بازوے ملک بال و پرِ من

بر جان زدہ غم ژالہ کہ شد سرد دریغا — دل خون شدہ و چہرہ شدہ زرد دریغا

بخت بد من آید و دل چہ ستم کرد دریغا — بوے خوشت امروز نیاورد دریغا

بگرفت صبا رنگِ دمِ بے اثرِ من

قاری بہمہ کنگرِ عزت برسیدم — صدگونہ شفا از ہمہ جادہ گزیدم

آخر بہمیں راہ دویدم چو شنیدم — من واردِ این شہر گدایانہ رسیدم

با شاہِ گدا دوست کہ گوید خبرِ من

خمسہ

بر غزلیکہ تخلص شاعر دراں نیست اما خواجہ عزیز الدین علیہ الرحمہ لکھنوی بداں خمسہ گفتہ

ز فیض نوبہار ہا بہ باغ و کوہسار ہا — بیا بہ بیں ہزار ہا چو گل بوند خار ہا

ز شاخ شاخ بارہا بہ نخلہا وقارہا   بوجد شاخسارہا ز نالۂ ہزارہا

بہ از صدائے تارہا نوائے زیر و زارہا

شود ز رنگ و بوئے مے زخست گل و گلاب مے   کجا جم و کجاست کے ز جام و مل ہنوز مے

بری ز انقلاب نے نہ عیش و غم نہ ہیچ شے   زمان دے چو گشت طے بیاد ہی بنائے شے

ہنوز مے کجا و کے بباغ در بہارہا

جبال و دشت و بوستاں جوان و پیر و کودکاں   تجمل و زرع ہر مکاں بلطفِ مالکِ جہاں

امیدوار و تر زباں بایں نوا زماں زماں   چہ فرودیں چہ مہرگاں ہوا چو دایہ مہرباں

کشادہ غنچہ ہا دہاں برنگِ شیرخوارہا

بعندلیب نالہا ز دردِ دل رسالہا   مقالہا مقالہا بگوشِ گل حوالہا

امالہا عجالہا نسیم را بلالہا   چکد ز لالہ ژالہا بخاکِ چمن غسالہا

نہ لالہ ہا پیالہ ہا بدستِ رعشہ دارہا

بآب و تابِ لعل فشاں رسید ابر جاں فشاں   بصحنِ باغ مہوشاں بصد غرور و غرو شاں

رسید اندر سر خوشاں کہ تا شوند مے چشاں   چہ گل چہ لالہ ہر دو شاں قدح کش ایں سبو کش آں

کنند بو کہ میکشاں تلافیِ خمارہا

بمہرگاں زوالہا بفرودیں کمالہا   شد از جہاں ملالہا بجوش دل خیالہا

گزاشتہ جلالہا فزود گل جمالہا   بجز میں حالہا بصد فراغ بالہا

نشستہ بر نہالہا ہزار در ہزارہا

بخوبیِ جمال ہیں بحسنِ خط و خال ہیں   بغنج ہیں دلال ہیں بدلبری کمال ہیں

عقب میں شمال ہیں گوزن اسد غزال ہیں   دوندہ بے عقال ہیں رمندہ بے شکال ہیں

گسستہ چوں دوال بیں عنانِ شہسوارہا

بپاے است و شور و غل مگر کشاد ابر غل — ودوعا بجانِ گل صراحی از دو چار قل
چراغ مے شدہ است گل بیادی آتش فتح گل — زنند بلبلاں دُہل کہ کرد نوبہار گل

بنوش چشمہ چشمہ مل کنارِ چشمہ سارہا

بہار آمدہ زحق چمن تماست لق و دق — بچرخ لعلگوں وشق خوش ست خلعتِ شفق
زبلبلانِ ہمسبق سرودہا بہ یک نسق — شگفتہ گل ورق ورق بسبتی ابر و عرق

بہر ورق طبق طبق گہر کنند نثارہا

نگہ بہ نوبہار کن سوے چمن گزار کن — بہ گل نظر دوچار کن دو چار را شمار کن
بہ رشتہ ہاش یار کن گرہ بہ بند و ہار کن — بلطف در کنار کن چو سر کشد کنار کن

بگیر و پیش یار کن خوش ست گیر و دارہا

جواہر از سخن ببر بجوہری فن ببر — گلِ خوش از چمن ببر بہ مرغِ نغمہ زن ببر
عقیق از یمن ببر بہ نذرِ شاہ من ببر — رحیق از انجمن ببر رفیقِ دو تمن ببر

صدیق ہمچو من ببر حریفِ بادہ خوارہا

نہ آں نہ این نہ ما نہ من نہ جن نہ انس نے وثن — نہ علم و فضل و ہیچ فن نہ دل جگر نہ تن بدن
نہ دشت و کوہ نے چمن نہ قدسیاں نہ اہرمن — عیار حق نہ قلب و ظن بہار جان نہ برگ تن

رحیق دیں نہ لاے و من ہلائی میگسارہا

مخار دل مکن الم بجانِ خود مجو ستم — برآ زبندِ رنج و غم بجو خوشدلی بزنِ علم
بصحنِ باغ نہ قدم رسد چو ابرِ صبحدم — مکن خیالِ کیف و کم بنوش مے فزوں نہ کم

نہ گہ بگاہ دم بدم نہ یک دو بار بارہا

مزن به ابروان گره گره به تیغ نیست به　　　خدنگ ناز سر بده کشا ز بهر دلے گره
چناں بزن که واه وزه رسد تو را که زه زه　　　کمان عشوه ساز زه به تیغ غمزه آب ده
که دل بجاے شهر ده دهند شهریارها

دو گیسوار پا کنی بهر دو دوش بزنی　　　دو تا کمند افگنی دل و جگر ز جا کنی
چه گویمت چه رهزنی که رهزنی بروشنی　　　حریف صد تهمتنی چه جاے رطل ده منی
بچشم مست لشکنی خمار ده و انجمارها

ز دست پلے بستها به بند ها شکستها　　　ز چار سمت جستها به قلبها نشستها
هزار مے پرستها ز نرگس تو مستها　　　بهر بلند و پستها ز زلف کرده شستها
همی بری ز دستها ز دام اختیارها

بسرو قد بالا خدا به دل ولے ز سر خرد　　　بچرخ نجم سعد و فلک بلند رتبه عهد
جبل بپے زمین و تد ز زمین ز بهر آب سد　　　هر آنچه بنگرد و خرد ز دست دل همی برد
چه باشد آں نگار خود که بنده ایں نگارها

جدا دل بکار و جو تل و جبال و دشت و کو　　　تخیل و شجر را نمو گل و هزار رنگ و بو
دل و بدلبر آرزو سرو هواے های و هو　　　قدح پیاله خم سبو حباب و آب موج و جو
یکے است ذات و وصف او فزونتر از شمارها

به فارسی از نصیب شد که نظم را قریب شد　　　نه چوں عزیز ادیب شد نه عرفی و حبیب شد
ز سعدی آں لبیب شد ز جامی آں ادیب شد　　　بهر کجا خطیب شد ز سامعاں شکیب شد
حریف دلفریب شد به نغمه از هزارها

تضمین

بر اشعار جامی علیہ الرحمۃ کہ در زاری و لطف جوئی حضور پرنور صلعم گفتہ

توئی روحِ روانِ جن و آدم بتو شادی است بے تو رنج و ماتم
بقولِ ہر ہمہ گوید زبانم ز مہجوری برآمد جانِ عالم
ترحم یا نبی اللہ ترحم

زہے اعزاز اے مازینی دگر نہ لامکاں را خوش مکینی
چہ گویم اے کہ منشور مبینی نہ آخر رحمۃ للعالمینی
ز مہجوراں چرا فارغ نشینی

شد از دیدار جویاں تاب برخیز نظر فرما بہ شیخ و شاب برخیز
بہ بیں از دیدہ ہا خوناب برخیز ز خاک اے لالۂ سیراب برخیز
چو نرگس خواب چند از خواب برخیز

خور آمد ذرہ ہا را یارِ جانی مثالِ ماست ایں تو مثلِ آنی
زمستوریت مرگِ ماست دانی بروں آور سر از بردِ یمانی
کہ روے تست صبحِ زندگانی

غمِ خود را بما دلسوز گرداں سنانِ عشق سینہ توز گرداں
دلِ ما را سکوں آموز گرداں شبِ اندوہ ما را روز گرداں
ز رویت روزِ ما فیروز گرداں

زدولتہاے روز افزون زیادت

زایمایش فلک ممنوع از غدر — بحکمش خونِ کلفتہاے دل ہدر
بہ بزم دہر زیب مسندِ صدر — ز قدرِ او مثالے لیلۃ القدر

ز نورِ او براے لیلۃ البدر

ہوایش باروازہر گوشہ سور — جہاں از لمعۂ او روکشِ طور
خجل رفت آفتاب از پیشِ او دور — سوادِ طرۂ اشس خجلت دہِ حور

بیاضِ غرۂ اشس نورٌ علیٰ نور

سوادش در دلِ ما خانہ کردہ — قدومش زیب ایں کاشانہ کردہ
شمیمش یک جہاں مستانہ کردہ — نسیمش جعد سنبل شانہ کردہ

ہوایش اشکِ شبنم دانہ کردہ

چہ گویم چرخ را چوں بود رفتار — بہ پامالیِ بادوشش سروکار
چو گشتہ دستِ الطافش بہ ایثار — بسمارِ ثوابت چرخِ سیار

بہ بستہ بر جہاں درہاے ادبار

چہ شب بہ روزہا از جاں رہینش — طمانیت زہر طرفے قرینش
خود آراستہ روح الامینش — درین شب آں چراغِ اہلِ بینش

سزاے آفریں از آفرینش

بصد شوقِ لقاے یار جانی — بذوقِ وصلِ یارِ لامکانی
شدہ سرمست از کیفِ معانی — چو دولت شد زبد خواہاں نہانی

سوے دولتسراے اُمہانیؓ

زمیں را رشکِ چرخِ چارمیں کرد — دماغِ خاک بر عرشِ بریں کرد
بظاہر بند چشمِ دوربیں کرد — بہ پہلو تکیہ بر مہدِ زمیں کرد
زمیں را مہدِ جانِ نازنیں کرد

زباغِ وصل می بخشند ثمر خواب — اگر شوق است در دل در نظر خواب
چنیں کردہ ملایک بحر و بر خواب — دلش بیدار و چشمش در نگر خواب
ندیدہ چشمِ بخت ایں خواب در خواب

فروزاں طالعِ شب را شد اختر — جہاں را خسروی آمد سراسر
غم و وہم و الم بر داشت لشکر — در آمد ناگہاں ناموسِ اکبر
سبک رو تر ازیں طاؤسِ اخضر

بہر سو روشناں بودند گلریز — ہوا میداشت نکہت عطر آمیز
ادب داں پیک با طرزِ دلآویز — برو مالید پر کاے خواجہ برخیز
کہ امشب خوابت آمد دولت انگیز

علو را با قدومت خواہشے سخت — سرِ عرش است نعلین ترا تخت
بہ پیش اندازِ عالم را بیک لخت — بروں بر کشاں زیں خوابگہ رخت
تو بختِ عالمی بیدار بہ بخت

بدل ہست از تمنا در دم اینک — کہ بہرت طرقِ و اخواں گردم اینک
ولے سدرہ گو۔ جاں سپردم اینک — بپیچ راہ رخشت ۔ گردم اینک

براقے برق سیر آوردم اینک

بیکدم شش جہت را طے نمائے　　بود خود سرعت آنرا جاں فدائے
زہے تیز ہست ایں ادنےٰ ثنائے　　چندہ بر زمیں خوش بادپائے

پرندہ بر ہوا فرخ ہمائے

رسالت را چو طے گردید آئیں　　ز پیکِ حق بعالیجاہِ نوئیں
بحکم ذوق و شوق قلبِ حق بیں　　ازاں دولت را چوں خواجۂ دیں

خراماں شد بعزم خانۂ زیں

زہر سو نعرہا بود از زہا زہ　　کہ فارس بہ فرس بہ بدرقہ بہ
زمیں را دید نازاں چوں بہ سہ　　شد از سبوحیاں گردوں صدا دہ

کہ سبحان الذی اسریٰ بعبدہٖ

چہ گویم اقتدارِ شاہِ ابرار　　دو عالم زیرِ حکمش بندہ کردار
براقش گشت یکساعت چو رہوار　　زد از سم آں براقِ برق رفتار

زمکہ سکہ بر اقصےٰ درم وار

باقصےٰ چوں شہِ ہر دو سرا شد　　زہر ہر گوشہ شورِ مرحبا شد
چو ساماں نماز و اقتدا شد　　دراں مسجد امامِ انبیا شد

صفِ پیشینیاں را پیشوا شد

ادا کردہ نمازِ شکر آں شاہ　　شرفیاب انبیا گشتند دلخواہ
ہویدا شد ازیں او شد عزت و جاہ　　وزاں جا شد بریں فیروزہ خرگاہ

چو هاله حلقه زد پیرامنش ماه

به بالا راند چون جمازه را بیش — نهاده هر فلک سر در قدم پیش
چه گویم رفعت آن برترین کیش — چو شد بر چرخ اطلس عشرت اندیش
بپا اندازش افگند اطلس خویش

چو عزم وصل خاص الخاص میداشت — بجوی راه را یکلخت انباشت
تن ظاهر هم از اغیار انگاشت — بدست عرش تن چون خرقه بگذاشت
علم بر لامکان بے خرقه افراشت

چو از کون و مکان توسن دوانید — ورای شش جهت خود را رسانید
بساطے بے جهت در گسترانید — جهت را همره از شش در رهانید
مکاں را مرکب از تنگی جهانید

خود او مهمان و خود او میزبان نیز — من و تو گم شد آنجا این و آن نیز
برون از وهم گردید از گمان نیز — مکانے یافت خالی از مکان نیز
که تن محرم نبود آنجا و جان نیز

علوے شانش از اعلی فزون بود — برون از حلقه هاے کاف و نون بود
نه رائی غیر نه مرئی کنون بود — بدیده آنچه از دیدن برون بود
مپرس از ما کیفیت که چون بود

بفرط شوق یکدیگر ز اعزاز — بهم آمیختند چون سوز با ساز
نیاز و ناز را و فرشته باز — شنید آنگه کلامے نے با آواز

معانی در معانی راز با راز

نیارد توسنِ دانش دویدن
خرد را مرغ در ماند از پریدن

چہ یارا دیدۂ کس را بدیدن
زگفتن برتر ست آں و زشنیدن

زباں زیں گفتگو باید بریدن

شد از کون و مکاں او را بروں جائے
قدم زیں دائرہ گشتہ بروں سائے

زجامی نیست قاری را بروں رائے
منہ جامی ز حدِ خود بروں پائے

وزیں دریائے جاں فرسا بروں آئے

فروماندند ازاں وہم و گماں ہم
سخنداناں ز بہرش کم زابکم

کمالت اعتراف عجز دانم
دریں مشہد ز گویائی فرن دم

سخن را ختم کن واللہ اعلم

رباعیات

بودہ در سینۂ تنگ کارِ دلِ ما
از حد چو گزشت خار خارِ دلِ ما

قاری لاتقنطوا فراغے بخشید
شد رحم کفیلِ کار و بارِ دلِ ما

ایضاً

بے قدر تو بودہ بکنج خلوت،
جلوت دادند پس و ہندت رحمت

صفوت مرکوز بود بہرت قاری
الحق۔ برکت بود بپاسے حرکت

ایضاً

با بدرگِ بے حیا نکوئی آموخت — و اندر اصلاحِ ناکساں دل اندوخت

تخمے است بشورہ بوم کشتن قاری — یا شمع بہ پیشِ کورچشماں افروخت

ایضاً

گفتم او را کہ دیدہ و دل جایت ہست — شاد و آباد ایں و آں از پایت ہست،

گفتا از کفر ترس قاری لب بند — ما را پابند میکنی غلط رایت ہست

ایضاً

پروانہ ز رنج و غم چو آمود بسوخت — سوزے در جان و تن چو افزود بسوخت

ایں شمع چہ گرید از ندامت قاری — خود شعلہ اندر دلِ او بود بسوخت

ایضاً

با جاہِ تو عالم خس و خاشاک آمد — وصفت بیروں ز حدِ ادراک آمد

قاری چہ سراید کہ ثنایت از حق — لولاک لما خلقت الافلاک آمد

ایضاً

مجلس ز رنجِ یار ماتم باشد — باشد فردوس ار بہ ہمدم باشد

قاری با غیر یکے نفسے منشیں — چوں صحبتِ ناجنس جہنم باشد

ایضاً

حیف است کہ بر تو بیکجا سے میرد — از ہیچ یکے خبر نہ لطافت گیرد

قاری حیراں کہ از کہ جوید تو دوا — بر ہر کہ رود ظرف تہ بہ پذیرد

ایضاً

از ملکِ عدم باقلیمِ وجود / با بجبر چو آمد ست اے رب ودود
قاری دل و دیده از تو دانا بینا / خواہد کہ شناسد از زیانہا و زسود

ایضاً

ہمگین ز غمِ خویش حکایت ببرد / در رفے کسے کہ او کفایت ببرد
از غیر بہ پیشِ تو بنالد قاری / وز تو تو بگو کجا شکایت ببرد

ایضاً

کوه و ارض و سما و مہر انور / گیرم کہ نمایند عظیم و اکبر
للہ نظر بہ ملکِ معنی قاری / کانجا از ذرّہ ہم بوند ایں کمتر

ایضاً

گویند حیات راضمان ست نفس / وز حملۂ مرگ پاسبان ست نفس
ایمن مشو از کشاکشِ آں قاری / ارّہ پے قطعِ نخلِ جان ست نفس

ایضاً

بیکار زنی دم ز جوانمردیِ خویش / از قول نمائی یکساں مردیِ خویش
مردی بہ دو دست پائے باشد قاری / بیصرفہ بیار بر زباں مردیِ خویش

ایضاً

قاری گیرم رسید دنیا بہ بلوغ / گشتہ بزباں ز بیش بیش فروغ

اما چو نقاب از رخش بگیرم — در کسوتِ راستی دروغ است دروغ

ایضاً

در خرچ نظر بدخل امریست لطیف — قاری از وی عدول کاریست سخیف
در صیف به برشکال از حزم نگاه — انسان نکند کم است از مورِ ضعیف

ایضاً

روزی ز نگاپوند هد چون آفاق — آید دلِ جویان ترا از بس شاق
قاری سوی عنکبوت یک نگاهی کن فضل — داوست بزوری پروبالی رزاق

ایضاً

پاک آمدی و بنزه نمودت ناپاک — از آبِ ندامت چو زرخ شوی خاک
تو بندهٔ خواجهٔ کریمی قاری — هرگز نگزاردت حزین و غمناک

ایضاً

یک تن شاداں کہ او چنین ستا یدل — دیگر نازاں کہ او ہمین ستا یدل
پردہ چو ز پیشِ راز در پس افتاد — قاری گوید نہ آن نہ این ستا یدل

ایضاً

میداشتم از سر حقیقت چہ سوال — داوند جوابِ من پس از چندین سال
قاری از قال حال را می جوئی — ہیہات محال ست محال ست محال

ایضاً

قاری از دیر باز بود ست خیال — جو یم ز کجا مال و زر حسنِ مآل

حیف ست نحیط خودم غفلت حیف — کان گنج نہادہ اند زیرِ اعمال

ایضاً

گے تیرِ سخن رسد بر آماجِ قبول — سامع از تیر گوئیت گشت ملول
قاری بہوائے تند و سخت ست بلے — سوئے ہدف تیر فگندن ز دہول

ایضاً

واعظ بہ تعلی کہ ز مستی دورم — مستی لیست ست و من ز لیتی دورم
قولِ قاری مست گوئید بدو — مستی کردہ ز خود بہ مستی دورم

ایضاً

شد شمع چو بر غریب پروانہ گرم — گلگیر گرفت تنگ و سر گردش نرم
قاری او یافت چوں سزای ستمش — سوزد بر حالِ خویش و گرید از شرم

ایضاً

اے آنکہ تو نیک میشناسی حالم — زارم شدہ تن شکستہ گشتہ بالم
توفیق رفیقِ حالِ قاری گرداں — ہستی ہر گونہ کار سازِ عالم

ایضاً

جان چیست کہ از یار دریغش دارم — دل چیست کہ آنرا نہ بدو بسپارم
قاری ہر انچہ ہست در ہر دو جہاں — یا ہم پیشش نہم حقیر انگارم

ایضاً

آنم کہ بدیگرے نگہے رو نکنم — زنہار بایں و آں شدن خو نکنم

قاری از بہر ماست کافی چو یکے   کس را دہجوے خویش جزا و بکنم

ایضاً

آمد بجہاں چو عشق را درد و الم   آنرا جستند بودہ اندر عالم
شد کوہ و زمین و چرخ لرزاں قاری   بے فکرت و خوف پیش آمد آدم

ایضاً

قاری آمد یکے بہ ملکِ وراں   شد صاحبِ تاج و تخت و باغ و ایواں
او رفت و دیگرے بہ پرداخت ہمہ   ایں ہم زو و لے و لے بیاس و حرماں

ایضاً

میکن میکن ہر آنچہ شاید میکن   از دست و زباں ہر آنچہ آید میکن
قاری بے شرط نیست قولم بشنو   با نام تو ہر چہ نیک باید میکن

ایضاً

قاری چہ تواں کرد بدشمن میداں   دفعش چو توانی نکنی دیر دراں
ور قوتِ دفعِ آں نیابی حالی   کن صبر کہ نیر و دہد ت وستِ زماں

ایضاً

اے جور پسند شاہ اے تنگ ستاں   دانم کہ عنانِ ما بتو داد جہاں
باز آ باز آ بشنو ز قاری باز آ   ضحاک برفت و ماند لعنت بر آں

ایضاً

ایں قامتِ راست ایں جمالِ دلجو   ایں پوشش نیک ایں طعامِ خوشبو

قاری لاریب داستانند یک یک ماند بکسے چو ہست نام نیکو

ایضاً

داند آں کس کہ صاحب الرائے شد سمع و بصرش عطا ز مولائے شد
بیند شنود خطائے قاری پوشد در دیدہ و گوش پردہ زیبائے شد

ایضاً

اے آنکہ نداشت قدر پاکت مایہ قاری داند کہ ہست روشن آیہ
کانرا کردند بہر خلقِ کونین در روزِ ازل اصلِ اصولِ مایہ

ایضاً

یارب نفسے شرارہ بارش دردہ یارب جگرے بغم سپارش دردہ
خیزد قاری چو با غم از کنجِ لحد دستش در دستِ غمگسارش دردہ

ایضاً

پیرے کہ ہزار سال در پس کردہ جسمش کہ چو کوہ بود غم خس کردہ
قاری چہ عجب ہنوز او تشنہ زیست از آبِ حیات کیست کو بس کردہ

ایضاً

زاہد نہ بدیہا کہ تبسرا کردہ با خوبیِ خود مگر تولا کردہ
قاری او عفو را چہ داند کہ کنند ناکردہ چو کردہ کردہ چوں ناکردہ

ایضاً

سر را بسرِ فلک اگر سود کسے تا عمر بجمعِ مال اگر بود کسے

قاری آنرا خبر نہ وودی برساں   درسایۂ خویشتن نیا سود کسے

ایضاً

داوند ووویدہ وودوگوشت قاری   کردند ترا زبانِ یکتا جاری
یعنی کہ دو بنگر و دو بشنو یک گوے   تا نقصِ کمالِ تو نگردد طاری

ایضاً

گر عالمِ نیستی و ہستی باشی   در واقفِ ہر بلند و پستی باشی
قاری بجہے ترا نہ سنجد ادراک   باشی ہمہ تا ز ارہستی باشی

ایضاً

گلہا بینی کہ یا سمنہا بینی   ہر رنگ کہ در صحنِ چمنہا بینی
با دیدۂ ژرف بیں چو بینی قاری   در جملہ ز یک رنگ رسنہا بینی

ایضاً

تا کے تا کے بسینہ سوزت تا کے   خارِ غم و رنج دیدہ دوزت تا کے
قاری خوش باش در جہانِ گزراں   شبہائے تو باشند کہ روزت تا کے

ایضاً

قاری بتم ایں فغان و شورت تا کے   در نالۂ رنج و درد زورت تا کے
کن صبر کہ راحت ست ورنہ باجبر   دوزد لبہائے تو نہ گورت تا کے

ایضاً

از یار بغیر ضعفت نالی نکنی   بر عتبۂ غیر جبہہ مالی نکنی

قاری یا رب عظیم ہست کریم　　از غیر طلب خجستہ حالی نکنی

دوبیتی

طفل باشد کہ نوجواں آید　　نوجواں تا بہ پیری افزاید
قاری پیر را چہ ماند جز ایں　　کہ بگور آید و بیاساید

ایضاً

بطفلاں چو طفل و بہ پیراں چو پیر　　شوی با جواناں جوانی پذیر
ہمیں خوشدلی راست قاری سبیل　　وگرنہ طرف باش و عزلت گزیر

المقطعات

حرامش بود خلعتِ خسروی — که عاری ز حسنِ جهانبانی است
رعیت رمه، چون راعی است شاه — چو گرگی نماید زشبانی است
فراوانی لشکر و ملک و مال — گر اوراست باشد همه فانی است
بخلق از نکوئی چو نام آورست — چه زیبا چه پاینده سلطانی است
بقاری بگویند ابنائے دهر — خروشیدنِ تو زنادانی است

مگر نزد شان شاه را بر فقیر
بهر حال جابر ستم رانی است

دفع دشمن اگر توانی کن — که درا همال صد ضرر پیداست
ور ترا نیست قوت قاری — در ستیزه مپا که بس بیجاست
هان بامید باش و دل خوش دار — گر ترا بهرهٔ ز عقلِ رساست
داده است آنکه زور امروزش — هم دهد با تو آنکه در فرداست

وانگهے آنچه میتوانی کن
عکسِ آں زینهار ناید راست

ای غافلِ مست زمانه گذران ست — بکشاے دو دیده که پس و پیش جهان ست
امروز سری را که عنان ست بدست — دانی که فروهشتهٔ دستِ دگران ست
فردا بستانند ز تو بهرِ دگر هم — کین شیوهٔ دیرینهٔ دورانِ زمان ست

للّٰہ چناں کوش کہ گویند پس از تو   از رفتنِ تو کارِ جہاں رو بزیان ست

قاری نہ صلہ از کسے جوید نہ زکس داد   اندرز نکو گوید و لعنت بزبان ست

شاہے کہ رعایت برعیت ننماید   ایں گلہ و آں گرگِ ستمگر نہ شبان ست

آنکس کہ ترا راہ سوئے جور نماید   میداں کہ لئیم ست و ترا دشمنِ جان ست

گنجِ تو کند آنکہ پُر از تنگ ستانی   مارے است کہ زہرش بتنِ ملک رسان ست

یکروز بود آنکہ برآید ز تظلّم   آں شور کہ در پردۂ دلہای طپان ست

ہم نالہ و ہم آہ جلو ریز بآن شور   آیند سوئے رب کہ نگہدارِ جہان ست

رب راست خصیصہ بستدیدہ دردہا   با حملہ کہ آں سخت ترین ست و گران ست

دانی کہ زبہرِ چہ شود حکمِ عدالت   گر عقل بود داں کہ نہان نیست عیان ست

ق

ہر انچہ کہ با تست ز تو باز ستانند   شاں بر تو گمارد کہ ز شاں شور و فغان ست

تو زار شوی نام تو ہموارہ بود خوار
کز بہرِ ستم پیشہ ہمیں رسم روان ست

نالۂ دل

بحضورِ اکرم صلعم بزمانِ جنگِ یونان بپامردیِ دیگران با ترکان

اے خاصۂ خاصانِ رسل وقتِ دعا ہست / بر امتت از ہر طرفے تیرِ بلا ہست

بیچارہ شدستیم ز تو چارہ بخواہیم / یورش بسرِ ما ز اہالی بجفا ہست

جا ہائے مبارک کہ بیا خدمتِ آن بود / حیف ست کہ اینک بدر از قبضۂ ما ہست

بر ما ہمیں جرم کہ ما ایم مسلمان / وانند ستمگار کہ ہر ظلم روا ہست

در بستن و در کشتن و در کردنِ ویران / بر ما ستمِ خصم چہ گوئیم چہا ہست

جد و جہدِ شان شدہ این نیز کہ زنہار / عالم نشناسد کہ ز ما آہ و بکا ہست

برعکس تراشند خبر تا ہمہ دانند / ز اسلام و ز مسلم دلِ ایشان بصفا ہست

حالانکہ بر آنند کہ اسلام نماند / کان ہست خور و مذہبِ شان ہیچ بہا ہست

یارانہ شمار است کہ با جبر تباید / تا تابشِ مہر است شمارخ بجفا ہست

ہے جہل ندانند کہ مفقودیِ اسلام / در خواستن از خامِ خیالِ جہلا ہست

اسلام بعالم بہمہ حال بماند / کین ناسخِ ادیانِ دگر ہست و بجا ہست

گر این رود از دہر بجایش کہ نشیند / ور بندہ دگر را ز خدائے دو سرا ہست

ہان ظلم بما ہرچہ توانند برانند / غم نیست سوئے ما چو تو ہستی و خدا ہست

خیزی بقیامت برہانیدنِ مایان / برخیز کہ ہم ست کنون حشر بپا ہست

ور خواہ خدا را ز خدا امتِ خود را / زان سان کہ خبر از سلفِ پاک مرا ہست

گر تو پیر کاہے و کفِ خاک چہ کرد — اللّٰہ ہمہ حال ز تو زلہ ربا ہست
ایں وقت ہماں زور بدست و دلِ ما دہ — کاں با تو ز حق از پئے ما روح فزا ہست
ورنہ ز جہاں رخت بہ بندیم سبکسار — کافت بہ چپ و راست و در روئے قفا ہست
آگاہ خدا داند و تو دانی و اسلام — دانیم ہر سہ کہ دوام است و بقا ہست

قاری دلِ خود را مشکن دار قوی دل
تا دم بہ تنِ باد و امید و رجا ہست

رحم بر رفتگانِ حق آگاہ — کہ رعیت نواز شاں بودند
گر بپائے کسے خلید ے خار — دردمندش بدل بجاں بودند
گلہ ہائے رعیت خود را — چہ رعات و چہ مہرباں بودند
ہمہ ہا زیرِ سایۂ ایشاں — چہ خنک دل چہ شادماں بودند
حیف باشد کہ گرگ بہ نشیند — بر فرازیکہ آں شباں بودند
گلہ ہا ہمچناں بیاد روند — شاد و آباد و کامراں بودند
قاری اندر زنیک می گوید — ہمچو آنانکہ نکتہ داں بودند

افسری ہر کہ یابد از تقدیر
گو زید ہمچو نیکواں بودند

حسوداں شور بختانِ لئیم اند — کہ از سر سبز بختاں دل دونیم اند
یکے از شور بختیہائے خود زار — دگر از رشکِ خوش وقتاں سقیم اند
نہ شاں راحت ز اول وار سیدن — نہ صبر از دیگرے کز بس قدیم اند
دعا کن در حق شاں قاری از حق — کہ از تیمارِ شاں حیراں حکیم اند

مانی اگرچو نوح بعالم ہزار سال — آخر بقبضۂ ملک الموت جاں بود
ہاں نامِ نیک ہست بعالم اگر ز تو — میری کجا کہ زندگیِ جاوداں بود
اندر زِ نیک قابلِ اہلِ قبول ہست — قاری بغیر قابلِ آں رائگاں بود
با شاہِ خویش گو کہ بیا یدبسوئے ما — از جادۂ کہ پا زدۂ راستاں بود

تا سر نہیم بر سرِ بالیش بصد خلوص
از حقِ زبیرِ ما و پئے اواماں بود

چو فرزنداں چہ دیگر وارثانت — ترا در گور کردہ باز مانند
چہارم یا سوم رسماً و شرماً — بساطِ فاتحہ در گسترانند
سپس رنج و غمِ تو از دلِ خویش — بحکمِ خوشدلی زودی برانند
روی از یاد ہم در چند روزے — کہ ایشاں سمتے دیگرہ روانند
سوئے گورت گزر باشد چو ناگاہ — رواروخشک الحمدے بخوانند
ترا امید کز مالِ تو بہرت — بگرسنگان طعامے در رسانند
ز کہنہ جامۂ تو از پئے تو — غریباں را ز عریانی رہانند
مدار امید و خود از بہرِ خود کن — پس از تو وارثانت کے تو انند

ز قاری گوش باید کردن ایں پند
کسانے را کہ سر سبزِ زمانند

گفتۂ نیک ہم ز بدنفساں — قاریا کم قبول کس آید
کردۂ نیک مردِ دوختہ لب — پئے اصلاحِ حال بس آید

قارؔی ز دوستانِ زمانه بهوش باش | تا با تو یار بهر زر نقد ست یار اند
وقتِ تهی ازاں چو خیال آورند شاں | بینی که مار اند و چپا زهر دار اند

عروسِ جهان را چه دامادی بسیست این | که هر روز داماد دیگر گزارد
یکے را بود در بر امروز خوش خوش | دگر را بفردا تنِ خود سپارد
همیں رسم رسمیِ آن است دیریں | نه الفت بآں نے بایں هیچ دارد
چه پرسند ازاں چیست این شیوهٔ تو | بگوید بنامرد جاں چوں فشارد
مگر عشوه و غمزه با مرد کامل | کند کایں بآں یک نظر برگمارد
ولیک این غلط هم نگاهے بسویش | نیارد۔ نیارد۔ نیارد نیارد

شود التفاتش کجا سوے قارؔی
که آنرا ز نامرد هم کم شمارد

نقش و نگارِ دهر بر آب کشیده گیر | رنگ خوشِ جهاں بهوائے پریده گیر
چوں دامنِ حیات بدستِ فناست بند | آنرا بناگزیر پیٔ این رمیده گیر
از ارّهٔ نفس که ترا در کشاکش است | نخلِ حیاتِ خود ز سر و بن بریده گیر
وین تار پیرهن نفس چو نگسل جان نزار را | از عنکبوتِ موت بهر دم تنیده گیر
بر رفتنِ کساں چه ترا شور ماتم است | خود را تو نیز در پیِ آنها دویده گیر
از دستِ برد چیره اجل در گو فنا | طفل و جوان و پیر همه را خریده گیر
آنرا که عمر و حیات گذشتنی | بگذشته بے حساب بسے سود دیده گیر
و آنرا که نقدِ عمر کنوں هست باخته | خمیازه اش بروز پسیں در چشیده گیر

هر آنچه هست بلبل و گل اندرین چمن　　آخر ز خاکِ آنهمه خارے دمیدہ گیر

قاریؔ تو این لآلیِ پندِ گران بہا

یابی اگر بجان ہمہ ارزان خریدہ گیر

غرّہ مشو بدولت و مال و منال و ملک　　کان نیست زآن تو بود از آن روزگار

چندے ترا بطورِ امانت سپردہ اند　　باہوش باش و حقِ امانت نگاہدار

دانی کہ چیست حقِ امانت بملک و مال　　دلجوئیِ رعیت و تیمارِ سوگوار

لابد بود کہ وا بستانند امانتش　　حیف است اگر باہلِ خیانت شوی شمار

اے سیہ بخت گوشِ نصیحت نیوش نہ

برگفتِ نیک قاریِ حق گوے و حق گزار

چو ہرزہ درا در سخن او فتند　　بجز د باش قاریؔ مگو زینہار

صفیرِ خوش آہنگِ طوطی چہ سود　　بلند آمدہ چون نہیقِ حمار

ڈھول است در گرد بادِ گرخت

نشانہ زدن بر امیدِ شکار

چہ کاؤس و خسرو چہ افراسیاب　　چہ دارا چہ اسکندرِ تاجدار

چہ سام و نریمان چہ رستم چہ گیو　　چہ سہراب و گستہم و اسفندیار

ز ایشان کسے را نشانے نماند　　برآوردہ دوران ز ہر کس دمار

تو اندر شمار چہ ہستی کہ سر　　برافرازی از کبر ہمشکلِ خار

در اندازدت دہر زیرِ زمین　　شوی پائمال ہمہ خوار و زار

نصیبے چو از ملک و مال آمدت　　مشو ہمچو شاہان غفلت شعار

ترا یا کسے را نباشد که مرگ چو آید دمے هم دهد زینهار
همیداں نه ملکت بماند نه تو شود آنچه پیشت شد از روزگار
بس جز و صورت نماند بتو به تحسین بود یا به نفرین شمار
خدارا چناں کوش و آنگونه باش که نامت بود در جہاں یادگار
بنامِ تو تحسین ز هر سو بود دعا هم ز حق تا شوی رستگار
چو قاری ز تحسین بجوئی مثال به نوشیرواں یک نظر برگمار

ز نفریں مثالے اگر بایدت
نگه کن بضحاک چوں هست خوار

بود حیف صد حیف بر جانِ ما که سلطانِ ما راست اینک غرور
بمن گفت آیم اگر سوے او کند لطف و احسان بحالم ضرور
برش چوں رسیدم نه پرسد ز من براں طرہ ایں هم که آمد نفور
مگر نفس امّارہ اش رخنه زد که خنّاس گرداند از حق صدور
نظامی صفت قاری از حق دعا بکن چوں شدی زیں بلا ناصبور

بلائے که باشم دراں ناصبور
ز من دور دار اے زبید و دور

میکنی جمع و می نهی گنجے می کشی رنجها برائے دگر
نے تو مانی نه گنج تو ماند لاجرم هر دو راست جای دگر

گر ترا بهره از خرد قاری است
خورد بخشا منج رائے دگر

اے کہ ہستی صاحبِ فضل و کمال　　گر نداری سیم و زر غمہا مکش
نو عروسِ ماہ پیکر دلنواز　　ہست بے زیور ہم او دلدار خوش

ناسزا را خواری اموال و حشم
فی المثل میداں کہ برابریش فش

رخت آرا رخت آرا قافلہ یا　　شد بلند از کارواں بانگِ رحیل
شب گزشت و صبحِ رحلت بر دمید　　دور منزل زاد میداری قلیل
رہزناں ہر ہر قدم اندر کمیں　　بے سپر با نیکوانِ جلیل

نا شنیدستی کہ دانا گفتہ اند
درگزیں اول رفیق آنگہ سبیل

دریں محنت سرائے فانی از　　مدہ بر آشنائیِ کسے جاں
ریائی یا فدائی زین دو صورت　　بروں ہرگز کجا آیند یاراں

زاول جانِ صافی در عذاب ست
ز ثانی قہر باشد بر تو ہجراں

بر گفتگوئے ہرزہ چہ قاری نگہ کنی　　باشد چو پائے لنگ قیام و قعودِ آں
یا ہمچو جامہ کہ در و صد ہزار رنگ　　وز تارِ عنکبوت بود تار و پودِ آں

حیفے بود بہرزہ درا کاں سخن نمود
اندر جہانِ فہم چہ نام و نمودِ آں

اے کہ بر بیوہ زنے رحم نداری ہشدار　　کہ دلِ سوختہ اش تا نکشد نالہ و آہ
آں خدنگے است کہ آید بہ نشانہ زودی　　روز روشن شود الحال بچشمِ تو سیاہ

حیف انداختہ اش دست فلک در چہ غم	قاری انداز رسن گیر و بروں کش از چاہ
تا چو تو بگزری و ہم بگزاری بیوہ
دیگراں ہم نہ پسندند پیش حال تباہ

ہزار و صد و سیزدہ سال رستم	بعالم بماند و چہ کار کردہ
بدیو سفید و بگردان چیرہ	بفوج مخالف چہ یلغار کردہ
نہ ترسیدہ از کس نہ پس پا شدہ از کس	یکے را دو کردہ دو را چار کردہ
چو تیر از کمان قضا سویش آمد	نشاندش بچاہ دغا زار کردہ
زرہ شد سپر از پے او نہ جوشن	ہمہ را شکست و چپاں خوار کردہ
ز مغرور بر خویش نازان و سرکش	قضا گرچہ تا ایں زماں عار کردہ
بدو کن خبر قاری آید بیاید
چو مامورش آں ذات جبار کردہ

چو کارت دہند آنچناں کردہ باش	کہ در عزلتت بد نگوید کسے
نکوئی بہر حال قاری بہ است
کہ بے وجہ غیبت بجوید کسے

خود رفتن زمانہ و ہر چند ہر زماں	با بہرہ مند دولت بیدار بخردی
لابد زنند دست بمالت چنانکہ تو	در آمدی و دست بمال دگر زدی
قاری اگر خوری و خورانی باہل آں
نیکی دریں بدان و بخشش بداں بدی

اے آنکہ ناز داری بر حسن صورت خود	معنی چو نیست در تو بد از دواب ہستی

یا ہمچو نقش بوار از رنگ و روغن خوش ــــ حیرت فزائے چشم ہر شیخ و شاب ہستی
یا آب آدمیت شد سوختہ بگردت ــــ واندر دو دیدۂ ما شکلِ سراب ہستی

ہاں آبروئے معنی در گوہرت چو قاری است
از بہرِ گوششِ عالم دُرِ خوشاب ہستی

حفاظت بچگاں را بالیقیں بخشد توانائی ــــ دہد حق اولیائے بچہ را توفیقِ شنوائی
بداں اے آنکہ حق داد است در آغوشِ تو بچہ ــــ حفاظت بہرِ او واجب بود با حزم و دانائی
حفاظت را دو قسم آمد یکے روحی دگر جسمی ــــ ایں از بہر او ہستی خیانت ہست رسوائی
خیانت اندریں باب آنچہ باشد با تو میگویم ــــ چو گوشے حق نیوشے آوری و گوش فرمائی
نداری در صیانت جسمِ او از گرمی و سردی ــــ اگر رنجور شد سازی مداوایش تو خود رائی
شود مزمن چو بیماریش ناری رخ سوئے حاذق ــــ ہم انگہ کجروی ورزی بہ بہتانِ فلاں آئی
ز قسمت یہ اگر او شد کنی برائے خود نازے ــــ دگر شد تو عدیگر بر قضا یک جرم افزائی
چو گردد در خورِ تعلیم و تربیت نسازی حیف ــــ دگر چند او شود در کوچۂ ناپاک ہرجائی
گزاری ہمایش بیکار سازی زندگیش را ــــ ز تعلیم و ز تربیت دلِ او را نہ آرائی
چہ مایہ ایں خیانت در امانت ہست ای غافل ــــ چہ گوئی و چہ عذر آری چو پرسد از تو دارائی
امانت دار را واجب کہ حالِ خویش آراید ــــ کہ بچہ خود کند با صورتش ہر گونہ ہمتائی
چو راہِ راست باشد در نگاہش کے شود کج راہ ــــ پس تعلیم و تربیت دہد صد درجہ بینائی
نیاید نزدِ او رنجوری جسمی و ہم روحی ــــ بہر میدانِ صعب آید از و نیروئے برنائی
نباشد ہیچ حاجت کان نہ ہد زحمت بجانِ او ــــ ہمہ نعمائے عالم بہرِ او آید بہ یکتائی
دعا کن قاری از بہرِ یتیم بیکس و مسکیں ــــ کہ رب العالمیں بہرش فرستد یار و شیدائی

حفاظت سے مراد بچہ کو برائیوں سے بچانا ہے

ترکیب بند در زار نالی از اسلام خود

یاد اے اسلام با ہم آشنا بودیم ما — ہم صفیر و ہم خیال و ہم نوا بودیم ما
نے زما شکوہ ترا و نے ز تو ما را گلہ — پاک و صاف از ہر جہت در ہر ادا بودیم ما
جز نظر مارا بر دیت جز ترا بر ما کرم — در خیالِ دیگرے ایجاں کجا بودیم ما
تو بما مشغول می بودی بصد ناز و ادا — با ہزاراں جاں و ہی محوِ لقا بودیم ما
نے نے از ایں ہر چہ گفتم آمدہ پیدا دوئی — کے با تو نے ہم گہے از ہم جدا بودیم ما

حیف صد حیف است کاینک تو جدا و ما جدا
بخت را سازم گلہ یا شکوۂ جورِ سما

رنج زما پوشیدی و گشتی زما از جاں نفور — رو کنیم از سوے تو آواز خیزد دور دور
نے ہمہ ما را بسویت نے خیالِ ما ترا — رنج و غم اندر دلِ ما شد مکیں جاے سرور
نیک میدانیم کایں از شامتِ اعمالِ ماست — تو ہماں ہستی و از ما ہست سر تا سر قصور
تحفۂ دنیا چو بازاری زناں دل را فریفت — تا شدستیم اینچنیں بے راہ رو ہم بے شعور
پردہ ہا بر چشمِ ما افتاد و نابینا شدیم — چارۂ اینک از تو میخواہیم اے ربِ غفور

کار سازا از برائے رحمۃ للعالمیں
کوریِ ما دور فرما باز بنما راہِ دیں

ورنہ از ما اینجہاں را نام باشد نے نشاں — جاے ما جز قعرِ گمنامی نباشد در جہاں

گرچه از مقصودِ ما هیچ نقصانِ تو نیست — آنی انچه بوده مافی همان سان یکسان

ذاتِ تو آمد قدیم و هم صفاتِ تو قدیم — هر که فانی هست باشد یا نباشد چیست آن

ملکتِ دایم بود هم سطوتت قایم بود — صد هزاران نقشها گر محو سازد آسمان

لیک وعده کردهٔ و وعدهٔ تو هست است — کامت محبوبِ تو یابد ز تو امن و امان

وقت آن این است جوشے از بحرِ رحمت
پاک گردد جامهٔ دل تا ز رجسِ معصیت

در دلِ ما جوشِ اسلام آنچنان گر دگر بود — مال و جان فرزند و زن را دل نپندارد عمود

نے بجز از دین زکس ما را بود پاکے نه بیم — نے جزا و از کس بجوئیم التفاتِ حکم و جود

سود و نقصان ما نشد امید و بیم را هرگز بود — ناید از دنیا خیالے نے ز نقصانے نے ز سود

ار بود تنگ دو زما سویش بود در هر زمان — سوے دیگر رخ نباشد یا قیام و یا قعود

رنگِ عالم گر دو از ما هیچ نقشِ و لیس — هر سرے آید فرو و اندر رکوع اندر سجود

چار دانگِ دهر پُر گردد ز طبل و کوسِ ما
سرورانِ دهر خیزند از پئے پابوسِ ما

حکمت و آئینِ ما بند و جهان سر تا بسر — از کتاب و از حدیث و از مقولاتِ سیر

عُجب و غبطه در سرے و اندر دلے ناید کسے — از تواضع و ز صفاے دل شود شانے دگر

نے کسان را دست خیزد بر جهان از بهرِ ما — نے جهان را بر کسان جوئے ز نفرت یا حذر

کهتر و مهتر بوند احباب با هم آنچنان — تیرے آید گر سوے یک دیگرے گردد سپر

جز بحکمِ حق سلوکِ ما نباید با کسے — دوست دشمن را نه بیجا نفع از ما یا ضرر

گر بود فضل از تو بر ما آنچه گفتم آن بود — ورنه قاری نیست کافر این چه کم احسان بود

باز دل خواہد شفیع آرہم پیشت اے کریم — سیدِ خود را کہ آمد صاحبِ خلقِ عظیم
نامدو ناید چو او از بہرِ اصلاحِ جہاں — تا شدہ از روزِ اول ہمچو او دانا حکیم
جہل عالمگیر بودہ بود ہر سو شور و شر — آمد او تعلیمِ حکمت داد شد عالم سلیم
دادہ بود یش چہ نسخہ کال پئے ہر رنج و درد — بود در ہر رنج و غمہا ہم فراجِ ہر سقیم
حیف آں نسخہ ز دستِ ما د بور سہو برد — شد ز ضربِ طعنِ سفلاکاں قلوبِ ما دو نیم

از طفیلِ آں شفیعے آں حکیمے آں شفیق
دہ بیاد آں نسخہ ما را باز اے نعم الرفیق

تا ازاں سازیم چارہ بخشد آں ما را شفا — چاق گردیم و شود بر طرف ہر رنج و عنا
یک جہانے چوں سپس باشد حریفِ ما چہ باک — از شعاعِ تیزِ مہرِ قلبِ ما گردد ہبا
نے ہراسے در دلِ ما آید از تیر و تفنگ — نے بود پروا ز انبوہِ جوانانِ وغا
ریزد ار از چرخ یا خیزد بلاہا از زمیں — نامِ حق گیریم و گردانیم پس پا ہر بلا
گر ز روئے حق کسے آید سرِ دل بر قدم — در خلافِ حق بود خاکش بدہن دیدہ ہا

خود چو پرسی من یجیب المضطر از ما اے مجیب
از تو کشفِ سو چرا جوید نہ قاری غریب

ترکیب بند بطرزِ واسوخت

گفتم صبا اگر گزری سوئے کوئے یار — اول بپاشِ من سر بنہ از روئے انکسار
باز ایستادہ از منِ مہجور شو نثار — آنگاہ گو کہ اے شہِ نازش با قتدار
قاری کہ بندہ ہست بہ رنجِ عظیم ہست — از روئے ہر آنچہ گوئیم ازاں ہم سقیم ہست

از فرطِ انبساط کہ گل بود پیش ازیں — غم آنچناں فشرد کہ گردید یاسمیں
در غم رسانیش ز فلک پست تر زمیں — رنج و غم و الم بہ پیشش ہموارہ در کمیں

نے زندگی بسر شودش نے ز غم فراغ
از سوزشِ درون شدہ اش سینہ داغ داغ

خوش لہجہ بلبلے ز گلستانِ خرمی — بودست وقفِ نغمۂ او گوشِ گازمی
ایدوں نماند در تنش از خونِ دل نمی — بدتر ز خار خوار شمارندش آدمی

از ششِ ہیبتِ خزانِ قضا سوئے او بتاخت
دانم کہ جانِ زار بلب آمدہ بباخت

بر وے نگاہ بود ترا از کرم مدام — میداشتی رواش بہ خویشتن مقام
اے وائے چوں بدر شدہ از زمرۂ غلام — بیزار میشوی شنوی از کسش چو نام

در رسمِ بندہ پروری ایں شیوہ کے رواست
عفو از تو چوں بدار بہ سرش تہمتِ خطاست

گفتا صبا کہ اے ز غم و رنج ناتواں — گیرم کہ از ہجومِ الم آمدی بجاں
نے تابِ دم کشیدن و نے طاقتِ فغاں — مفرست قاصدے بجنابش ز دستاں

نازک دماغ ہست و زبس بے نیاز ہست
امیدوار باش کہ خود کارساز ہست

از گفتہ اش تپاکِ درون و براہ شد — صبر و سکون رفیقِ دلم چند گاہ شد
چوں ہفتے ماہ روز و ہفتے سال ماہ شد — با زخم بلب فغان و بدل شورِ آہ شد
گاہے خواجہ زود بہ خبرم گیر از کرم — ورنہ دمے نماند کہ امید آں طرف برم

دانم که جز درِ تو درے نیست در جہاں — یابی دگر چگونه نمائی دگر چساں
ہاں مالکی بخواں بدرت یا ز در براں — از اختیارِ بندہ بروں است ایں ہم آں
خود را بدستِ لطفِ تو دادم تواں بکن
آقا کند ہر آنچه که با بندہ کہن

مرثیه

از جانِ دوست تر عزیز مولوی محمد عمر سرلوی که در ماہ ذیقعدہ ۱۳۴۴ھ وصالش گردید

اے محمد عمر کجا رفتی، — بے محمد علی چسا رفتی
بستہ بودیم عہدِ یکجائی — از چہ بگذاشتہ مرا رفتی
چہ ترا وقت داد افتادہ — سر زدی و برہنہ پا رفتی
حالتِ ما نظر نکردی حیف — چشم بر دوختہ زما رفتی

تیرِ حیرت از کہ جویم ہائے
چوں ندانم کجا گرفتی جائے

بود از تو مرا جہاں روشن — داشتم از تو چشمِ جاں روشن
گہ گہے جلوہا چو یافتمے — دل و جانم شدے ازاں روشن
اینک از شعلہ ہائے رنج و محن — شد ز چشمم ہم آسماں روشن
یک تو بودی که تابِ گوہرِ تو — داشتے بود دودماں روشن
تیرگیہا ز رفتنت پیدا است — کوہِ غمہا فتادہ بر سرِ ماست

اے با انسانیت کہ بودی طاق — داشتی خوشدلی و نیک مذاق
با کہ دل بندم از کہ جویم ربط — چون تو کس نیست در جہان وفاق
خوش گذشتی ازیں سرائے محن — در دل ما سپردہ داغ فراق
شرح غم چون کنم کہ نتوانم — دادنش در فزود صد اوراق

اینچنیں خفتنت نمی بایست
دل ما سفتنت نمی بایست

نیست یارا شکیب تا مانم — نے ز جایت خبر کہ تا رانم
روز و شب از سنان تیغ فراق — دمبدم خون ز دیدہ افشانم
این فشار غم و الم تا کے — دیدہ باید کہ نیست در جانم
غرق دریائے فکر و غم گردون — تا چہ سازم کمال حیرانم

خود خبر گیرم ز لطف اگر
ہاں ز تقصیر الم برآرم سر

بے شکے بر امید مالک دیں — رہ سپردی بسوئے خلد بریں
بر فرازش نبود چون راہے — راہ برداشتی بہ زیر زمیں
بالیقیں یافتی ز مقصد کام — عیش و راحت شدہ ترا بالیں
و ز پئے ما کہ ماندہ ایم بہجر — خاست از ہر طرف بجان حزیں

آتش فرقت سراپا سوز
تیر ہجراں بہ نوک غم دلدوز

من چہ گویم کہ رشتے خود نالے — دور از دور ساختی چون جالے

نے ترا رخ کہ سوئے ما آئی — نے مرا تاب تا کشایم پاے

کاش اینک بتو عیاں گشتے — تا چہا خستہ ام بہجرت وائے

با صد امیدہاے بہروزی — با تو میگویم اے بہشت آرائے

کن زبانک شفاعتم کہ روم

در رہِ تو بری ز فکر شوم

از برائے خدا مرا اے جاں — زود خواہ از عنایتِ رحماں

تا بہ بزمِ تو در رسم از سر — در شکستہ زپا سپر ہجراں

با ہم آنجا بسر بریم بہ لطف — دور انداختہ غمِ دوراں

ورنہ ایں رنج و دردِ ہجراں را — نیست جز وصل در جہاں درماں

سالِ وصلت ہجری اگر پرسم

خون ز چشم کبسد ہمی ریزم

۱۳۴۴ھ

مثنوی

در انتباهِ سلطان

اگر شاه خسپد بآرام و ناز　　شود بر رعایا شبِ غم دراز

چو داوند فرصت ز فرمان وهی　　مکن دل ز زورِ ضعیفان تهی

مپیچ ای زبردست با زیردست　　که بالای دستِ تو هم دست هست

ترا زورمندی اگر داده اند　　پیِ دیگران نیز بنهاده اند

حذر کن ز جور و جفا پیشگی　　بد انجا می آرد بد اندیشگی

زمانه بهر حال خواهد گذشت　　گهی بر کسی نایدش بازگشت

رهی رو که هموار و هم راست است　　که در کجروی فتنه برخاست است

ترا لطفِ حق ساخت چون تاجدار　　ز قاریِ حق گوی این یاد دار

زهی آنکه سوزد دلش بهرِ خلق　　نه تنها رود لقمه اش زیرِ حلق

خنک آنکه نامِ نکو پرورد

تباه آنکه ماند ازو نامِ بد

دیگر ـ در نکوئی با نااهلان

نااهل را حقِ نکوئی اگرچه نیست　　نیکی باو هم ست ترا سازگار زیست

گر بیّنه بجوئی ز قاری بگوش نه　　جوید چو دیگرے ز تو آنرا بگوش ده

سگ را اگر کلوخ زنی خصمِ جاں شود — ور استخواں دہیش پس تو بجاں دود
سگ چیست شیر اگر زتو مالد زباں بناں — باشد نثار بر قدمت یا ہزار جاں

بر شیر و سگ چہ حصر کہ فولادِ تیز و گرم
زر بر سرش اگر نہی بے شکے ہست نرم

دیگر در نکوہشِ عالمانِ بے عمل

عالم کہ بے عمل بود او حق شناس نیست — دیں را ستوں مگوش کہ محکم اساس نیست
نیکوش ہیں کہ داغِ رخِ شانِ ملت است — از گوہرش زغیر بکا طعنِ ذلت است
گویند ہست عالم اگر قوم را چنیں — آں قوم را چہ حق کہ سرافراز داز زمیں
قارونِ زجاہلاں بتود بہر ما ضرر — چنداں کز عالمانِ نکوہیدہ سیر

اے کارساز ساز حسن طورِ عالماں
تا طعنہ ہا نزند غورِ ظالماں

دیگر در حالات جنگِ یونان بپامردیٔ اتحادیان با ترکان و فتح ترکان و

داد مردیٔ اوں مصطفٰے کمال پاشا۔ تاریخی نامش ہست

(مثنوی فراغ کمال)

سنہ ۱۹۲۲

مہا زور مندی مکن بر کہاں — کہ بر یک نمط می نماند جہاں
کسے کو ترا زور داوہ کنوں — بیک زیر دستاں ہمون ست ہموں

پسندش نباشد جفائے کسے   بہ نزدش بود کوہ کم از خسے
چو بردارد از رہگزر دود را   خورد پشہ مغز نمرود را
چو در لشکرِ دشمن آرد رحیل   بمرغاں کشد فیل و اصحابِ فیل
بہ کبر آنکہ گردن فراز دبہ دہر   خورد از قضا سیلیِ جبر و قہر
نہ کس را بود حق کہ گیرد بزور   ز عاجز بزیر دعا ہا و شور
از و ناتواں را توانا بود   بہ بیچارگاں زوا ما نہا بود
چو باور نباشد کشا دید ہا   بنا امید بخشید امید ہا
بہر ہر طرف بود آواز ہا   نماندہ بہ ترکاں کنوں سازہا
گسست سست ہر تار آنہا زبن   بہ بہبودیِ شاں خیالے مکن
زیکسو تکبر زیکسو دعا   رسیدند در حضرتِ کبریا
تکبر شدہ رد دعا شد قبول   کہ حق عاجزاں را ندارد ملول
ز حیرت جہانے است مبہوت ہیں   کہ بر آسماں چیرہ گشتہ زمیں
زہے مصطفیٰ را سمی مصطفیٰ   کمال از خدا یافت الحق بجا
بہ نیروے حق بازواں را کشاد   بہر ہر نمط دادِ مردی بداد
زیوناں بر آورد یکسر دمار   معینش بفتح و ارش گشت خوار
معیں را ہمہ صاحبانِ وداد   بریدند سر رشتۂ اتحاد
ز یاریِ او رشتے بر تافتند   کہ احرار را سوے حق یافتند
معین و معاں ہر دو حیراں شدند   کہ ترکانِ بیمار شیراں شدند
تہرس و سمرنا و انگورہ را   نمودند از ظلمِ دشمن رہا

گرفتند در قبضۂ دستِ خویش — پس عزم دارند ہر گونہ پیش
معان داعیہ کردہ بود از نخست — کہ قسطنطنیہ شدہ زار و سست
معینش چو او را مدد در دہد — معان سوے قسطنطنیہ جہد
دریں ہر دو بودند سازش کناں — کہ لشکر کشیدند ترکاں براں
بقسطنطنیہ رسیدند شاد — بایشاں وطن شاد و آباد باد
معین و معان راست خسراں نصیب — کہ نصرٌ من اللہ و فتحٌ قریب
ز لائیڈ ز کرزن بہر صبح و شام — بہ ترکانِ احرار بود اتہام
کہ جور و ستم بر مسیحی زِ شاں — بہر جا بہر حال باشد رواں
مگر اسپارانِ خود قومِ شاں — نمودند تکذیبِ ایشاں ازاں
کہ ترکاں بقومِ مسیحی ستم — نکردند گاہے۔ زیادہ نہ کم
مسیحی چو قابو کمے یافتند — بہ ترکاں بروتِ ستم تافتند
فجاء الحق و زہق باطل شدہ — غلط از جہاں محو و زائل شدہ
بہ لائیڈ وزارت نماندہ بجا — شدہ قولِ کرزن سراسر ہبا
خدایا بحق نبی الورٰیؐ ق — شہِ ہر دو کون احمدِؐ مصطفٰیؐ
با سلامیاں زورِ ایماں بدہ — بر اعدائے دیں بارِ خسراں بنہ
رساں حق بحقدار از فضلِ خویش — بود فضل بر فضل سازی چو بیش
بہجری بود فتح را سال ایں — کہ بر آسماں گشتہ طعنِ زمیں
۱۳۴۰ھ

مسیحی بود سالِ آں اے فہیم
ز مور است مغلوبِ پیلِ جحیم
۱۹۲۲ء

دیگرے در مدح سخن

سخن را سرودن خدا را ثناست | که او پیشکار امور خداست
بود نعت هم از ثنایش پدید | که حضرت خود او را بدل برگزید
ز وصفش بود منقبت هم عیان | که اصحاب و آلش گرفته بجان
ندانم سخن را چه پایه بود | نه افلاک او را چو سایه بود
سخن قلزم و قطره اش هر دو کون | سخن از سخن آفرین یافت عون
گران تا گران از سخن غلغل است | شنو کن سخن هست و از وے کل است
سخن گر نبودے نبودے جهان | سخن کرد پیدا زمین و زمان
سخن انبیا اولیا را نمود | عدم از سخن یافت نور وجود
سخن آدمی را شرف داده است | که بر دیگران سکه بنهاده است
محمدؐ بدو افصحِ عالم است | بگویم ثنا هر چه او را کم است
شده موسیٰؑ از وے کلیم اله | از و بنده را تا خدا هست راه
از و سرفرازی بسحبان رسید | دو بنده بپیشش بپیش سحبان رسید
لطیف عنصر او در تنِ عنصری | روانِ شریف از پیِ عسجدی
از و فرخی فرخ آمد بدهر | به فردوسی از وے چه پایه بهر
نظامی بدان صاحب آوازها | بر وے کلامش همین غازها
به خاقانی از وے چه سلطانی است | که خاقانِ ملکِ سخندانی است
ز لمعانِ او انوری نوریاب | ظهیر ظهیر است در فاریاب

به خیام از فضل داده خیام — ثنائی بد و از ثنا شاد کام
از و مولوی معنوی نام یافت — ز خلاق در خلق اکرام یافت
به سعدی حلاوت خدا ساز داد — به حافظ چه گویم چها ساز داد
به خسرو از و خسروی در کلام — به جامی ز صافی عطا کرد جام
به فیضی از و فیضها در رسید — به عرفی از و شهرتے بر مزید
بخواهنده لطفش بود بے نکیر — نظیری ز الطافِ او بے نظیر
به طالب عطا ساخت حسنِ کلام — کلیم ابو طالب از وے بکام
به صائب صوابِ کلام از وے است — غنی را غنائے دوام از وے است
ظهورِ ظهوری خداداد از و — غلام علی گشت آزاد از و
به بیدل اگر بیدلی داده است — به غالب چها مقبلی داده است
حزین را از و شد غلط رنجها — ز جودش خوش اند و دا و گنجها
به احسن که اُستادِ من بود او — خداداد فطنت برافزود او
به حاذق عطا کرد حذقِ سخن — که حسان شد از نعتِ شاهِ زمن
به قاآنی از وے وفورِ تمیز — عزیز جهان شد ز لطفش عزیز
گرامی و کن را گرامی کنون — خدایش ز آفات دارد مصون
سخن را سرایم اگر تا ابد — نیارم که یک گویم او را ز صد
سخن را سرودم سخن سنج را — چگونه نگویم مدیح و ثنا
که تلمیذِ رحمان سخنور بود — او او انِ سبحان سخنور بود
سخن حکمت است و سخنور حکیم — سخن سنج را هست شانِ عظیم

چو قاری دعا گوے ثانی طلب   بایشان ز انعام و الطافِ رب
سخن سنجِ دلکش و دلربا   ق   دلت را اگر هست این مدعا

پس ختم کن بر دعا این کلام
ز حق باد بر روحِ ایشان سلام

دیگر مثنوی ناتمام

لت ناتمام ماندن مثنوی این ست که آغازِ آن از اصرارِ حکیم سید محمد ایوب وہانی کرده شد و موصوف الیه واقعات دادن را وعده کرده بودند افسوس که خودشان رحلت فرمودند نه واقعاتِ میسر آمد نه مثنوی تمام شد

اے آنکه توئی انیسِ جانها   نامت تاجِ سرِ زبانها
بر مملکتِ قلوب شاهی   بهرِ دلدادگان پناهی
بنیادِ وجود چون نهادی   جان را جائے ز خویش دادی
نقشِ همه پیکران نمودی   رنگِ دارندگان ربودی
رویت در زلفِ شب اگر نیست   بیدار نمائے دیده ور کیست
از روے سحر نه چو پیدا   سوے که شده است چشمها وا
سروِ قدِ لعبتانِ بے باک   میلِ رهِ تست بهر چالاک
از عینکِ خالِ مهجبینان   سویت نگرند دوربینان

درشوقِ تو غنچہ چاک داماں ‌ ‌ ‌ دریادِ تو عندلیب نالاں
پروانہ بسوخت بر سرِ جمع ‌ ‌ ‌ تا شعلۂ تو نیافت در شمع
ایں خیمۂ اطلسیں ستادہ ‌ ‌ ‌ ایں فرش زمردیں فتادہ
ایں شمعِ کواکبِ فروزاں ۱ ‌ ‌ ‌ گلدستۂ تجلیات وبےجاں
ایں ساغرِ ماہ وجامِ خورشید ۲ ‌ ‌ ‌ در گردشِ دورہاے جاوید
بہرِ دلِ بستگیِ ہشیار ۳ ‌ ‌ ‌ از روزِ الست مست و سرشار
بزمے ترتیب دادہ ہاں ‌ ‌ ‌ او جز تو نہ بیند ایں ونے آں
روے ہمہ کس بجانبِ تست ‌ ‌ ‌ تخمِ تو بہر زمینِ دل رُست
آب ست بشورہا ز شورت ‌ ‌ ‌ آتش افروختہ بنورت
در کوے تو خاک سر نہادہ ‌ ‌ ‌ خود را برباد باد دادہ
اے خامہ ز کاہ نیستی بیش ‌ ‌ ‌ در وادیِ آتشیں مرو پیش
پایاں ایں راہ را شدہ گم ‌ ‌ ‌ فرسودہ کمیتِ عقل را سُم
ایں عقدہ خرد کشود نتواں ‌ ‌ ‌ قطرہ دریا پیمود نتواں
ذرہ صد رشتہ گرچہ تابد ‌ ‌ ‌ کنہِ خورشید کے بیابد
اللہ اللہ شانِ والاش ‌ ‌ ‌ یک قطرہ جہاں ز بحرِ ایماش
ناکردہ عمل بعلمش اندر ‌ ‌ ‌ بدکردۂ ما بحلمش اندر
ناگفتہ سخن جز او کہ داند ‌ ‌ ‌ در خامہ حروف و لفظ خواند
در پردۂ جلوہا نشستہ ‌ ‌ ‌ بر خویش درِ خیال بستہ
نرگس ہمہ چشم گشتہ سویش ‌ ‌ ‌ گل گوش شدہ بگفتگویش

سوسن ہمہ تن زبانِ ذکرست — سنبل ز پیچ و خمِ فکرست
اما ذاتش ز وہم و ادراک — بیرون و گواہ ما عرفناک
بخشے بدعا دلِ حزین کوش — دریاے عطاے اوست در جوش

مناجات

اے مرہمِ زخمِ سینہ ریشاں — وے چارۂ رنجِ درد کیشاں
دل دہ کہ ز آرزو گریزد — پائے کہ ز کوے تو نہ خیزد
چشمے ز شکِ دو جوے خوں ساز — در سینہ بدہ ز سوزہا ساز
اشکم چو شرابِ ناب گرداں — دل تا جگرم کباب گرداں
در پہلوے جاں سپوز خنجر — نہ بر سرِ دل ز تیغت افسر
افسانہ شود ز شیوۂ غم — دیوانہ شود جنوں چو نامم
بخشیدہ گوے سر چو مارا — چوگانش عطا بکن ز سودا
بر مرکبِ عشق کن سوارم — تا وادیِ عقل پس گزارم
زادِ دلِ من بکندم افگن — بندِ دوئیم تمام بشکن
بے خود بخودم نماے راہے — تا ہم ز برت بخویش نگاہے
از تیغِ تو دلفگار باشم — در دیدۂ خلق خوار باشم
ور ہر کہ درین فضاے بینم — جز تو نہ بدل دگر گزینم
بشکن در دیدہ نوکِ صد خار — گر غیرِ ترا بخود دہد بار
از بادۂ عشق مستیم دہ — در نیستیم تو ہستیم دہ

بردوختہ ام نظر برحمت | جامے بمن از مئے محبت
تا جوششِ دل کمال یابد | روئے سخنم جمال یابد
ہر حرف کہ چہرہ برکشاید | از راہِ دو دیدہ دل ربا ید
چندانکہ بود کلام شیریں | حظے بخشد بہ قلبِ غمگیں،
در بارگہت شفیع آرم، | کارِ خود را بدو سپارم

نعت سرورِ کائنات

سلطانِ جہاں جنابِ احمدؐ | سردارِ جہانیاں محمدؐ
مکی مدنی و شاہِ کونین | اورنگ نشینِ قابِ قوسین
از باغِ وجود اولین گل | مختارِ خدا و سیدِ کل
یکتا گہرے ز بحرِ تخلیق | اعلیٰ مہرے ز چرخِ تحقیق
بسم اللہِ دفترِ نبوت | ہم ختمِ رسالۂ رسالت
مقصود و مرادِ آفرینش | منظورِ نگاہِ عقل و بینش
اکسیرِ مسِ قلوبِ عالم | از آدم و فخرِ جانِ آدم
قبلۂ طاعتِ جنانہا | کعبہ زپئے قلوبِ جانہا
مسجودِ ملک بروزِ اول | پیش از ہمہ کاملیں مکمل
از بہرِ جہاں ستارۂ بخت | در روزِ نشور صاحبِ تخت
تسکین دہِ تشنگانِ محشر | ساقیِ شرابِ حوضِ کوثر
از درجِ صفا دُرِ یتیمے | وز برجِ ہدایٰ مہِ قدیمے

مہرِ عجم و مہِ عرب ہم ‏ خاکِ درش افسرِ کے و جم
نورِ رخِ دین و قلبِ ایماں ‏ سوزِ دل و جانِ پاکبازاں

معراج شریف

روح القدس از جناب رحمت ‏ آورد شبے نوید وصلت
شب بود کہ بود صبحِ امید ‏ نوروز بداں نثار و ہم عید
شب بود کہ رشکِ روز بودہ ‏ گوئے از شبِ قدر در ربودہ
آں شب بسرائے اُمِ ہانیؓ ‏ بود آں شہِ ملکِ کاردانی
جبریلؑ براق در رساندش ‏ پیغامِ وصالِ یار خواندش
برخاست و برنشست و برفت ‏ بیروں زدہ خیمہ اش از ین ہفت
از فرش بشد ز عرش بگزشت ‏ جایش بمکانِ لامکاں گشت
برتر ز قیاس و وہم سیرش ‏ با او نرسید ہیچ غیرش
در خلوتِ خاص شد سرافراز ‏ از خلعتِ محرمیتِ راز
بشنید صدائے دلگدازے ‏ بے صوت و حروف جاں نوازے
کحلِ مازاغ در کشیدہ ‏ دید آنچہ کسے گہے ندیدہ
گشتہ چو نثار نقدِ رحمت ‏ با خویش فشاند ہم برامت
زانجا سوئے خانہ خود آمد ‏ گر یک شدہ بازپس صد آمد

برق از شد و آمدش بآزرم
جنباں زنجیر و بسترش گرم

منقبت

از حضرتِ حق بود فراواں — رحمت برکت سلام رضواں

بر آل و صحابہ پاکِ امجاد — کشتیِ نجات و نجمِ ارشاد

کز بازوئے جہد و کوششِ شاں — قوتِ اسلام را نمایاں

جانہا بر دینِ حق فشاندند — بس توسنِ سعی پیش راندند

تا نورِ ہدے ز غرب تا شرق — رخشید و رسید تیز از برق

اے مالکِ ملکِ لایزالی — زیشان دلِ ما بود نہ خالی

خواہیم بصدق و سوزِ ایشاں — ما را در گیر و کن ز خویشاں

بندیم بذکرِ شاں زباں را — بر کلمۂ حق دہیم جاں را

تا دامنِ شاں وصول از تست — دعوت از ما قبول از تست

خطاب بساقی

اے ساقیِ خوش ادا نگاہے — از گوشۂ چشم گاہ گاہے

دیر ست کہ خوگرِ عطایم — بر سنگِ درِ تو جبہہ سایم

دستم در گیر و کن مداوا — دردے در دل شدہ ست پیدا

گیرم کہ چو من بسے ترا ہست — چوں تو دگرم بگو کجا ہست

رانی چو ز در مرا کہ خواند — از تشنگیِ دلم کہ داند

گردم گردِ سرِ تو ساقی — چستی بدلم رسان و چاقی

آں ساغرِ مے بدہ کہ از خویش — بیگانگیم شود ز حسد بیش
دیوانگی است فکرِ دنیا — فرزانگیم بدہ ز صہبا
رنج و خوشیم یکے نماید — گردِ کلفت ز دل زداید
فکرِ فردا خیالِ دی را — جائے ندہم بخاطر اصلا
گل چہرہ زند ز داغِ سینہ — بلبل از من برد خزینہ
ایں نقدِ نفس بود غنیمت — در شغلِ مدام جامِ الفت
در دہ مے تند و تیز ساقی — نہ شیشہ و خم بریز ساقی
تا گیرم ازیں و آں دلِ خود — دانم از دہر نیک فنے بد
جم ماند دریں جہاں نہ جامش — مے داشتہ ہست زندہ نامش
کے گفت تواں کہ کے شدہ کے — نامش روشن ہنوز از مے
دارم امید از تو ساقی — کن لطف ہر آنچہ ہست باقی
تا دفترِ عقل پاک شویم — یک نکتہ ز عشق فاش گویم

دربیانِ مسکنِ عاشق و معشوق

در ملکِ او دو موہان جائے ست — گوئی ز بہشت خوش سرائے ست
خوش منظر و با فضا و پر نور — ہر ذرہ اوست روکشِ حور
خود آب و ہوائے او ہمہ حسن — وز آتش و خاکِ او چہ حسن
ہم عشق وطن گرفتہ آنجا — مجنوں آنجا بود کہ لیلا
یکجا شدہ حسن و عشق را رنگ — دلتنگ کسے کے دہن تنگ

رخسارِ یکے است ارغوانی　　رنگِ دگرے است زعفرانی

قدّے چو الف کشیدہ و راست　　محشر ز خرام ناز برپاست

بالائے کسے خمیدہ از غم　　ربطے چو کمان و تیر با ہم

ایں سوئے خودش بجاں کشیدہ　　زآغوشِ وے آں چو دل رمیدہ

افسانۂ نادرے ازانجا　　خواہم کہ کنم بہ نظم انشا

ہاں ساقیِ مہرباں یکے جام　　کآغازِ مرا بہ تست انجام

آغازِ داستان

ناوردہ دروغ درمیانہ　　پیشم خوانند ایں فسانہ

مردے ز مہاں بہت خوشرو　　خوش سیرت و با مذاق و خوش گو

مردے کہ خمیرش از محبت　　آب و گلِ طینتش ز الفت

ریحانِ جوانیش نمودار　　غیرت دہِ مہر و مہ دو رخسار

عالم فاضل شریف زادہ　　از پیچ و خمِ زمانہ سادہ

سینہ گنجینۂ معارف　　ہرگز نہ نفور از معارف

سر ہست ز عقل و نقل سیرے　　دل ہست کہ ہست شرزہ شیرے

حسنِ مردانہ در سراپا　　یک با دگرے مناسب اعضا

ہر کس کہ بدو نظر گمارد　　حسنش بدلش اثر گزارد

خلقش دلہا کشد بسویش　　ہر کس گرویدۂ بخویش

طورش طورِ خجستہ خویاں　　غورش غورِ عجیب جویاں

ہر آنچہ دریں فضائے بیند　　از حق مظہر دلش گزیند

مولوی عبدالرزاق صاحب گورکھپوری ڈپٹی کلکٹر کہ از غازیپور بہ بجنور تبدیل شدند جلسۂ رخصتی خود شان در سیدپور با نتظام مولوی محمد فصیح صاحب تحصیلدار بتاریخ بست و پنجم اکتوبر ۱۹۱۹ء منعقد شد

اندراں جلسہ ایں نظم خواندہ شد

مولویِ عبدالرزاق انتخاب روزگار
عادلِ باعقل و ہمت حاکمِ نصفت شعار

بود غازیپور را ڈپٹی کلکٹر چند سال
داد دادِ داد با خودداری و عز و وقار

حق شناس انصافِ او در طبقہ ہا فرقے نساخت
ہمچناں بودہ صغار او را کہ بود او را کبار

مجرم از وے کیفرِ کردار را کردہ یقیں
غیر مجرم مطمئن از عدل او بر زینہار

دشمنانش خائف از وے لیک او در درگذر
دوستاں را جاں نثار او با ہزاراں اعتبار

افسرانش را بہر کارے بذاتش اعتماد
زیر دستانش بپامردیِ او ہمزدانِ کار

نے کسے را بے سبب زحمت رسانیدہ گہے
نے کسے را بے حقے بخشیدہ بیجا افتخار

مبلغِ فضلِ خصوماتش چہا داد است حق
کثرتِ کارش کشایش میدہد جاے فشار

الغرض در گوہرش انسانیت را جوہر است
آنقدر کاں ہیچکس را در نیاید در شمار

ایدرا و رائے فلک از ماچرا خواہی جدا
میکنی دلہاے ما از رنجِ ہجراں سوگوار

گرچہ میدانیم کایں باشد بحکمِ گورنمنٹ
ہست اشارت از تو ہم کز ما دلت اہست خار

جبر بر ما ہر چہ خواہی کن کہ مجبوریم ما
لیک دستِ نحس از ممدوحِ ما کوتاہ دار

ورنہ چیزے نیست بہرِ جانِ تو اے آسماں
نیک بیں جمعیم با تیغِ دعاے استوار

بس کن اے قاری ہراساں تا نمانی ہیچ را ‎ — ‎ بیں بچشمانش کہ از بیدار گاں است نشئہ

ہاں مخاطب شو بسوے حضرتِ ممدوحِ خویش ‎ — ‎ کاے محاسن را تو مجموعہ ز فضلِ کردگار

ذاتِ تو آمد ز توصیف و ثناے ما بروں ‎ — ‎ حصرِ آں کے می تواند خامۂ مدحت نگار

قاری از طرفِ خود و از طرفِ جملہ حاضریں ‎ — ‎ حفظ و امنِ جان و مالت خواہد از پروردگار

ہم ہمی جوید ز آب و رنگِ لطفِ ذوالمنن ‎ — ‎ تا گلستانِ امیدت را بود دائم بہار

ما نمیداریم یارا چوں بمنعِ رفتنت ‎ — ‎ خیر بادِ تو ہمی گوئیم با قلبِ فگار

یادِ تو باشد دلِ ما را چو نقشے کالحجر ‎ — ‎ یاد اگر داری غریباں را نباشد ننگ و عار

بانیانِ جلسہ را ہم شکریہ قاری بگو ‎ — ‎ کز نفوسِ شاں شدہ ایں بزم خوشتر خوشگوار

خاص از ایشاں نیکدل نیکو سیر آمد فصیح ‎ — ‎ کاں زہے سیدپور را نیکو بود تحصیلدار

خط بنام مولوی محمد عمر صاحب سرولوی وکیل سیدپور در سنہ ۱۹۱۸ء

اے آنکہ شفقت را ہر آں بیش نشانے ‎ — ‎ یابم اگر بپایت ریزم ہزار جانے

از اسٹیشن رسیدی با وصفِ تنگ وقتے ‎ — ‎ از بہرِ دیدنِ من دیر از سرے زمانے

اینمایہ شفقت را کانرا نہ انتہائے ‎ — ‎ کفر است اگر نگویم در جود و بستانے

کج مج بیاں چو ہستم شکرانہ اش چہ گویم ‎ — ‎ اندر خورِ ادائش یابم کجا زبانے

تا یافتہ سواری بر پات رہ سپردی ‎ — ‎ ایں ضعفِ پیریِ تو دیدیم ناگہانے

از شوخیِ نصیبم ہیہات زحمت شد ‎ — ‎ شد وقتِ ریل خوردی از فکرہا سنانے

گویم اگرچہ کردی ناحق قدوم رنجہ ‎ — ‎ تا ہم اگر نہ گیری در حق ایں گمانے

للہ وہ خبر از حالتت کہ چوں ست ‎ — ‎ دل خیر راست جویاں جانِ غم گرانے

ازآنکہ ہر زمانے رحمے بحالِ مایاں | بادا بجانِ پاکت صد امن و ہم امانے

قاری۔ شفیع وقتے اہم شریفے اگو

صافی دعائے طولِ عمرے وحفظِ جانے

نیاز نامہ بجناب مستطاب نواب صدر یار جنگ مولوی محمد حبیب الرحمٰن خان صاحب شروانی۔ در ۱۹۳۸ء

پیشِ کسیکہ آمد مستغنی از ثنا ہا | عرضہ دہم سلام و گویم پس از دعا ہا

کالے خواجہ یادت آمد چوں مستمند دیریں | ازبے فدائے لطف صد گونہ جانِ شیریں

اے واہ یادِ بندہ را تا چہا فزودی | خود نورِ چشم ما را پیغامبر نمودی

پیغمبرِ تو ایں ہم پیغام در رسانده | کاں ناظمِ یگانہ از من کلام خوانده

کالائے ہیچ۔ نذرِ سلطاں۔ گدا چہ سازد | بیچارہ بر بساطِ ناکارہ اش چہ نازد

اما کجاست یارا از حکم سرکشی را | فرماں بری زبندہ سرمایہ سرخوشی را

زاصنافِ نظم چیزے بیدون بہشت آرم | وز لطفِ عالیِ تو اصلاح امیدوارم

خورشید چوں نگاہے از مہر برفروزد | ذرہ برقص آید صد بایہ شکر توزد

اماز صد ہزاراں یک شکر کے تواند | گرچہ زبانِ حالِ خود تیز تیز راند

حالا رجا زخواجہ ایں ہم بود رہی را | درکارِ بندہ آرد الطافِ خسروی را

دُرہائے بحرِ معنی کاں در خزینہ دارد | در دامنِ دو چشمم چیزے ازاں گزارد

ایں لطف دیگرے را ہم شکرہا بگویم

اقبال و عمرِ خواجہ بیش از خدا بجویم

قطعہ بدیع سال حج مولانا سید سلیمان اشرف

۱۳۴۶ھ

چو سید سلیمان اشرف ز حج — مشرف شدہ شرف بر شرف یافت
سپس رنگ از شرف طیبہ گرفت — چو بر عتبۂ جان جاں طرف یافت
رفاقت بہ مام و بہ اہلیہ ساخت — بخود ہردو را بہترین حرف یافت
چو باز آمدند اہلیہ شد بہ خلد — وگر چند ازیں سانحہ صرف یافت
مگر کار بگرفت از صبر و شکر — چہا مایہ عالی ز حق ظرف یافت

بہ ہجری ز قاری شنو سال حج
بلے سید ما ز حج ترف یافت
۱۳۴۶

تواریخ سالِ وفات

بزرگان و عزیزان بطور یادگار

قطعہ سالِ رحلت حکیم محمد اسحٰق موہانی از محمد علی قاری

۱۸۸۶ء

سید، عالم، فہیم، دانا، شاعر — ذوالفضل و کریم و جانِ طب و حکمت

موہانی و نامِ او محمد اسحٰق — حاذق متخلص و جہانِ جودت

نثرش چو لآلیِ معانی منظوم — نظمش چو نجوم در سمائے شہرت

تا چاردہ سال اندریں غازی پور — بودش بعلاجِ عام جلوت خلوت

خواندے حسانِ ہند او را عالم — بودست چو والہِ مدیحِ حضرت

بربست چو رخت زیں جہانِ فانی — دلہا شدہ مبتلائے دردِ کلفت

تاریخ وصالِ او بگفتا قاری

حسّان برسید در جنابِ رحمت

۱۳۰۳ھ

مرثیہ مولانا محمد عبدالحی صاحب انصاری لکھنوی

چیست یارب کہ بہر سمت از آہ و نالہ ... ابر غم برقِ الم ہست محیطِ دوراں

بر سرِ روز ز رنج ست سیہ چادرِ شب ... در دلِ شب زدہ غم شعلہ ز شمعِ سوزاں

کردہ تاراج زبر سلطنتِ سور و سرور ... سکّہ بر مملکتِ دل زدہ یاس و حرماں

گلِ شادی و خوشی رفتہ بہ بادِ اندوہ ... نیست اندر چمنِ دہر بجز بادِ خزاں

نورِ علم و عمل از روئے جہاں شد کافور ... ظلمتِ گمرہی و جہل بشد قیر فشاں

بعقائد با صول و بحدیث و تفسیر ... سخت تر گشتہ ہمہ عقدہ سہل و آساں

شاہدِ وعظ برخ برقعِ مصحف بگرفت ... منبر و گنبدِ مسجد شدہ وقفِ ہجراں

ہیئت و ہندسہ را نقش ز کرسی افتاد ... حکمت و فلسفہ را ماندہ نہ در دہر نشاں

دُرِ رسلکِ ریاضی شدہ بے ربط ز ہم ... رشتہ بگسیختہ صد حیف ہمہ را ز میاں

صرف و نحو و ادب و علمِ سیر علمِ کلام ... شدہ بربادِ خرابی چو حواسِ حیراں

قدمے چند ز الفاظ نمیں گیر درق ... ماندہ و رفتہ بغارت دُرِ معنی و بیاں

انتشارے چو بقلب آمدہ بیش از حاشش ... دل بشورید کہ ایں مایۂ فساد و طغیاں

ہست از رحلتِ نقاد نقودِ حکمت ... دُرِ شہوار ز گنجینۂ علم و عرفاں

درۃ التاج سر شہرت نامِ اب وجد ... از فرنگی محلِ لکھنو درجِ اماں

چہ فرنگی محل آں معدنِ ہر فضل و کمال ... ہند را ہست بدو نازشِ عزت شایاں

کہ درو درۃ و نقادِ ہنر عبدالحی ... کابر و یافت از و جوہرِ دانش را کاں

بود از مطلعِ انصار ذکائے انور ... ہمہ رفعتِ قدرش ہمہ عظمتِ شاں

مشرقش آمده باندا شده صبحش روشن   مغربش گشته اوده شامِ سراندیش ازاں

همچو آبلۂ کر اشش بسر انگشتِ علوم   کرد صیقل کہ مجلا شده آئینۂ جاں

نائب و وارثِ علمِ نبوی بود کہ بود   حافظ و عالمِ تفسیر و حدیث و قرآں

ہم شرف یاب بسہ حج و زیارات شده   ہمہ ذوقِ خلوص و ہمہ شوقِ جناں

حیدرآباد دکن بعدِ وصالِ پدرش   زینت از نصبِ قدومش بگرفتہ چو جناں

خوبیِ ظاہر و باطن بشمردن اورا   جادۂ ہست کہ پایانش نیاید بگماں

مختصر ایں کہ چہل سال سنینِ عمرش   نہ رسید و برسیده بکمالِ انساں

صاف جوئید چو بادیں ہمہ تعدادِ سنین   سی و نہ بیت شمارند ز سر تا پایاں

گرچہ ز اولاد بجز دخترکے نیست کسش   حافظ و ناصرِ او باد خدائے رحماں

لیک بگذشتہ از حدِ حساب افزوں تر   یادگاراں نہ تصانیف و ہم از شاگرداں

باعثِ ظاہرِ رحلت بشدش علتِ صرع   کہ ز یک سال سرش بود ازاں رنجِ گراں

لیک گویند کہ مسحور ازیں عالم رفت   عالم الغیب بداند کہ شده ہائے چساں

بود آخر ز شبِ سلخِ ربیع الاول   کہ ازیں دارِ خزاں رفتہ بباغِ رضواں

دہر غرقابِ فنا آمدے از موجِ سرشک   گر نہ برداشتے آں زاں سرش شور و فغاں

ازدحامیکہ بہ سپائیِ نعشش بوده   بیش بوده ز نجومِ فلکِ ریگِ رواں

چارشنبہ بگلستانِ جنابِ انور   بزمیں رشده آں غیرتِ سروِ بستاں

کرد قادری چو تاریخِ وصالش فکرے   چار مصراع دلش گفت بدو بیت چناں

عیسوی ز اول و ہجری ز دوم پیدا شد   سمت از چارم و فصلی ز سوم گشت عیاں

عقل را جانِ گرامی ز تنِ عالم رفت   نقل با ادرجِ طہورے شده از جسمِ جہاں

۱۸۸۶ء   ۱۳۰۳ھ

ماهِ اوجِ شرف و علم بشد پنهان حیف — مهرِ برجِ خرد و رفت شد ای وای نهان

۱۲۹۴ فصلی — سمت ۱۹۴۳

بس کن ای خامه که شد چاک جگر و دل پرخون — از سحر شب ز شفق شام شنیدت چو بیان

هان دعا کن که خدایا بکشش به بزمِ نعیم

بادهٔ اطهرِ دیدار و لقا نیک چشان

نوحهٔ دردناک سالِ وصالِ قدوة آگهی جناب مولوی محمد عبد الرزّاق صاحب انصاری لکھنوی

سمت ۱۹۴۶

از اهلِ اندوه محمد علی قاری حنفی صدیقی سرسوی

۱۲۹۷ فصلی

مولویِ عبد رزّاق آنکه شیخِ عصر بود — اندرین دوره زمان همچون جنید و بایزید

حافظِ قرآن و عالم بود هم خیر العمل — لکهنؤ را فخر و عزت دین و ملت را عمید

در نسب انصار حضرت بود آن فرخنده پی — در حسب از روزِ اوّل قفلِ معنی را کلید

منبع البحرین خواندن آمده او را بجا — چون از و بحرِ شریعت هم طریقت شد پدید

مجمع البحرین هم گفتن پیش آمد روا — منتهای بحرِ دین و فقر بوده آن سعید

مشعل از انوارِ حق رهبر ز شوقِ دل به پیش — داشت در راهِ سلوک آن واصلِ ربِ مجید

بند و بست دو باطن از جنابش آن چنان — کز مریدانش گریزان شد زمان دیو مرید

خرقِ عاداتیکه سر زد از نهادِ پاکِ او — در شمارش عقل و ادراک و خرد دیگر پیچید

شمه ایش این است کاندر مقبره پهلوی شیخ — با همه تنگیِ جا اندر فراخی آرمید

داشت از بد و شورش انتقالے ہر زماں — کز خودی بگزشتہ و رنگِ فنا فی الشیخ دید

وز فنا فی الشیخ آمد در فنا فی المصطفےٰ — وز فنا فی المصطفےٰ جامِ فنا فی اللہ کشید

بست و پنجم از صفر روزِ دو شنبہ چاشت گاہ — چوں فنا گشتہ مکمل در بقا بیخود دوید

سالِ وصلش جست چوں قادری سروشِ غیب گفت

از فنا فی اللہ بشد و اندر بقا باللہ رسید

۱۳۰۶ھ

مرثیہ حضرت مولانا شاہ نظام الدین حسین صاحب بریلوی

ریزد زمیں ز دستِ الم خاک بر سرش — بارد سما ز چشمِ نجوم اشک بر زمیں

رفت از خزانِ رنج گلِ خرمی بباد — خارِ الم بباغِ قلوب ست جا گزیں

از رنگِ رنج و درد و غم و ہم جانگزا — خود چہرۂ زمانہ شدہ چہرۂ غمیں

نام و نشاں نماند ز سور و سرورِ دہر — سر تا بپاست بزمِ جہاں صورتِ حزیں

روئے جہاں کہ بود گلِ تر ز انبساط — رنگش ز غم پرید کہ گردید یاسمیں

سر تا سر ست درہمی و برہمی بدہر — رفتہ مگر نظامِ جہاں با نظامِ دیں

آں معدنِ تصوف و آں مخزنِ علوم — واں منبعِ فضائل و آں بہترِ بہیں

گنجینۂ ہدایت و ارشاد بہرِ خلق — از فخرِ دیں نیاز گرفتہ نیاز ایں

ممتاز گشت با لقبِ تاج الاولیا — آں سرورِ زمانہ و آں مہترِ مہیں

در ہر دو خانوادہ چشتی و قادری — میداشت رہبری و ہدایت بسالکیں

دستے کہ بند گشت بپیش شدہ راز   تا دامنِ عنایتِ پیغمبرِ امیں

یوم الخمیس روز نخست از مہِ صیام   چوں سہ نواخت گشت قیامت بما قریں

کز ما برید و شد بجنابِ حضورِ حق   وز ہجرِ او شدیم بخاکِ الم دفیں

درہم شکست سلسلہ معرفت تمام   از ما کنارہ کرد چوں آں شاہِ عارفیں

بودہ بریلی از پئے آں مہرِ اعتلا   خوش مطلعے کہ ہائے شدہ مغربش ہمیں

کردم چو فکرِ سالِ وصالش سروش گفت

اندر فنائے رحمتِ حق آمدہ مکیں

بالکسر بریلی ۱۲

سنہ ۱۳۲۲ھ

قادری ست گرچہ کامِ دل از زہرِ رنج تلخ   تریاکِ آں خوش ست گوارا ز انگبیں

یعنی کہ جائے حضرتِ ممدوح پورِ او   گشتہ زدستِ رحمتِ حق نیک جانشیں

زندہ است دینِ فخرِ احمدؐ بذاتِ او   مشہور در زمانہ ازیں جاست محی دیں

دوریم بصورت ارچہ من از آستانہ اش   بر عتبہ اش بود بحقیقت مرا جبیں

فیضانِ اوست عام چو آبائے او بخلق

بادا مدام حفظ و امانِ حقش معیں

قطعۂ سالِ وصالِ شاہ محی الدین احمد سجادہ نشین خانقاہِ نیازیہ نظامیہ بریلی

شاہ محی الدین احمد جانشینِ نیکواں   ہمچو مہر و ماہ روز و شب ضیا بخشِ جہاں

بود بر سجادۂ شاہِ نظام الدین حسین   در بریلی و بہر سو نورِ فیضش ضوفشاں

هرکه دست خود بتیغش داد دستش شد دراز ۔۔۔ تا بداماں جناب سیدِ ہر انس و جاں
از خفا پردہ بروئے حسنِ باطن داشتہ ۔۔۔ کز ہجومِ غیرو ثبت او نہ گردد رائگاں
ہاں بخاصاں دادے آں جلوہ کہ جانِ روح بود ۔۔۔ کیفِ آں لذت نداند جز قلوبِ طالباں
در دو شنبہ شب بہ بست و ہفتم از اول ربیع ۔۔۔ بود اندر عرس شاہ منتقل آں شاہِ زماں
بہرِ نام شاہ منتقل آمدہ اول چراغ ۔۔۔ زاں سپس آمد علی گشتہ ازاں روشن رواں
گرم آمد محفل از کیفِ سرود و نغمہ ہا ۔۔۔ شاہِ ما اندر سماعِ خاص با ذوقِ جناب
حکم با قوال دادہ ایں کہ ہاں نغمہ زند ۔۔۔ زاں غزل کاندر بود ایں مطلعِ رحمت نشاں

باشد ایمانِ مسلماں مصحفِ روئے علی
سجدہ گاہِ ماست محرابِ دو ابروئے علی

چوں نبودہ ایں غزل قوال را در ضبطِ یاد ۔۔۔ با ادب اندر حضورش پیش کردہ عذرِ آں
پس نمود ارشاد با ہمشیر زادِ خویشتن ۔۔۔ کاں ظہور اللہ شاہ ہست اہلِ دل در سلکِ آں
گشت از و تکرارِ آں مطلع بالحانِ لطیف ۔۔۔ مصرعِ ثانی خود او ہم خواند چوں سجدہ کناں
آمدہ در سجدہ پیغامِ وصالِ دلربا شش ۔۔۔ گشتہ بیخود ساختہ جاں را نثارِ جانِ جاں
در رسید اندر حریمِ خاص قربِ لم یزل ۔۔۔ داشت فکرت بہرِ وصلت شد نصیبش در زماں
روشن او را جان و دل از وصلِ جاناں شد مگر ۔۔۔ تیرہ از ہجرانِ او ما را زمین و آسماں
قطعۂ تاریخ وصلش شاعرانِ ذی کمال ۔۔۔ گفتہ باشند آنکہ باشد دل پذیر و دل ستاں
خاں زادِ خ عزیزم شاہ قطب الدین حسین[۱] ۔۔۔ کرد مجبورم کہ گویم گرچہ ام کج مج بیاں

---

[۱] ساکن شہر غازی پور محلہ شاہی پورہ ۱۲

قطعہ گفتم خواستم چوں مصرعِ سال از سروش　　کاں نگارست اندر فکرِ صعبِ شاعراں

گفت اے قادری ہجری سالِ وصلِ او بگو

جائے او جائے سکون کانزا اشارہ آمد جناں

سنہ ۱۳۲۳ھ

داستانِ رنج و غم را چوں نباشد انتہا　　واجب آمد ایں کہ پیچم سوئے خوشحالی زباں

جانشینِ او بحکمِ حق عزیز او شدہ است　　ہست پورِ دخترش خورشیدِ ہیچ دودماں

نام ہم او را عزیزا حضورِ ما ہمہ　　از محبت وز ادب ضم می کنیمش بر میاں

کار را جداد ش خدایا در سلوک از نے بگیر

شادماں ہموارہ او را دار با امن و اماں

قطعہ سالِ آوان وصال جناب مولانا حکیم مولوی محمد عبدالعلیم صاحب آسی

سنہ ۱۳۳۵ھ

از دلِ ملول محمد علی قادری حنفی صدیقی سرولوی

سنہ ۱۳۳۵ھ

حیات ستودہ جناب مولانا عبدالعلیم

سنہ ۱۳۳۵ھ

حضرتِ مولائے ما عبدالعلیم　　سرگروہِ اصفیا و اتقیا

در طریقت با شریعت ہمنفس　　مجمع البحرینش ار خوانم بجا

علمِ ظاہر علمِ باطن ہر دو را — سینۂ صافیِ او گردید جا

ہر کہ دستِ خود بدستش داد یافت — دامنِ مشکل‌کشا - خیر الورا

ہست او را سلسلہ حصنِ حصین — زورِ شیطاں اندر انجا نارسا

رنگِ کتماں آں چناں بر چہرہ بست — چشمِ ظاہر بیں نہ فہمیدش خفا

در حقیقت نیّرے اعظم بہ ضو — لیک خود را می نمودے چوں سُہا

نثر و نظمش را سرودن مشکل ست — بہرِ آں دل باید و فہم و ذکا

خوانِش دُرِّ مواعظ ریختہ — دامنش سلکِ لآلیِ ہدا

فی المثل ملکِ سخن را گر کسے — شد ہمیر یا کسے آں را خدا

ق

برتر او را شد مقام از این و آں — خود کلامِ او بریں دعوی گوا

روز افزونش ترقی داشتہ — گفتہ اشش در چاپ دادن ناروا

اندریں فن دست او ستادِ سخن — مولوی شمشاد عرشیں اعتلا

پیشِ او زانوئے شاگردی نہاد — باہمہ استادیٔ شانِ علا

از ہمیں دریاب کو را مرتبت — در سخن بودست برتر تا کجا

گشت یک چند از پئے استقامِ تن — چارہ سازِ خلق با دستِ شفا

شد مسِ دلہائے یاراں زاں چنیں — یک نگاہش غیرتِ صد کیمیا

خاندانش در سکندرپور[51] ہست — ہر یکے از شاں چو دُرّ با صفا

یافت غازی پور ازو صد شرف — وادروا ڈیہہ[52] را لطفش ضیا

خُلقِ او مرأتِ خُلقِ احمدی — ہر یکے بر خُلقِ او از جاں فدا

---

[51] قریہ ایست در ضلع بلیا ۱۲ — [52] قریہ ایست در ضلع بنارس ۱۲

شفقتش از بهرِ خلق الله عام — در حقِ هر کس باخلاصش دعا
وین کمالش بین که در هر یک بجود — بیش از دیگر شمارد لطفها
رحم مستولی چنان بر قلبِ پاک — عفو بهرِ ما مقدم از خطا
هر کرا چون عمر آمد تا نود — رفت همت سست گردیده قوی
هان اگر نیروے باطن یارِ اوست — حالِ او از دیگران باشد جدا
حالتِ مولاے ما بوده همین — از کبر هر چند مانده هر دو پا
در رشیدی خانقاه چون پدر — صبح اگر گرده بمعن تیره سا
تولیت بر جاندادِ خانقاه — داشت و الحق می نمودے حق ادا
پیش کش از هر کسے ممنوع داشت — بند در دستش نسازد دست تا
عرسِ تاریخیِ اسلافِ بزرگ — با طریقِ نیک کردے بے ریا
بهرِ آن شیرینیِ بازار رو — داشت بر خرماے شسته اکتفا
یا بحلواے که بودے بهر خط — طیب و طاهر ز شکوکات ها
بر منِ بے مایه اش الطافِ خاص — نے درین شصتم ز هنگامِ صبا
نورِ عینِ من محمد بو الحسن — تا ز حضرت یافت در دل انجلا
از ارادت مندیِ او آن جناب — با دعا ها می شدے مدحت سرا
وز عزیزانش گزین حافظ فرید — بهرِ خوردشان بود کیفیت فزا
مست و بیخود می شدے بر خوانیش — می شنید از وے کلامِ دل ربا
گاه گاهش کرد این خدمت شعیب[1] — می کشد خوش لحجه اش دلها ز جا

---

[1] ساکن بازید پور ضلع غازی پور۔

خادمش حافظ نبی بخش آنکه بود   خدمتش را نیک کرده حق ادا
بود احمد خان بیعنی ورعطاش   آسمانی خان شده اے واه وا
برکت الله و فیض الله عظیم   بدر عالم این کسان چار تا
بوده در افراد حضار حضور   بیشتر ممتاز بے چون و چرا
بدر عالم را جدا زایشان ہمیست   نسبتے با روز گفتن ما ورے
آں جناں حضرت با و مید اشت لطف   کز محبت خواندے او را بدر وا
گرچہ زاولادش بجز یک بوده نیست   نیست فیضش وا در یغا حسرتا
باد از چشم حوادث بہر او   حافظ و ناصر جناب کبریا
لیک از اولاد دینیش پر است   یک جہاں و زیشاں نباشد تنہا
باقیات صالحات ایشاں بوند   تا قضا باشد بایں ارض و سما
چوں دوم روز از جہاں واخست   یوم یکشنبہ گرفتہ ظہر را
در ہوائے وصل کامل آں جناب   زیں فنا جا شد بایوان بقا
ایں وصالش انتقال آخر ست   ورنہ گردید انتقالش تا کجا
کز خودی اندر فنا فی الشیخ شد   شد ازانجا در فنا فی المصطفیٰ
شد فنا فی الله را فائز سپس   گشت چوں ہر گونہ تکمیل فنا

سال وصلش قادری از ملہم شنفت
یا بقا باللہ شد آخر دوا

۱۲۳۵ھ

آسماں منجو است تا او را برند   جائے دیگراں بجا ر نبود بلا

جانِ ما قربان که حضرت خود بست ‏ — ‏ چرخ را این رخنهٔ جانها گزا

اعنی اینجا مانده و ما ایمن شدیم ‏ — ‏ از سهامِ جورِ چرخ پر جفا

هست نور الدین پوره قطعهٔ ‏ — ‏ چوں دلِ ما شهر غازی پور را

شاه معصوم آں که شیخِ عصر بود ‏ — ‏ بود آنجا هست آنجا حبذا

ظاهری و باطنی الطافِ او ‏ — ‏ عام بر ما خاص بر مولائے ما

از زمینداری او و اولادِ او ‏ — ‏ نیکوانِ با صفا و خوش لقا

وقف فرمودند حالی بیدریغ ‏ — ‏ بهر آرامش زمینِ دلکشا

بیش از ظاهر ز باطن گشته است ‏ — ‏ بهر ما از خوانِ الطافش صلا

می رسیم و بهره خاطر خواهِ ماست ‏ — ‏ نیست آنجا بس بود گیر و بیا

آنکه سبحان الله[1] هست او عزیز ‏ — ‏ کز دعائش دیده این خلقت سرا

والد و شیدائے حضرت و امّش ‏ — ‏ روضه اش را ریخته طرحِ بنا

گفته اش را نیز عزم جمع کرد ‏ — ‏ جانِ او را صد دعا بعد از ثنا

سعیِ او موفور و هم مشکور باد ‏ — ‏ هم نصیبش باد نیکوتر جزا

تولیت را گرچه او نگشود راز ‏ — ‏ چند کس گویند لیکن بر ملا

از پئے شاه[2] علی اهلِ آں ‏ — ‏ انتخابے ساخته بود آں فتا

باید اینک تا قبولِ آں کنند ‏ — ‏ دستِ شاه را سپارند ایں لوا

کارساز او را دهد توفیقِ نیک ‏ — ‏ آید از وے آنچه دارش رجا

---

[1] رئیس گورکھپور ۔ [2] رئیس گورکھپور ۔

قادری او را جانشینی رسید سال
بہر ماشاہد بجالیش متکا

١٣٣٥ھ

مصلحتہا بود تا زیں تولیت — روضہ اش را تولیت باشد سوا

واقفاں با چند ممتازانِ شہر — بنتِ بنتش را نمودندش عطا

چوں ز نسواں ست او بہرِ مدد — دستِ سبحان اللہ او را قد کفیٰ

قادری ایں را ہم بگفتہ سالِ نصب

تولیت ایں ماشاء اللہ بے بہا

١٣٣٥ھ

قطعۂ سالِ رحلتِ مولٰنا محمود الحسن صاحب شیخ الہند

چو اسلافِ اولو العزمِ کہن رفت — چگویم ہائے دل سوزے زمن رفت

بحالِ ہندیاں شفقت طرازے — بری از حیلہائے ما و من رفت

ز کس او را نبودہ ترس و بیمے — بہ بے باکی براہِ ذو المنن رفت

چو بلبل نغمہ زن آمد با فاق — زبانِ شور بہر زاغ و زغن رفت

زمینِ ہندوستاں بے جاں شدہ حیف — کہ جانِ پاک و صافش از تن رفت

رمہ بودیم و راعی بود ذاتش — ز مرگش ہر طرف گرگِ فتن رفت

تاریخِ وصالش گفت قادری

شبانِ ہند محمود الحسن رفت

١٣٣٩ھ

قطعهٔ تاریخ طبع قرآن کریم با ترجمهٔ مولانا محمود الحسن شیخ الهند

ماہرانِ علمِ تازی کم ز کم چون گشته اند — از جهالت هر طرف برخاسته شور و فتن

ترجمهٔ قرآن را فرمود شیخ الهند ما — نام شان بوده است مولانائے محمود الحسن

از تراجمهائے دیگر گوئے خوبی در ربود — نیک تر بادش جزا از فضلِ ربِّ ذو المنن

آنکه از مجموعِ اخبارِ مدینه جاری است — مالکش در کارہائے خیر باز و بیان و تن

طبعِ قرآنِ مترجم را کنون دل بسته است — بهر فهمِ ما که بے بهره شدیم از علم و فن

عیسوی و هجری و فصلی و سمت هر چهار — بهر سالِ طبع ملهم گفت اے قاری بمن

باہم قرآن فوق از توریت و انجیل و زبور — مومنین را هادی پُر نور قرآنِ حسن

سنه ۱۹۲۵ء — سنه ۱۳۴۴ھ

زند و استا شد بباز اعجازِ جامی قرآن — شاستر هم دید شد از کبرِ قرآن بے دہن

سنه ۱۳۳۴ فصلی — سمت ۱۹۸۲

قطعه‌ہائے سالِ وفاتِ محمد معز الدین ابن حکیم مولوی عبد العزیز نوری عباسی

سنه ۱۹۱۹ء

از دلِ آگاهِ آلام محمد علی قاری صدیقی سرولوی

سنه ۱۳۲۸ فصلی

حکیم مولوی عبد العزیز را فرزند — جمیل صوری و هم معنوی معز الدین

سنینِ عمرِ وے آمد چو بست و شش بشمار | زخلق و فضل کمالے خداش داد ہمیں
چہ حسن حسنِ عدیم المثال بے عیبے | چہ خلق خلقِ نبیؐ و چہ فضل فضلِ مہیں
اُمید بود پئے مام و باب کاں گردد | عصائے پیریِ ایشاں بکار و بارگزیں
دو شنبہ آمدہ چوں در صفر بیازدہم | بصید افگنیِ بط شدہ بہ بحر قریں
زدہ تفنگ و بآب آمدہ بقبضِ شکار | دہن کشادہ بساں نہنگ قعر نشیں
غریق گشت و شہیدانہ شد بجاں وارث | شدند ام و ابش زیرِ خاکِ رنج دفیں
چہ گویم ایں کہ چہ خسراں نصیبِ ایشاں گشت | شدہ چو گوہرِ یکتائے شاں ز دست چنیں

زبہرِ سالِ رحیلش فغاں ز ایشاں خاست
رسید نزدِ اجل آہ بُرد دُرِّ ثمیں

۱۳۳۹ھ

قطعۂ حلیۂ سال وصال مولانا عبد العلیم صاحب از محمد علی حنفی سردلوی

۱۹۲۲ھ

مولوی عبدالعلیم جانِ علم | کز مبارک پور[۱] بود آں ذی کمال
چشمۂ رحمت کہ در غازی پور ست | ق | کالجے فیاض با عز و جلال
مولوی اول آں را بود او | تشنگانِ علم را دادے زلال
بست و پنجم از مہِ شعبان بہ بست | سوئے موطن پنجشنبہ ارتحال

---

[۱] قصبہ ایست در ضلع اعظم گڑھ ۱۲

ریل چوں اندر چکھنیاں[1] در رسید با ٹرینِ دیگر آمد اتصال
وز تصادم صد جہا بر داشت او استخوانِ پاؤ سر را شد زوال
در بنارس زود بردندش کہ بود اندر آنجا با مداوایش خیال
داشتندش در کبیر چورا کہ ہست از پئے رنجور نیکو ہسپتال
چوں یکم رمضاں رسید و یوم سبت داشت تا نصف النہار او نیک حال
شد سپس او را تغیرہائے سخت وقتِ اول ظہر بنمود انتقال
در جنازہ بود انبوہِ کثیر شد شہیدانہ بحق او را وصال
نیک بودہ نیک رفتہ نیک شد ہر نمط ہر ہر جہت او را کمال
ہمچو او دیگر کجا آرد زماں گرچہ گردد تا ہزاراں ماہ و سال
سینہ اش گنجینہ بود از نقل و عقل در ادب خود بود او خود را مثال
بود اصول فقہ را ماہر چو او مفتیِ بے مثل بود آں خوش خصال
در کتاب و سنت ۔ اجماع و قیاس کنہ داں بود از حرام و از حلال
سوئے اش استفتا ز ہر ہر ناحیہ بود و فتوے بود از و حسبِ سوال
خود ازیں دار المحن خوش رفت و داد جانِ خویشان و محباں در ملال

قادری از ملہم شنیدش سالِ وصل
کرد باللہ مقعدِ صدق ارتحال

۱۳۴۰ھ

---

[1] قریہ ایست در ضلع غازی پور ۱۲

سالِ صدمۂ رحلت جنابِ مولوی محمد عبدالاحد صاحب شمشاد

سنہ ۱۹۲۴

از زبانِ نوحہ محمد علی قادری حنفی صدیقی ہرلوی

سنہ ۱۳۲۴ فصلی

مولوی عبدالاحد شمشاد بود — شاعرِ شیریں زباں شیوا بیاں
خاندانش ہست ز انصارِ نبیؐ — نام بردارست در ہندوستاں
موطنِ او لکھنؤ بودہ - مگر — گشت غازی پور را روحِ رواں
تا بہ پنجہ سال کرد اینجا بسر — با ہمہ ہم بے ہمہ با عز و شاں
در علومِ مشرقی تکمیل داشت — فارسی را خاص بودہ نکتہ داں
لیک در اردو سخنگوئی نمود — بود بہرِ آں خود او اہلِ زباں
در کمالاتِ سخن ثانی نداشت — خود مثالِ خویش بودہ بیگماں
ہست از سر تا بپا در گفتہ اش — شاعری را ہرچہ باشد جانِ جاں
چوں ثنایش در سخن سنجد کسے — خامہ گریانست و مقطوع اللساں
از تلمذ گر خبر جوید کسے — باکہ او میداشتہ از شاعراں
ق
گوئیم اول یافت از دیگر لوا — داد آسی آخرش طبل و نشاں
حسنِ سیرت حسنِ صورت ہر دو داشت — جامہ زیبش زما دلہا ستاں
یافت از حق آں چناں صدقِ مقال — کز کسے باکش نہ بودہ در جہاں
ظاہرِ او باطنش را آئینہ — آنچہ در دل بود بودش بر زباں

فرد بوده در جهانِ دوستی — بے ریا بوده است بر ما مهربان

پابند پاسش در صوم و صلوٰة — با تلاوت بود بر هر کس عیان

زود پیمان آن چنان در قلب داشت — خائفا از تخمه نه از طاعون رمان

زآفتِ طاعون گریزان بود شهر — لیک او نگذاشته کلبے مکان

بلکه تیمارِ سقیمان می نمود — دفن و کفن میتیان را هم ضمان

چشمهٔ رحمت که یک اسکول بود — شد ز سعیش کالجے فیاض آن

طالبانِ نقدِ علم و فضل را — می دهد لاریب گنجِ شایگان

بهرِ این کالج منیجر بود او — سعیش اندر ترقی هر زمان

با همه این شغلها سفتے گهر — دیگران اصلاح خواهان بیکران

اندران بود دستگردانِ او — هم ز بهر ناحیه خواهش کنان

گوهرش الحق غنیمت بوده است — هر طرف دریائے فیضِ او روان

گرچه عمرش در گذشت از شصت و پنج — شیب او اندر خضاب او نهان

هیچ ورک از چند سالش گرچه بود — نا شده از کارهایش پرفشان

ق

بهرِ انجامِ فرائض کانچه داشت — بود همواره بجان بسته میان

آخرِ کارش شده از چند ماه — رنجِ ضعفِ معده پیدا آن چنان

کز غذا یوماً فیوماً بازگشت — تا بآن کز آب هم گشتے گران

چند روز از پیش روزِ آخرین — از تهوّع رفت یکلخت آب و نان

اینچنینش در گلستانِ حیات — صرصرِ مرگ او فتاد آمد خزان

بست و نهم از مه ذوالقعده بود — پنجشنبه را سحر وقتِ اذان

رفت بے پروا ازینجا شاد و خوش | ماندہ ایم اے وائے در شور و فغاں
موطنِ او در نقش اینک شدہ | دیگرے آرد چنوں کے آسماں
بہرِ ما سوگ ست او را عشرت ست | شد ز دار المحن در دار الاماں
نیست تنہا با عزیزاں رنج و غم | ہم با حباب ست و با ہمہاں فلاں
فکرِ تاریخِ وصالش کردہ اند | خاص شاگرداں و دیگر شاعراں
من نہ از شاں نے ز الیشان بودمش | عافیت جو آشکارا و نہاں
با ہمہ بے مائگی کردم چو فکر | ملہمِ غیبی نمودم شادماں

گفت او مسرور رفت ست ایں بگو
یافتہ جائے سرور اندر جناں

۱۳۳۵ھ

قادری آمد چوں بیانِ غم بسر | سوئے شادی ہیچ خامہ را عناں
شد منیجر عزت اللہ جائے او | ایں نواسہ ہست او را نیک داں
عالم و صالح متین و خوش نہاد | چوں نباشد ہست عالی دودماں
ہست مولانا و ملا فاضل او | ایں لقبہا یافت بعد از امتحاں
اے خدا او را بفضل و رحم خویش | دور دار از چشم زخمِ این و آں

نصبِ او را بیسوی سال ست ایں
پیر در عقل ست در وقعت جواں

۱۹۱۶ء

قطعۂ سال وفات میر ذاکر حسین ہنر غازیپوری

چو ذاکر حسینِ ہنر رخت چیده / ازینجا و دار البقا را روان شد
بجویشانِ او رنج و غم را چه حد ے / چو نذرِ غم و رنج بہماں فلاں شد
ہنرور، سخن سنج، خوش فہم، پرگو / چو کم دریں دورِ آخر زماں شد
چو آسی بشد رفت شمشاد ازینجا / چو شمشاد رفت این پسرِ او روان شد
خدایا چه آوانِ خسراں رسیده / که ہم غم و درد سوہانِ جاں شد

بگفت از لبِ وائے تاریخ قادری
ہنر شد ز عالم ہنر از جہاں شد

۱۳۳۹ھ

قطعۂ سال رحل عبد الحمید خاں وکیل از محمد علی قادری

۱۹۲۱ء

مولوی عبد الحمید از بس بمن میداشت انس / تا کہ بر من کرم ہموارہ می کرد از قدوم
ایشیائی علم را چوں نیک ماہر بودہ است / ہم علومے شد ہمراہ او سے بہ تذکارِ علوم
بود بذلہ سنج، ہم صاحب مذاق و نغز گو / در دلش ہم بر زبان معنیِ عالی را ہجوم
ہر چہ میگفتم بہ نظم او می شنیدے لازماً / ہم رسیدے بر فرازِ نکتہ ہائش بالعموم
بر سماۓ پیشۂ شانِ وکالت ماہ بود / کارگیراں گرد او حلقہ زناں ہمچوں نجوم

ہر کہ او را ہر کجا دیدے شدہ بے خویشتن　　خوش ہمی دیدے بیاران را ہموحے باللزوم
ناگہاں گشتہ سقیم از دملے در پشت سر　　رفتہ رفتہ خوں بہ جسمش ماند نے پیہ و لحوم
روزِ شنبہ کز مہِ شوال بست و پنج بود　　بر دادر از ایں جہاں در آں جہاں چرخِ ظلوم

ہر سالِ رحلتش قاری شنیدہ از سروش
عیش ہائیش شد جناں آمد چو بطلانِ عموم

سنہ ۱۳۳۹ھ

مرثیہ مولوی عبدالصمد بہ پنجاہ و پنج ابیات ہم عدد سن اجل او

سنہ ۱۹۰۳ء

از محمد علی قاری برادرِ کہین آن آسودہ علیین

سنہ ۱۳۱۰ فصلی

جہاں تیرہ و تار از بہر چیست　　زمانہ پر اندوہ از درد کیست
زمیں از چہ غلطید بر خاکِ غم　　زد آتش بافلاک برقِ الم
اگر روز ہست آں ز شب بدتر ست　　دگر شب ز انجم بدل اخگر ست
نہ در تن توان و نہ در دل سکوں　　روان ست از دیدہا جوئے خوں
نشانے نماندہ ز سور و سرور　　فغانہا رسیدہ ز نزدیک و دور
بگیتی نماند آہ عبدالصمد　　ملک خو فلک جاہ عبدالصمد
کمال و شرف را بدو نازہا　　نوال و کرم را بدو سازہا

بہر انجمن صدرِ فرماں روا بہر گل زمیں بلبلِ خوش نوا
بسا در دلش ذوقِ سیر و سفر بصد جاہ و مکنت بصد کر و فر
بہر گوشۂ ہند آوازہ اش کہ راندہ بہر سمت جمازہ اش
نہ تنہا دریں ملک ہندوستاں کہ نامش گرفت از کراں تا کراں
بہ نثر آں چناں داشت زورِ قلم کہ ہم پنجہ اش در جہاں بود کم
کمالش بہ نظم ارچہ بود از نخست تلمذ بہ آسی ز بس کرد چست
مگر گفتہ اش را نیاندوختہ ز آموزگار ایں ہم آموختہ
نہ مانند ہر کس وکالت نمود بصد سروری و جلالت نمود
بہر بورڈ بودہ بہ دو ممبری بہ پنج آمد از بہرِ او افسری
زوالیں چیرمینی ادرش بلند بہ درباریاں عمدہ و ارجمند
نہ خانِ بہادر خطابش رسید بجاں باختن انتخابش رسید
ز حکام تا عامیِ سوگوار ہمہ را بہر کار حاجت برآر
بہ پیشش کہین و مہیں سر نگوں مگر خویشتن را ندیدہ فزوں
چہ اسلامیاں و چہ ہندوکیاں ہمہ گوش بودند و بود او زباں
چناں داشتہ سروریِ ہمہ کہ او ہمچو راعی ہمہ چوں رمہ
بلطف و کرم فرقِ ملت نداشت کہ انعامِ او عام و علت نداشت
تلطف باحباب و یاراں مدام مدارا با عدائے بدیں تمام
دو کس را اگر جنگ بودے دراز کشادے بر انہا درِ صلح باز
مگر مزد خواہاں نگشتے براں عزیزاں یکے دید و ہماں فلاں

زمانہ گرفتش بسے آزموں — فریبے نخوردہ ز دنیاے دوں
غیوریش اورا ہمی داشت سیر — نیاورد دستش ز بالا بہ زیر
شدہ از مہ ماپچ چوں بست و پنج — زفالج شدہ ہمینش رنج سنج
مگر زود گشتہ علاج جمیل[۱] — پس انداز رنج اورا کفیل
زباں شد بقا بود دستش بکار — برفتار شد پاش ہم استوار
بنومیدی امید شد جلوہ گر — ولے آسماں باخت نرد دگر
چو بست و سہ از جون گشت آشکار — ہموں مادہ رنجش بر بیار
بدیں نوبت آں مایہ محکم رسید — کہ چارہ گرش باز چارہ ندید
بسے دست و پا زد بسے جہد کرد — مگر با قضا چوں شود ہم نبرد
سوم روز شد حالتِ ہائے حیف — الم بر زمانہ عَلَم کرد سیف
رسیدش چو پنجاہ و پنج از سنین — برید از جہاں شد بخلد بریں
ازینجاست اشعار پنجاہ و پنج — دریں نوحہ سر ببر درد و رنج
بہر جانب از شیون و نالہا — تو گوئی کہ عالم گرفتہ بلا
ز تعطیل غم رنگ دیوان شکست — کشیدند حکام از کار دست
دویدند پیر و جوان بسر دیدہ — کہ در دم نہاں ہست روے سعید
نہ اسلامیاں صرف ہم ہندواں — نہادند بر دوش نعشش دواں
بہ ہمپای نعش انبوہ جمع — چو پروانہا گرد تابندہ شمع
بجا زی پور اول نمازش شدہ — کہ بر چرخ سوز و گدازش شدہ

---

[۱] اشارہ ہست بہ حکیم جمیل الدین ۱۲

پس نعش بردند سوئے وطن　　سپردی شد اے وائے دار المحن

نمازش دگر اندران جایگاه　　ادا کرده در گور کردند آه

چه می پرسی اے قادری خسته حال　　ز سالِ وصال و ز تحسینِ آل

دلم مضطرب بود و بے تاب وش　　ز حق در دعا در رجا از سروش

که مصراعِ روشن ز خورشید تافت

حیاتِ ابد عیشِ جاوید یافت

۱۳۲۱ھ

غم آن مایه و شکرِ خالق برین　　که بگذاشت فرزند را جانشین

که یحیی بود نامِ نامیِ او　　همه در جهان نیک نامیِ او

به انگلینڈ تا هفده سال بود　　امیرانه با فر و اقبال بود

بهر بابِ او فتح باب آمده　　به بیرسٹری کامیاب آمده

چو ماهِ نهم آمد از مقدمش　　فلک بر سر انداخت گوهر کمش

خدایش کرم گستر و یار باد

ازان کش نباید نگهدار باد

قطعهٔ سال وفات عزیزی محمد زکی مرحوم ایڈوکیٹ

محمد زکی اخِ عینیِ من　　ذکی و فهیم و عقیل و جری

چها داده بوده بدو کارساز　　اصولِ زمینداری و سروری

بچنگِ غازی پوراو داشتہ — بصد دبدبہ تمغۂ افسری
نہ بیمے نہ باکے زکس در دلش — مگر از خدا داشتے یاوری
بکس حاجتِ خود نہ بردہ گہے — بجز پیش نمودہ خدائے غنی
شغف داشتے با صلوٰۃ و صیام — نہ کردہ ازاں ہیچ گہ کوتہی
بہتیا چو شد نقطۂ دائرہ — بہ گورکہشنی از کسانِ غوی
بدل داشتند آں کہ ایں قصبہ را — نمایند پامالِ غارت گری
زلطفِ آنکہ حاکم باین ضلع بود — بہ سعیش شدہ بے بہا داوری
کہ بلوائیاں را رسید آفتے — نہ گشت از سزا ہیچ سرکش بری
چہ گویم کہ از فوتِ چہ با بودہ است — دلِ دوستان و عزیزاں قوی
چو بست و دوم شد زماہِ صیام — پرید او ز دنیا شدہ جنتی
شد عبد الصمد شد محمد زکی — دو بازو شکست از محمد علی

مسیحی ست قادری سنِ رحلتش
بجنت شدش مسکنِ خسروی
سنہ ۱۹۰۵ء

اصلاحِ مزار مولوی محمد عمر از مولوی ابو الحسن ہمشیر زادہ آں گزیدہ طمیزیل

سنہ ۱۹۱۶ء

سرِ دلی بود قریۂ مرد خیزے — بغازی پور اندر چو جاں در سراپا

محمد عمر از ہمان جاے بودہ — امیرے رئیسے جوادے چو آبا

بگورکھپور او بود منصف بہ عہدہ — عدالت براو او بر انصاف شیدا

بعلم و بفضل و باخلاق نیکو — برنگ رخ و صورت خوب و زیبا

بہر طبعہا مردم چشم عالم — ق بہر گوشہ ہا مسند آرا بدلہا

بہ بست و سہ سال عمرش رسیدہ — بہ دانائی پیر دیرینہ دانا

زمعمول پرداختہ خواب کردہ — شب جمعہ و بست و ہفتم رجب را

نماز سحرگاہ خوابے کہ بودش — ہمان بود کان سیر ہا نزد دنیا

پئے سال وصلش چہ خوش گفت قاری

بہ پیدا از موالی شدہ جنت آرا

۱۲۶۵ھ

شدہ مدفنش ہم بگورکھپور آخر — نماندش پدر را بجز نام پیدا

۱۳۲۳ھ

چو بر سیزدہ صد شدہ سی و سوم — بر اسکولہا انسپکٹر شدہ آنجا

جوانے کہ او ہست ہمشیرزادہ — بصورت بمعنی پدر ہست مانا

ابو را چو بر الحسن ضم نماید — شود نام نامیش پیدا ہمانا

خدایش نگہبان ز چشم حوادث — ببام ترقی بود اوج گیرا

باصلاح مرقد چو آہنگ کردہ

زبانش شد این قطعہ املا و انشا

سالِ دیباچہ و وصالِ محمد عبد الرب ابن محمد ابو الحسن بن محمد علی ردولوی محمد حمید نور مرحوم

۱۹۲۳ء

چاردہ سالہ را کمال اللہ　　دل ربودہ ز ہمگنان با ادب

ہر دل از دیدِ او طرب انگیز　　باب و ماش اگر فدا چہ عجب

در دوشنبہ بہ بست و پنج از عید　　حیف در باخت جاں بشدتِ تب

قادری زار سالِ ہجری گفت

قربِ رب یافت جلد عبد الرب

۱۳۴۱ھ

قطعۂ سالِ اوج وصالِ مولوی محمد نور مرحوم برادر عمزادِ من

از دکن آمد محمد نور ہاے　　روز عمرش را چو پیدا شام شد

چار ساعت بود در کھتیا[1] سراے　　کز خدایش وصل را پیغام شد

بود در سنت پس از فرضِ الٰہ　　شکرِ حق کاو را بخیر انجام شد

بہرِ سالِ رحلتش قادری بگفت

مقبلِ رب در نمازِ شام شد

۱۳۲۱ھ

---

[1] قریہ است در ضلع جون پور ۱۲

قطعۂ سالِ وصال مولوی محمد فصیح صاحب از محمد علی قاری صدیقی سرلوی

۱۹۲۲ء

گرامی عزیزم محمد فصیح ‏‏ رئیس و کریم و خلیق و جواد
بہ گھوسی اعظم گڈھ اورا وطن ‏‏ بہ تحصیلداری نمود امن و داد
زہر دل عزیزی کمالے بدو ‏‏ خوشش افسر از و ماتحت بود شاد
صلہ داشت با اقربا ہر نمط ‏‏ بہ خلان خلیل و باصحاب راد
سہ شنبہ چو از جون شد سیزدہ ‏‏ دہم ساعت شب بحق جاں بداد
بہ ضلع جون پور در شاہ گنج ‏‏ چنیں حادثہ ہائے بر ما فتاد
دو داخ کہ نعشش مسیح و ملیح ‏‏ سوم بچہ مقبول کو راست زاد
بصد رنج و غم آوریدند نعش ‏‏ بجا کشش سپردند در بوم زاد

زقاری بہجری است از حق دعا
زرحمت بدو تاب زنہار باد

سنہ ۱۳۴۰ھ

قطعۂ تاریخ سالِ وفات مولوی عبد الواحد مرحوم

عبدِ واحد نبیرۂ عمی ‏‏ بردبارے و علم را شانے
بود از بس خلیق و خوش دل و نیک ‏‏ اجمل الصوت احسن الحانے

بصلوٰۃ و صیام داشت شغف — ہمچو مرتاض صاحب ایمانے
غیرش اندر ہزار ہزار طاعون — در سرولی[1] نماند انسانے
حیف اثر خورد و شد بغازی پور — از پئے چارۂ و درمانے
ہائے تدبیر کے دہد سودے — چوں بدست قضا رسد جانے
آخر کار زیں فنا جا خوش — بہ بقا جا نمود جولانے

قادری زار سال رحلت گفت
جو درب راشدہ است مہمانے

۱۳۳۲ھ

قطعۂ سال وصال مولوی محمد ابوالبرکات از اندوہگین محمد علی قادری

۱۹۱۶ء

مولوی عبدالاحد عمزاد اخ بود مرا — عالم و حاجی و زاہد ہم وکیل با کمال
بود ابوالبرکات او را اولیں فرزند نیک — ذی لیاقت ذی وجاہت اندر طلب اشتغال
مرجعے بودہ است از بہر مریضان سقیم — زخم رنج مرض از لطفش گرفتے اندمال
ہفتم رمضان یکشنبہ بہشتم سال شش — رفت ازیں دار فنا و اندر بقا کرد ارتحال

قادری غمدیدہ سال رحلت از ہاتف شنید
جائے او لابد بقرب خاص رب لایزال

۱۳۳۴ھ

---

[1] موضع ست در ضلع غازی پور ۱۲

قطعهٔ تاریخ وفات مولوی سمیع الله و مولوی نور الله پسران مولوی محمد احسن الله مرحوم

مولوی احسن الله اخ عم زادم که بود / در پیش بوده دو تا فرزند او را جانشین

نامهاے شاں سمیع الله و نور الله بود / اولین بود حسین و دومین بوده کهین

نوجواں بودند هر دو هم دلیر و هم جری / بود قلب با بزور شاں طمانیت قرین

هر دو را از مبدء فیاض شانے دیگرے / چوں نه بودے هست رسم از دیر یا پیری پیا آنچنیں

چار ضربی داشتند در هر کار با عقل رسا / گام بر گام پدر بنهاده بوده اولین

بود اولوالعزم ارچه پابندش نگر بروانه داشت / زندگی بسپرد آزادانه بوده دومین

حیف صد حیف ست کاندر نوجوانی هر دو تا / از جهاں رفتند و ما ماندیم حیران و حزیں

بهر تاریخ ماتم من گفت ست سال / دومین نزدیک رب رفت امن ایں اندریں

سنه ۱۳۴۱ هـ

اولین را سال رحلت هم سروش غیب گفت / در جناں دادند او را مهد مجد بهترین

سنه ۱۳۴۲ هـ

از پے اولاد هر دو قادری از حق کن دعا
خیر باد اشامل شاں یا اله العالمین

قطعه بحسب سال وصال مولوی محمد صالح از محمد علی قادری حنفی صدیقی هروی

سمبت ۱۹۸۲

مولوی عصمت الله بود پور عم من / بس بزرگ و بس کریم و بس متین و بس علیم

بود پور او محمد صالح او را خوش مثیل / بس وجیه و بس شکیل و هم سهیم و هم حکیم

نیروے بازو و تن نے داشتے او ہمچناں | داشتے راے رزین و زورِ فہم مستقیم
چوں بہ شصت و ہفت آمد از سنین عمرِ او | گشت از ورمِ جگر از بس ضعیف از بس سقیم
مارچ را اثنا عشر [۱۲] ہ شعبان ز البست و ششم [۲۷] | روزِ جمعہ شد ازینجا سوے جانِ ارقدم
قادرِ خستہ ز بہرِ یادِ سالِ رحلتش | عیسوی و ہجری ست اندر دو مصراعِ سلیم

رحمتِ رب از پیش آمد فراشش و سائباں
۱۹۲۶ء

شد وحید او راز حق بود آنچہ در دارِ نعیم
سنہ ۱۳۴۴ھ

قطعۂ سالِ رحلت میاں وحید اللہ پسر مولوی رفیع اللہ ساکن سروَلی ضلع غازیپور

رفیع اللہ را پورے مبینے | وحید اللہ نیکو نیک کردار
جوانِ صالح و سرچشمۂ خلق | لئیق و بس متین و نرم گفتار
شدہ بی اے ایل ایل بی منصفی یافت | با عظم گڈھ رسیدہ بر سرِ کار
چہ مایہ نیک داد و داد و بیداد | کہ تجویزش نیاورد بدل بار
ہمانجا شد سقیم الحال از تپ | بغازی پور آمد سر بسر زار
سپس دُمل برآمد در بنِ ران | بہ جسمش فزونی شد پدیدار
اگرچہ ڈاکٹر گشتہ معالج | برائیش بود پر یونا تھ ہم یار
زہر دو جد و جہد گشت موفور | ولے سودے نہ بخشیدہ بہ بیمار
ترقی بود در تکلیف و در رنج | نمودش زار چوں ہر گونہ آزار
بیماریس بود در صرف و دوا | نمودہ باب او ہر گونہ تیمار
زہر کارے معطل بود بابش | بہ تیمار و دعا بودش سرو کار

درانجا ہم ز کوشش ہیچ نکشود ۔۔۔ ز تقدیر آمدہ تدبیر بیکار
بہ باب و مامِ او امید ہا بود ۔۔۔ کہ این نخلِ تمنا آورد بار
تبر زد چوں قضا ببرید ہیہات ۔۔۔ چنیں سر سبز نخلِ نیک آثار
بہجری سالِ رحلت گفت قادری
بساطِ لطفِ رب گشتہ بردبار
۱۳۴۱ھ

بدرِ عالم راکشیدہ ممبری کونسل

۱۳۴۵ھ

ممبریِ کونسل را پنج داعی بودہ اند ۔۔۔ چار کس زانہا قدم در جہد ہا فرسودہ اند
مال و زر در دست و دامانِ کہاں انباشتند ۔۔۔ وز ہماں در التجا ہا ارتجا ہا داشتند
زر فشانیہا دو کس را غرہ کردہ ہر نمط ۔۔۔ غرۂ دیگر دو کس بر کثرتِ قومی فقط
بس یکے زاں پنج را بودہ توکل بر خدا ۔۔۔ ملتجی و مرتجی بودہ ز لطفِ کبریا
از حریفان راہِ جہد و سعیِ او مسدود بود ۔۔۔ بابِ مقصودش ز دستِ رحمِ حق آخر کشود
بر چہار آمد مظفر ایں یکے اے واہ واہ ۔۔۔ ہست قادر بے شکے بر ملکت و لہا الہ
با حسوداں خود حسد بودست پیچ جاں خراش ۔۔۔ سر بسر دلہائے شاں گردید اینک پاش پاش
سیزدہ صد ہشت شد از دیگراں ریشش فزوں ۔۔۔ ہر یکے را ہست حیرت کایں چنیں گردید چوں
ہر یادِ ایں الکشن شدہ ہی از سروش
قدرتِ حق مدعیاں را ز سر افگندہ ہوش
۱۹۲۶ء

تمت بالخیر

غلط وصحت نامہ کلیّات قاری

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸	۱۴	رُستے	رَستے
۱۴	۱	گروه	کروه
۱۴	۱۷	میزنذ	میزند
۱۶	۸	بهرت	بهرش
۲۰	۳	چاره	چار
۲۱	۱	حاجت	حاجب
۲۳	۳	رضوانِ	رضوان و
۳۷	۹	بے کسی	بے کسے
۶۵	۵	زمان	ضمان
۶۷	۱۴	گروه	کروه
۶۷	۱۸	درفشان	درنشان
۷۶	۵	نیایم	نیایم
۷۷	۸	نخورد	بخورد
۷۷	۱۷	بگیرم	بگریم
۷۸	۴	بچاروصبر	بچارصبر
۸۱	۱۶	سر	به
۸۲	۵	حیرت	خبرت